

Ristiritari

Kristillis-isänmaallinen aines Lauri Pohjanpään teoksissa

Elmeri Anhava
Suomen kirkkohistorian pro-gradu
Huhtikuu 2020

1HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion

Laitos – Institution

Teologinen tiedekunta

Kirkkohistorian laitos

Tekijä – Författare

Anhava Olli Elmeri

Työn nimi – Arbetets titel

Ristiritari – Kristillis-isänmaallinen aines Lauri Pohjanpään teoksissa

Oppiaine – Läroämne

Suomen kirkkohistoria

Työn laji – Arbetets art

Pro-Gradu

Aika – Datum

2020

Tiivistelmä – Referat

Tutkielman tehtävänä on selvittää millaista kristillis-isänmaallista ainesta pappi, uskonnonopettaja ja runoilija/kirjailija Lauri Pohjanpään teksteistä nousee esiin? Tutkimusnäkökulmani on miten tämä kristillis-isänmaallinen aines esiintyy suhteessa esivaltaan, koulutukseen ja kasvatukseen sekä naisen asemaan. Käytän lähdeaineistona Lauri Pohjanpään omaa sangen mittavaa kirjallista tuotantoa sekä tutkimuskirjallisuutena erilaisia historiallisia tutkimuksia ja joitakin muita samoja aiheita käsitteleviä kirjoja. Tutkimukseni ensimmäisessä pääluvussa avaan tutkimustehtävää enemmän ja kerron tutkimusajankohtani historiallisista taustoista jotka on tarpeen tietää niin Suomen maan historian kuin aatehistorian kuin Lauri Pohjanpään henkilöhistorian kannalta. Tutkimukseni toisessa pääluvussa keskittyn esivaltaan. Lauri Pohjanpää eli lapsuutensa ja nuoruusvuotensa automian lopun ja itsenäisyyden alun ajan Suomessa. Luvussa tarkastelen hänen suhdettaan sekä suuriruhtinaskunnan että itsenäisyyden alun ajan Suomen esivaltaan ja miten tuo suhde näytti kristillis-isänmaallisesta ajatusmaailmasta. Tutkimukseni toinen pääluku keskittyy koulutukseen ja kasvatukseen. Lauri Pohjanpää toimi suurimman osan aikuiselämänsä urasta opettajana ja monet hänen tekstinsä käsittelevät opettajuutta. Tarkastelen miten lasten koulutus ja kasvatusta liittyi ja näkyi Pohjanpään kristillis-isänmaallisessa ajattelussa. Tutkimukseni kolmas pääluku keskittyy kuvailemaan naisen roolia Lauri Pohjanpään teksteissä ja mikä tämä rooli oli Lauri Pohjanpään kristillis-isänmaallisessa ajattelussa. Isänmaallisuus ja kristillisuus kytkeytyivät tiiviisti yhteen esivalta näkemyksen kanssa joka yhtäältä vaikutti olevan perinteinen valkoisen Suomen esivalta näkemys, mutta toisaalta osoitti ymmärtämystä niin sisällissodan hävinneelle osapuolelle, kuin niille jotka päätyivät vastustamaan aktiivista vastarintaa autonomisen Suomen suuriruhtinaskunnan viimeisinä aikoina. Koulutuksen ja kasvatuksen Pohjanpää näki tärkeänä kun Suomen valtiota rakennettiin moraalissiveelliseksi kokonaisuudeksi ja tässä oli kristillis-isänmaallisuudella tärkeä rooli. Naisen asema osoittautui teksteissä, ajankohtaansa nähden yllättävän tasa-arvoiseksi. Pohjanpään teksteissä nainen ei ollut miestä huonompi isänmaata rakentamaan.

Avainsanat – Nyckelord

Kirkkohistoria, Suomen historia, esivalta, koulutus, kasvatusta, naisten asema, Lauri Pohjanpää

Säilytyspaikka – Förvaringställe

Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia

Muita tietoja

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	6
1.1 Tutkimustehtävä.....	6
1.2 Autonomiasta itsenäisyyteen.....	8
1.3 Kansallisuusaate.....	13
1.4 Lauri Pohjanpään elämä ja ura.....	16
2. Sininen Hämärä: Esivalta isänmaassa.....	26
2.1 Jumalan käskynhaltija; esivalta Suomen historiassa.....	26
2.2 Keisarin käräjät; esivalta autonomian aikana.....	30
2.3 Mielialoja; esivallan vastustuksen näkemyseroista.....	33
2.4 Tietä etsimässä läpi pimeän ajan; esivalta näkemys itsenäisyyden kynnyksellä ja sisällissodassa.....	38
3. Hengessä ja totuudessa: Koulutus ja kasvatusta isänmaassa.....	45
3.1 Ministerikoulu; koulutus ja kasvatusta autonomian ajan lopulla ja itsenäisyyden alussa.....	45
3.2 Hyvän paimenen askelissa; opettajan rooli.....	48
3.3 Kultaiset langat; koulutuksen tärkeys.....	53
3.4 Sielukellot; Kristinuskon merkitys koulun opetuksessa ja kasvatuksessa.....	59
4. Kanteletar: Naisen rooli isänmaassa.....	62
4.1 Onnellinen koti; naisen asema maailmassa johon Pohjanpää syntyi.....	62
4.2 Nouse, ole kirkas; kasvattajan näkökulma naisen rooliin.....	67
4.3 Jumalan aseita; naisen roolista kristuksen palvelijana.....	70
4.4 Elämän kuvastimessa; muistelmien naisnäkökulma.....	74
5. Tutkimustulokset.....	80
6. Lähde – ja kirjallisuusluettelo.....	84
6.1 Lähteet ja apuneuvot.....	84
6.2 Kirjallisuus.....	85

1. Johdanto

1.1 Tutkimustehtävä.

Tutkielmassani selvitän minkälaista kristillis-isänmaallinen ainesta Lauri Pohjanpään (16.7.1889-2.7.1962) kirjallisessa tuotannossa on ja miksi. Tarkastelen tätä suhteessa esivaltaan, koulutukseen ja kasvatukseen sekä naisen asemaan. Kullekin aiheelle on varattu oma päälukunsa paitsi koulutukselle ja kasvatukselle jotka nivoutuvat niin tiukasti yhteen Pohjanpään teksteissä, että niiden oli hyvä olla samassa luvussa.

Lähteinäni käytän Pohjanpään kirjallisia teoksia läpi hänen uransa.

Pohjanpää julkaisi ensimmäisen teoksensa vuonna 1910 ja viimeisen 1960

Lähteisiin kuuluu Raamatullisia tekstejä tarkastelevia kirjoja, hartauspuheita, mietteitä koulumaailmasta, opetusmateriaalia, kirkkohistoriallinen teos, muistelma teos, ja muutama romaani joissa on niin ikään omaelämäkerrallista ainesta. Olen jättänyt pois runokirjat ja teokset, joissa on selvästi täysin fiktiivisiä lyhyt tarinoita koska näiden analysoiminen tuntui toissijaiselta ja, vaikka runokirjoissa kristillis-isänmaallista ainesta onkin, tarvitsisi niiden analysointi sellaista runotuntemusta jota minulla ei ole. Parissa luvussa on Pohjanpään kirjoittamasta runosta pätkä joka viittaa sen luvun, tai alaluvun, laajempaan teemaan mutta muuten olen pyrkinyt jättämään runot sivuun. Nämäkin runot tulivat vastaan muusta materiaalista, runokirjojen ulkopuolelta. Tosin olen merkinnyt viitteisiin jos ne alun perin löytyvät runoista.

Pohjanpäästä ei ole juuri tehty tutkimusta. Aarni Voipion tarkasteli teoksessaan *Virsiemme synty ja olemus*¹ joitakin Pohjanpään virsiä, eli runoutta joka, kuten yllä selvitettiin, jää kokonaan tai suurimmalta osin pois tämän gradun piiristä. Olen etsinyt muutamia historian kirjoja, jotka käsittelevät tuota aikaa tai pääluvun teemaa. Lisäksi olen hyödyntänyt Suomalaisen kirjallisuuden seuran nettibiografia osuutta.

Pääluvut rakentuvat kaikki varsin samalla tavalla. Ne koostuvat neljästä alaluvusta joissa ensimmäisessä on yleistietoa historiallisesta kontekstista ja tätä seuraa kolme alalukua joissa tarkastelen Pohjanpään omia näkemyksiä teemasta.

Poikkeuksena tästä on tämä ensimmäinen pääluku jossa, tutkimustehtävän lisäksi on kolme historiallista katsausta. Ensimmäinen historiallinen katsaus on yleinen katsaus Suomen historiasta autonomian alusta itsenäisyyden alkuun, toinen katsaus on kansallisuusaatteen historiasta ja kolmas Lauri Pohjanpään sukutaustasta, elämästä ja urasta. Teen tämän selvityksen koska lukijan on hyvä olla perillä niin Suomen, kansallisuusaatteen kuin Pohjanpäänkin historiasta yleisesti ennen kuin niihin syvennyttään teeman näkökulmasta muissa pääluvuissa.

¹Voipio 1940

Esivaltaa käsittelevän pääluvun ”Sininen Hämärä” ensimmäisessä alaluvussa teen selvityksen esivalta käsityksestä Suomessa autonomian ajan lopulla. Tarkoitukseni on luoda selkeä kuva siitä, miten esivalta nähtiin ja koettiin Suomen suuri ruhtinaskunnassa ja mahdolliset muutokset alamaisten esivalta suhteeseen, jotta siitä on mahdollisimman helppo siirtyä tutkimaan Lauri Pohjanpään näkemyksiä. Toisessa alaluvussa tarkastelen sitä miten Pohjanpää näki autonomian ajan esivallan ja kolmannessa alaluvussa tarkastelen autonomian lopun ajan eri näkemyksiä esivaltaan suhtautumisesta, ja sitä mitä mieltä Pohjanpää oli näistä eri näkemyksistä.

Viimeisessä alaluvussa tarkastelen Pohjanpään näkemystä esivallasta liittyen sisällissotaan sekä niihin tapahtumiin jotka itsenäisyyden alkuvaiheessa johtivat maan sisällissotaan. Pyrin lisäksi selvittämään mitkä asiat vaikuttivat Pohjanpään mielipiteen muotoutumiseen.

Koulutusta ja kasvatusta käsittelevä pääluvun ”Hengessä ja totuudessa” ensimmäisessä alaluvussa selvitän koulutuksen ja kasvatuksen muuttuvaa asemaa autonomian ajan Suomesta itsenäisen Suomen ensimmäisille vuosikymmenille. Tarkoitukseni on avata sitä miten nämä asiat yleisesti ymmärrettiin noina aikoina jotta siitä on mahdollisimman yksinkertaista siirtyä tarkastelemaan Lauri Pohjanpään käsityksiä koulutuksesta ja kasvatuksesta ja missä määrin ne kenties yhtenevät tai eroavat tuon ajan yleisestä käsityksestä. Toinen alaluku käsittelee Pohjanpään käsitystä opettajan roolin tärkeydestä koulutuksessa ja kasvatuksessa. Kolmas alaluku käsittelee ylipäätään koulutuksen ja kasvatuksen tärkeyttä Pohjanpään ajatuksissa. Viimeinen alaluku käsittelee Pohjanpään käsitystä kristinuskon tärkeydestä koulutuksessa ja kasvatuksessa.

Naisen asemaa isänmaassa käsittelevän pääluvun ”Kanteletar” ensimmäisessä alaluvussa selvitän naisen aseman muutosta autonomian ajan lopulta itsenäisyyden ensimmäisille vuosikymmenille. Tarkoitukseni on esitellä yleiskäsitys naisista aikana johon Pohjanpää syntyi ja jossa hän kasvoi. On tärkeää luoda konteksti sille miten nämä käsitykset kenties vaikuttivat häneen ennen kuin siirtyä tarkastelemaan hänen omia näkemyksiään asiasta.

Toisessa alaluvussa tarkastelen Pohjanpään näkemystä opettajan ja kasvattajan näkökulmasta. Kolmannessa alaluvussa pyrin selvittämään Pohjanpään näkemystä naisten roolista hänen pappisvirkansa näkökulmasta. Viimeisessä pääluvussa tarkastelen Pohjanpään muistelmissa, sekä fiktiivisissä teoksissa joissa on omaelämäkerrallista ainesta, esiintyviä naishahmoja.

Graduni otsikko sekä jokainen pääluku ja alaluku ovat nimetty teosten nimillä jotka katsoin sopivaksi kyseisen luvun/alaluvun teemaan. Nämä teokset *Ristiritari*² *Sininen Hämärä*³, *Mielialoja*⁴, *Tietä etsimässä läpi pimeän ajan*⁵, *Hengessä ja totuudessa*⁶, *Ministerikoulu*⁷, *Hyvän*

2 Pohjanpää 1920.

3 Pohjanpää 1933.

4 Pohjanpää 1910.

5 Pohjanpää 1944.

6 Pohjanpää 1927.

7 Pohjanpää 1935.

*paimenen askelissa*⁸, *Kultaiset langat*⁹, *Sielukellot*¹⁰, *Kanteletar*¹¹, *Onnellinen koti*¹², *Nouse, ole kirkas*¹³, *Jumalan aseita*¹⁴ ja *Elämän kuvastimessa*¹⁵ ovat kaikki Lauri Pohjanpään kirjoittamia, joko kokonaan, tai yhteistyössä jonkun kanssa (kuten Hyvän paimenen askelissa). Poikkeuksena kaksi ensimmäistä toisen pääluvun alalukua *Jumalan käskynhaltija*¹⁶ ja *Keisarin käräjät*¹⁷ jotka ovat hänen veljensä Arvi Pohjanpään teoksia. Kyseisessä tapauksessa Lauri Pohjanpään oman tuotannon kirjojen nimet eivät olleen yhtä osuvia kuin Arvi Pohjanpään ja toisaalta veljestä kun on kysymys ei eksytty liian pitkälle.

1.2 Autonomiasta itsenäisyyteen.

Suomen sota (1808-1809) Ruotsin ja Venäjän välillä päättyi 17. Syyskuuta 1809 Venäjän voittoon. Sota tuhosi lopullisesti Ruotsin suurvalta-aseman viimeinen naula imperiumin arkkuun iskeytyi kun rauhansopimuksessa läänit jotka muodostivat Suomen jouduttiin luovuttamaan Venäjälle.¹⁸

Suomen kannalta merkitys oli suuri, sillä Venäjään liittämisen myötä päätti Suomen lähemmäs 600 vuotta kestäneen kuulumisen Ruotsin kuningaskuntaan. kansa oli joutunut idästä tulleiden ikivihollisten alaisuuteen. Koettiin pelkoa ja epävarmuutta mitä tapahtuisi asioiden maalliselle ja hengelliselle tilalle? Johtaisiko tilanne maa-orjuuteen ja pakko käännytykseen ortodokseiksi? Pelolla saattoi olla syynsä. Ruotsin vallanalla talonpojat Suomessa olivat säilyneet itsenäisempinä kuin Keski-Euroopassa,¹⁹ Venäjän maa-orjista puhumattakaan. Aleksanteri I oli kyllä taannut kirkon koskemattomuuden heti sotatoimien alettua mutta silloin sota oli ollut alustavasti vain Ruotsin pakottamiseksi kauppasaartoon ajatuksena oli palauttaa Suomi takaisin Ruotsille kun tavoite oli saavutettu.²⁰

Sodan muututtua valloitusodaksi ja päätyttyä Venäjälle voitoksi tilanne voisi muuttua. Ruotsin valloitettua osia Karjalasta suurvaltakaudellaan oli paikallisväestöä yritetty pakkokäännyttää luterilaisuuteen. Osa väestöstä oli lähtenyt evakkoon tästä syystä ja muodostanut Tverin alueelle karjalaisasutuksen vuonna 1617 joka on olemassa tänäkin päivänä. Reformaation ajoilta tuttu ”Quius regio, eius religio” käsite ei ollut vielä täysin kadonnut mielistä ja käytännön oletuksista. Kenties odotettiin jotain samantapaista ortodoksilaistamista jota Venäjä pani toimeen Baltiassa

8 Pohjanpää & Kaskimies 1955.

9 Pohjanpää 1923a.

10 Pohjanpää 1926.

11 Pohjanpää 1916.

12 Pohjanpää 1937b.

13 Pohjanpää 1923b.

14 Pohjanpää 1938.

15 Pohjanpää 1945.

16 Pohjanpää 1937.

17 Pohjanpää 1943.

18 Zetterberg & Pulma 2003, 372; Jussila 2009 11–23.

19 Vahtola 2003, 63.

20 Zetterberg & Pulma 2003, 368.

vuosisadan loppupuolella.²¹

Mitään tällaista ei kuitenkaan tapahtunut. On vaikea sanoa tyhjentävästi miksi. Oliko Venäjän keisari Aleksanteri I oikeasti edistysmielinen ja ymmärtäväinen henkilö joka ymmärsi, että niin erilaisen kulttuurin piiristä nopeasti pois temmatut uudet alamaiset on hyvä voittaa puolelleen osoittamalla armoa ja hyvántahtoisuutta joka takaa rauhan ja jouhevan siirtymisen uuteen tilanteeseen?

Kenties Aleksanteri I oli kaukonäköinen ja ymmärsi Napoleonin kiinnostuksen kohdistuvan itäänpäin lähitulevaisuudessa? Tällöin Ruotsikin saattaisi yrittää valloittaa Suomen takaisin, tai vaikka ei yrittäisikään olisi helpompaa kohdata tulevat vaikeudet, jos uuden liitetyn alueen asukkaat olisivat tyytyväisiä. Kenties syy oli yhdistelmä yllämainittuja. Joka tapauksessa Aleksanteri I kutsui Suomen säädyt koolle Porvooseen vuonna 1809. Tällöin hän, virallisesti, omaksui saman itsevaltiaan aseman Suomen yli, joka Ruotsin kuninkaalla oli aikaisemmin ollut, mutta antoi samalla hallitsijalupauksen, jossa luvattiin pitää voimassa Suomen lait ja oikeudet. Suomelle myönnettiin autonominen asema osana Venäjää.²² Suurin yksittäinen muutos tuolloin lieni pääkaupungin siirtäminen Turusta Helsinkiin vuonna 1812. Tämä tehtiin, jotta uuden autonomisen alueen pääkaupunki olisi lähempänä Venäjän Pääkaupunkia, Pietaria ja sillä olisi heikommat siteet vanhaan emämaahan.

Suomen Autonominen asema tarkoitti sitä, että Suomi sai päättää lähes kaikista sisäisistä asioistaan itse. Keisarilla oli toki viimeinen sana ja Pietariin perustettiin erityinen Suomen asian komitea, joka valmisteli ja esitti keisarille Suomea koskevat asiat. Autonomian asioita hoitamaan perustettiin Keisarillisen Suomen senaatti, joka vahvisti itsehallintoa ja suomalaisten päätösvaltaa. Senaattia johti keisarin edustajana venäläinen kenraalikuvernööri. Muut jäsenet olivat suomalaisia. Senaatin alaisuuteen luotiin keskusvirastot kuten tulli, posti ja rakennuslaitokset ja hallitukset. Autonomia itseasiassa paransi Suomen oloja taloudellisesti. Veroja ei enää lähetetty ulkomaille vaan ne jäivät Suomen omaan käyttöön, Suomen pankki perustettiin helpottamaan valuutan vaihtoa ja autonomian seurauksena autonominen pinta-alue jopa kasvoi kun vuonna 1812 Suomen yhteyteen palautettiin alueita joita Ruotsi oli menettänyt aiemmissa sodissa Venäjälle. Viipurin läänin palautuksen yhteydessä Suomen väkiluku nousi ensikertaa yli miljoonaan ja alueliitoksen tuoma vahvistus Suomen ja Pietarin alueen yhteyksiin lisäsi kaupankäyntiä. Aatelisto hyötyi keskushallinnon tuomista uramahdollisuuksista. Porvaristolle suotiin vanhojen kauppayhteyksien Ruotsiin säilyttäminen, vaikka kaupan suunnaksi vaihtuikin pikkuhiljaa Venäjä. Papisto tyyntyi kun Aleksanteri lupasi säilyttää luterilaisen uskonnon ja tällä oli myös rauhoittava suhde talonpoikiin. Talonpoikia rauhoitti myös Ruotsin aikaisten lakien säilyttäminen joka takasi, ettei heistä voisi tulla maa-orjia. Loppujen lopuksi liittyminen Venäjän keisarikuntaan ei muuttanut tavallisen kansalaisen

²¹ Nygård & Kallio 2003, 537–538.

²² Zetterberg & Pulma 2003, 370–372; Jussila 2009 17–18.

elämää paljoakaan ja tästä syystä sopeutuminen oli varsin nopeaa.²³

Autonomisen Suomen asema vaihteli hallitsijasta riippuen. 1800-luvun alkupuoli oli konservatiivista ja taantumuksellista. Valtiopäiviä ei enää kutsuttu koolle ja yhteiskuntaa pidettiin vakaana ja muuttumattomana. Tässä sensuurilla ja propagandalla oli suuri merkitys.²⁴ Aleksanteri I:n elämän loppupuolta vaivasi vainoharhaisuus läheisiään kohtaan, lisäksi paljastettu salaliitto vallankumouksellisten upseerien joukossa ja epäonnistunut sieppausyritys häntä kohtaan muuttivat jonkin verran hänen näkemyksiään ”rajoitettua liberalismia” kohtaan, jota hän oli aiemmin kannattanut. Aleksanterin kuoltua hänen veljensä Nikolai I astui valtaan ja oli hallitsijana kovin konservatiivinen. Nikolain jälkeen valtaan astunut Aleksanteri II puolestaan jonkin verran uudistusmielisempi. Syy moniin uudistuksiin oli Krimin sodan tappio ja niiden perusta oli laskettu jo Nikolai I:n hallintokaudella. Aleksanteri II:n hallintokaudella Suomessa saivat alkunsa monet uudistukset. Valtiopäivät kutsuttiin koolle ensimmäistä kertaa sitten Aleksanteri I:n valtiolupauksen, vuonna 1863 joka vilkastutti poliittista elämää.²⁵

Monet yhteiskunnalliset uudistukset vahvistivat Suomen autonomista erillisasemaa Venäjän keisarikunnassa. Kunnallisuudistuksen myötä Suomeen perustettiin noin 500 kuntaa, lisäksi kirkon alaisuudessa olleita töitä siirrettiin kunnalle joka vapautti papit keskittymään hengellisiin tehtäviinsä. Kansakoulu asetuksen mukaan kaupunkeihin perustettiin kansakouluja. Uudistuksista kenties merkittävimpänä aseman pönkittäjiä oli oman armeijan perustaminen vuonna 1878. Aleksanteri II hallituskaudella levisi myös taloudellinen liberalismi Euroopasta Suomeen jolla oli merkittävä vaikutus talouden kasvuun.²⁶

Merkantilistisen talousajattelutavan aiheuttamat esteet poistuivat lopullisesti 1879 yleisen elinkeino vapauslain myötä. Kansalaisille suotiin myös vapaus muuttaa työn perässä toiselle paikkakunnalle. Autonomian ajan alussa vaikeuksia oli aiheuttanut sekavuus maksuvälineistä kun käytettiin Ruotsin taaleria sekä Venäjän ruplaa, ongelma ratkaistiin lopullisesti 1860 kun Suomi sai oman rahayksikön, markan.²⁷

Länsi-Euroopan teollistuminen aiheutti valtavan kasvun puu ja sahatavaran tarpeelle. Näille oli hyvät edellytykset Suomessa ja tästä Suomen teollistumisen voi katsoa alkaneen.²⁸ Puuta ja sahatavarateollisuutta seurasi tekstiiliteollisuus ja metalliteollisuus.²⁹ Liiketoimintojen kasvaessa liikenneoloja kehitettiin. Ensimmäinen rautatie valmistui 1862 ja rautatie verkko levisi pian koko maahan, myös maa ja vesitie liikennettä parannettiin.³⁰ Teollisuus vähensi säätyjen merkitystä ja

23 Zetterberg & Pulma 2003, 371, 384, 416–419; Jussila 15–43.

24 Zetterberg & Pulma 2003, 389–31.

25 Olkkonen 2003, 479; Jussila 2009 47–56.

26 Olkkonen 2003, 485–493; Jussila 2009, 55.

27 Zetterberg & Pulma 2003, 419, 422, 433; Olkkonen 2003, 473, 495–496.

28 Zetterberg & Pulma 2003, 421.

29 Zetterberg & Pulma 2003, 422, 424, 426; Jussila 51–52.

30 Olkkonen 2003, 500–502.

kasvava talous mahdollisti vaurastumisen säädystä riippumatta. 1800-luvulla kasvoi myös kiinnostus kansalaisyhteiskuntaa kohtaan, yhteiskuntaa jossa voisi vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Sivistyneistö oli johtamassa kansalaisyhteiskunnan kehitystä, sillä se katsoi että kasvattamalla tavallisen kansan sivistyksen tasoa voitaisiin estää yhteiskuntarauhaa rikkovien ilmiöiden kuten kapinaliikkeiden synty. Suomessa ei vielä tuolloin saatu pitää vaaleja joten puolueiden (kielipuolueita lukuunottamatta) sijasta syntyi monia yhdistyksiä ja liikkeitä, kuten työväenyhdistys ja raittiusliike.³¹

Venäjä oli laajentunut 1800-luvulla monille uusille alueille josta seurasi ulkomaalaisten kansalaisten määrän raju kasvu. 1800-luvun lopulla oma kansan kansallistunne tällaisissa alamaississa kasvoi ja tämä puolestaan kiihdytti Venäjän halua sitoa raja-alueet tiukemmin itseensä. Vuosisadan loppupuolella erityisesti Suomen erityisasema vaivasi venäläisiä, sillä maan sotilasasiantuntijat katsoivat, että sodan syttyessä reitti Pietariin Suomen kautta oli liian turvaton. Tämä johti autonomian kavennukseen joka näkyi mm. pyrkimyksenä yhdistää Suomen armeija Venäjän armeijaan, Venäjän ja Suomen lakeja oli yhdistettävä, venäjistä tehtiin ylempien virastojen kieli ja venäjänkielen opetusta koulussa lisättiin.

Sensuuri vaimensi kritisoivat kirjoitukset ja venäläistoimenpiteiden vastustajia myös karkotettiin maasta. 1800-luvulla heränneet kansallismieliset tunteet saivat suomalaiset näkemään autonomian kavennuksen sortotoimenpiteinä. Porvoon valtiopäivien seurauksena ajateltiin syntyneen lähes itsenäinen valtio ja suotuihin erityisoikeuksiin oltiin totuttu. Venäläistämistoimet joissa oma päätäntävalta ja määräämisoikeus vietiin pois nähtiin vääräksi koska ne kavensivat suomalaisten mielestä heille kuuluvia laillisia oikeuksia.³²

Kun Japani voitti Venäjän sodassa 1904-1905 paljastui suurvallan teknologinen heikkous ja teknologinen jälkeenjääneisyys. Eripuolilla Venäjää puhkesi lakkoja ja muita tyytymättömyyden ilmauksia. Näin tapahtui myös Suomessa ja sen seurauksena venäläistämistoimet lopetettiin sillä Venäjällä oli niin suuria ongelmia muualla ettei se kyennyt käyttämään pakkokeinoja Suomen alistamiseen. Helmikuun manifesti peruutettiin, perustettiin eduskunta ja sallittiin yleinen äänioikeus. Ylin päätösvalta säilyi kuitenkin edelleen keisarilla joka saattoi hajottaa eduskunnan niin tahtoessaan.³³ Venäläistämistoimet jatkuivat vuoden 1908 jälkeen jolloin tsaari oli jälleen saanut keskitettyä vallan itselleen.³⁴

Vuonna 1914 alkanut ensimmäinen maailmansota vaikutti Suomeen siten että maan siviilihallinto alistettiin sotaa käyvän emämaan sotilashallinnolle ja kansalaisten sanan, yhdistys ja kokoontumisvapautta rajoitettiin. Venäläistämistoimet loppuivat Helmikuun vallankumoukseen

31 Olkkonen 2003, 529–533; Jussila 2009 45, 64–66.

32 Nygård & Kallio 2003, 537–544, 548–549; Jussila 2009, 67–83.

33 Nygård & Kallio 2003, 553, 556–557; Jussila 2009, 84–90.

34 Nygård & Kallio 2003, 566–567; Jussila 2009, 91–94.

jonka seurauksena Tsaari Nikolai II syöstiin vallasta. Keisarin tilalle nousi väliaikaishallitus, joka lopetti venäläistämistoimet Suomessa. Suomessa suhtautuminen muuttuneeseen tilanteeseen vaihteli. Iloittiin toki venäläistoimien lopetuksesta mutta nyt vallitsi erimielisyys siitä kuka oli perinyt keisarin valtaoikeudet Suomen korkeimpaan vallankäyttäjänä. Lopulta eduskunta hyväksyi joulukuun 6. päivänä ehdotuksen Suomen itsenäistymisestä jonka tunnustamista pyydettiin länsimailta ja pohjoismailta ja Venäjältä.³⁵

Tie itsenäistymiseen oli kuitenkin osoittanut että kansa oli kaikkea muuta kuin yhtenäinen. Suurlakon virallisesti loputtua työläiset jatkoivat lakkoilua vielä joitakin päiviä. Tsaarin vallasta luopumista seuranneena epävarmuuden aikana sosiaalidemokraatit, joilla oli eduskunnassa enemmistö, olivat kannattaneet ylimmän vallan myöntämistä Suomen omalle eduskunnalle ja porvaristo puolestaan Venäjän väliaikaishallitukselle koska he pelkäsivät sosiaalidemokraattien vallankasvua. Lokakuun kommunistisen vallankumouksen jälkeen oli asia lähes toisinpäin. Vaihtuneen vallan takia itsenäisyysaloite tehtiinkin nimenomaan porvariston puolelta.³⁶

Suomi oli itsenäistynyt mutta monet yhteiskunnalliset ongelmat olivat ratkaisematta. Alempien luokkien olot olivat huonot ja maailmansodan aiheuttaman pula-ajan takia nähtiin suoranaista nälkää. Eduskunnassa oltiin ennen itsenäistymistä saatu läpi poliittisia uudistuksia työläisten aseman parantamiseksi mutta nämä uudistukset tuntuivat tulevan liian hitaasti. Varsinkin kun viimeisinä vuosina tsaari hajotti eduskunnan lähes joka vuosi. Itsenäistymisen jälkeiseen valtatyhjiöön alkoi syntyä vapaaehtoisia kaarteja, työläisten punakaarteja ja porvariston valkokaarteja, järjestystä ylläpitämään.³⁷ Alunperin kaarteja ei perustettu sotimista varten, eikä niillä ollut välttämättä aseitakaan. Liittyminen kaarteihin ei välttämättä ollut myöskään ideologista. Osa työläisistä liittyi punakaartiin koska luvassa oli rahaa, ruokaa ja vaatteita. Itsenäistyminen kun oli lisännyt myös työttömyyttä esimerkiksi venäläisten linnoitustöiden loppumisen tähden. Erityisesti kaupunkilaistyöväestö kärsi tästä. Porvarisjohtoinen Senaatti sai eduskunnalta valtuudet luoda maahan järjestysvalta tammikuussa 1918.

Tällöin perustettiin suojeluskunnat, joiden tehtävä oli riisua punakaartit aseista. Tämä yllytti työväestön vastareaktioon. Punakaartit saivat Helsingin haltuunsa ilman vastarintaa ja yllättävän nopeasti Etelä-Suomen teollisuuspainotteiset paikkakunnat. Rintamalinja kulki Porin, Tampereen ja Viipurin editse, etelässä punaiset pohjoisessa valkoiset. Punaiset hyökkäsivät sodan alussa, mutta maaliskuun alussa siirtyi aloite valkoisille jotka, etenkin Saksasta tulleiden suomalaisjääkäreiden ja muun sotilaallisen avun turvin etenivät suhteellisen nopeasti voittoon. Erityisesti Tampereen taistelujen lopputulosta ja kaupungin valtausta pidetään sodan käännekohtana. Sodan aikana ja jälkeen tapahtuneet raakuudet jakoivat kansaa entisestään ja erityisesti hävinneet punaiset tunsivat

35 Nygård & Kallio 2003, 576–580; Jussila 2009, 95–100.

36 Salokangas 2003, 597; Hentilä 2009, 102–107.

37 Salokangas 2003, 601–602.

katkeruutta tilanteesta. Tätä katkeruutta lisäsivät huonot olot joissa he joutuivat sodan jälkeen viettämään aikaa huonosti huolletuilla vankileireillä odottamassa oikeuden käyntejä joissa monelle langetettiin kuolemantuomio.³⁸

1.3 Kansallisuusaate.

1800-luvulla heräsi nationalismi eli kansallisuus aate josta tuli tulevaisuutta ajatellen tuon vuosisadan merkittävin eurooppalainen aate. Valtiot ja kansat loivat symboleja tai pönkittivät jo olemassa olevia kuten lippuja ja rahoja vahvistamaan itsetuntoaan ja kansan keskeistä yhteenkuuluvuutta. Muista aatteista 1700-luvun perillinen; romantiikka kehittyi kansallisromantiikaksi, joka korosti oman kansan menneisyyttä. Kansallisromantiikkakin saapui Suomeen 1800-luvun alussa. Yliopistollisissa piireissä tätä alkuaikaa kutsuttiin ”Turun romantiikaksi” Tällöin Ruotsia henkisesti lähellä ollut akateeminen nuoriso omaksui uusia filosofia vaikutuksia Ruotsista ja Saksasta, kun muualla valtakunnassa jatkettiin valistusrationalsmin ja uushumanismin hengessä.³⁹

Muualla Euroopassa kansallisuusaatteet saattoivat aiheuttaa poliittisia kiistoja ja levottomuuksia, esimerkiksi monikansallisten imperiumien kuten Itävalta-Unkarin keskuudessa. Suomessa nationalismin leviäminen oli kuitenkin rauhallista eikä aiheuttanut poliittisia kiistoja. Venäläiset suhtautuivat Suomen orastavaan kansallisuusaatteeseen jossain määrin suojeasti, sillä omaksi kansaksi henkilöitymisen arveltiin loitontavan Suomea entisestään aikaisemmasta emämaasta, Ruotsista. Tämä sopi mitä mainioimmin tuolloin harjoitettuun ”suojamuuri”-politiikkaan.⁴⁰

Tsaarin Suomelle suoma autonominen asema vahvisti suomalaisten kansallistunnetta ja emämaan vaihtaminen sopi hyvin yhteen uutta identiteettiä etsivälle kansakunnalle. Oman maan menneisyys ja kansallinen kulttuuri oli yleiseurooppalaiseen tapaan suosittu kiinnostuksen kohde yläluokan parissa. Yliopistossa nousi kiinnostus tähän alaan, joka edellisellä vuosisadalla oli ollut lähinnä akateemisen harrastuksen sivujuonne. Suomalaisugrilaisia kieliä alettiin tutkia. Suomalainen sanakirja julkaistiin ja enemmistö yliopiston opiskelijoista allekirjoitti addressin jossa toivottiin suomenkielen opettajan viran perustamista.⁴¹

Sivistyneistö oli tosin pääosin ruotsinkielistä mutta kansallisuusaate innosti suomenkielisen kulttuurin kehittämiseen. Maan irtauduttua Ruotsista oli enemmistö väestöstä kuitenkin suomenkielistä. Tästäkin syystä suomenkielen merkitystä korostettiin. Tunnetuin varhaisimmista suomenkielen ja kulttuurin parantamiseen tähtäävistä henkilöistä oli alunperin ruotsalaisesta pappissuvusta lähtöisin oleva A.I Arwidson. Opiskeltuaan Ruotsissa Arwidson sai vaikutteita saksalaisesta ja ruotsalaisesta romantiikasta ja tuli siihen tulokseen, että Suomessa vaikuttava

38 Salokangas 2003, 601–602, 604–610; Hentilä 2009, 108–116.

39 Zetterberg & Pulma 2003, 444–445; Tommila 1989, 54.

40 Zetterberg & Pulma 2003, 448; Virtanen 2002, 69–70; Tommila 1989, 52–53.

41 Zetterberg & Pulma 2003, 446; Liikanen 1995, 98.

henkinen pakkovalta oli pahasta. Arwidson palasi Suomeen ja ryhtyi kamppailemaan suomalaisen kansalliskulttuurin puolesta. Arwidson vaikutti ryhmässä, joka keräsi kansanrunoja ja muuta kansanperinnettä. Hän perusti oman lehden *Åbo Morgonbladin* ja kirjoitti toiseen *Mnemosyneen*, joiden palstoilla hän käsitteli kansallisuuskysymyksiä ja äidinkielen kehittämistä. Arwidssonin ura kuitenkin koki nopean lopun, kun hän alkoi käsitellä myös yhteiskunnallisia asioita ja vaati kansalaisilta aktiivisuutta poliittisessa elämässä. Tämän jälkeen hänen oli pakko siirtyä Ruotsiin.⁴²

Arwidssonin kohtalo kaiketi saneli myös kansallisromantiikan suunnan. Sen mitä haluttiin tutkia oli oltava poliittisesti vaaratonta. Käännettiin yhä enemmän kansallisrunojen ja perinteen tutkimukseen. Haluttiin myös uskoa ja ajatella että Suomella olisi kauaskantoinen historia. Talonpoikaiskulttuuri nähtiin kansakunnan kulmakivenä. Kulttuurin yhteen sitova voima oli merkittävä osa nationalistiselle ajattelulle. Suomalainen kansallisrunous nostettiin tässä suureen arvoon. Runoepos *Kalevalasta* (1835) tuli Suomen kansalliseepos ja sen kokoajasta Elias Lönnrotista (1802-1884) kansallisrunoilija. Kalevalassa nähtiin suomalaisten oma myyttinen historia ja siitä tuli sivistyneistön itsetuntoa kohottava kansallinen symboli. Kalevala haluttiin nähdä samantyyllisenä kansallisena suurteoksena kuin brittien *Kuningas Arthurin legendat*, kreikkalaisten *Ilias* tai saksalaisten *Nibelungen*. Toiset loivat kansallista mytologiaa arkisemmista aiheista. Johan Ludvig Runeberg (1804-1877) oli enemmän kiinnostunut esimerkiksi yllämainitusta talonpoikaiskulttuurista. Arkisempia aiheet toki olivat mutta niiden kuvailu yhtä kansallisromanttisen ihanteellista kuin Kalevalassakin. Historia maalailtiin ihannoivasti Kalevalan ja Runebergin ruonjen valossa. Hävitty Suomen sotakin saatiin näyttämään lähes voitokkaalta. Näiden lisäksi esimerkiksi Zacharias Topelius (1818-1898) kirjoitti esimerkiksi isänmaallisen romaanin *Välskärin kertomukset* (1860) suomalaisten elämässä Ruotsin valtakunnassa sekä Suomen kansan ja alueiden historiaa kuvailevan *Maamme* kirjan (1875). Näitä kirjoja luettiin kouluissa ja niillä sekä niiden kirjoittajilla oli vaikutus suomalaisten identiteettiin vielä pitkälle 1900-luvulle. Esimerkiksi ylioppilaskunnan traditio rakentui Snellmannin, Topeliuksen ja Runebergin perinnölle vuoteen 1968 asti⁴³

Suomenkielen aseman parantamista edistävästä henkilöistä erityisen näkyvään rooliin kohosi Johan Vilhelm Snellman (1806-1881). Snellmannin mukaan sivistyneistön olisi hyvä olla sekä mieleltään että kieleltään suomalaisia. Kieleltään yhtenäinen kansa muodostaisi myös ajattelutavaltaan yhtenäisen kansan. Snellman oli myös tarkkasilmäinen havainnoija mitä tuli yhteiskunnallisiin epäkohtiin. Kuten Arwidsson Snellman oli myös jossain määrin kärkeäkielinen, mikä vaikeuttikin hänen yliopistouraansa, mutta ei sentään johtanut karkoitukseen. Snellmannin mukaan sivistyneistön tuli puuttua alempien luokkien ongelmiin osallistumalla köyhäinhoitoon ja koulutukseen. Hän kritisoi Runebergin yltyöidyllistä kansankulttuurin kuvausta. Snellmannin

42 Zetterberg & Pulma 2003, 447–448; Virtanen 2002, 74–75; Liikanen 1995, 98.

43 Zetterberg & Pulma 2003, 448–450; Tommila 1989, 51–56; Virtanen 2002, 380.

käsissä nationalismi muuttui konkreettisia parannusehdotuksia sisältäväksi ohjelmaksi. Snellmann ajoi siis suomenkielen aseman parantamista ja kansan sivistämistä. Hänen oppiensa ympärille myöhemmät suomenkielen asiaa ajaneet fennomaanit rakensivat puolueensa ideat. Toisaalta Snellmannin ajatukset siitä että väkivallalla Suomi ei voita mitään voitaneen pitää suurena vaikuttajana fennomaanien venäläisiä myötäilevään politiikkaan, vaikka kaikki fennomaanit eivät täysin hänen linjalleen taipuneetkaan.⁴⁴

Fennomania sai Euroopan hullun vuoden 1848 myötä haastajikseen liberalistisen ajattelun. Kun yliopistossa sattuneiden levottomuuksien johdosta osakunnat lakkautettiin, ryhtyi opiskelija nuorisovaatimaan poliittista vapautta. Uhkakuvat jotka fennomanian noustessa kohdistuivat länteen ja entiseen emämaahan muuttuivat ja katse kääntyi eurooppalaisen liberalismiin mukaisesti itään päin.⁴⁵

Toinen fennomaniaa haastanut ajattelutapa skandinavismi levisi myös ylioppilasnuorisokeskuuteen. Skandinavismissa Ruotsi Norja ja Tanska nähtiin veljeskansoina, joiden yhdistyminen oli toivottavaa. Samalla eli ajatuksia Suomen palauttamisesta Ruotsin yhteyteen. Aatteiden välille yritettiin luoda siltaa fennomanian puolelta esimerkiksi kirjasteesillä *Fennomania ja skandinavismi*, jossa Suomi nähtiin pohjoismaisessa valtioliitossa muiden pohjoismaiden kanssa. Ruotsin puolella tälle ei lämmenty vaan julkaistiin vastakirjanen *Nuori Suomi*, jossa todisteltiin rotuteorioiden avulla Suomen sivistyksen olevan pelkästään ruotsalaista perua ja suomen kielen olevan kelpaamaton sivistyskieleksi. Tämän pohjalta syntyi ylioppilasnuorisoon ruotsinmielinen eli svekomaaninen suuntaus.⁴⁶

Porvoon valtiopäivät alettiin 1800-luvulla nähdä nationalistisesta näkökulmasta. Näkökulman mukaan valtiopäivien myötä oli syntynyt Suomen valtio, joka oli lähes vapaaehtoisesti sopinut hyväksyvänsä yhteisen hallitsijan Venäjän kanssa. Tästä todistukseksi otettiin Aleksanteri I Porvoon valtiopäivillä lausumat sanat ”Suomi on kohotettu kansakuntien joukkoon”. Tämä kansallisromanttinen näkemys syntyi Venäjän ryhdyttyä kaventamaan Suomen autonomista asemaa. Venäläiset tietysti näkivät asian toisin. Heidän näkemyksensä mukaan Suomi oli Venäjän valloittama alue, jonka asema vaihteli kunkin hallitsijan näkemyksen mukaan. Aleksanteri I sanat eivät näin ollen synnyttäneet uutta valtiota tai sitoneet hänen seuraajiaan mihinkään.

Suomenkielen asema säilyi tärkeänä kysymyksenä. Venäjään liittämisen jälkeen maan virkakielenä ja virallisena opetuskielenä säilyi ruotsi. Suomenkielen asemaa parannettiin lisäämällä opetusta 1850-luvulla ja hyväksymällä kieliasetus 1863 jonka mukaan suomenkielen tuli päästä tasa-arvoiseksi kahdessakymmenessä vuodessa. Ruotsi säilyi kuitenkin maan virallisena kielenä ja

44 Zetterberg & Pulma 2003, 452–455; Virtanen 2002, 78–82; Tommila 1989, 60–63; Rommi & Pohls 1989 69–71; Jussila 1989, 148–150.

45 Zetterberg & Pulma 2003, 457; Tommila 1989, 64–65, Sihvo 1989, 359; Virtanen 2002, 84–90; Liikanen 1995, 98.

46 Zetterberg & Pulma 2003, 458; Tommila 1989, 65; Sihvo 1989, 388.

suhtautuminen suomenkieleen jakoi ihmiset 1870-luvulla suomenkielisiin fennomaaneihin ja ruotsinkielisiin svekomaaneihin jotka pelkäsivät suomenkielen vahvistumisen horjuttavan heidän asemaansa. Näiden pohjalta syntyivät valtiopäiville ensimmäiset puolueet. Fennomaanit ryhmittivät Suomalaiseksi puolueeksi ja svekomaanit Ruotsalaiseksi puolueeksi. Suomen itsenäistyttyä 1917 perustuslaissa maan virallisiksi kieliksi säädettiin suomi ja ruotsi. Vuoden 1922 kielilaki täydensi tätä turvaten ruotsinkielisen vähemmistön aseman. Kielikysymyksen käsittely ei kuitenkaan jäänyt tähän vaan jatkui vielä 1920 ja 30-luvuilla.⁴⁷

Sisällissodan jälkeen kansallismielisyys muokkautui voittaneen puolen, valkoisten ideologian mukaan. Maanpuolustushenkeä nostatettiin ja kiihkeimpien porvarien toimesta eläteltiin toiveita ja kuvia Suur-Suomesta. Neuvostoliittoa kohtaan esiintyi vihamielisyyttä. Koulujen opetussuunnitelmia muokattiin kasvattamaan lapsia isänmaan rakkauteen ja porvarillisiin arvoihin. Maanpuolustusjärjestöt eli Suojeluskunnat ja Lotta Svärd järjestö naisille saivat valtion tukea pitääkseen yllä isänmaallista henkeä ja järjestääkseen sen mukaista toimintaa.⁴⁸ Urheilua toimi kansallisen itsetunnon pönkittäjänä monille kansoille. Tästä tuli myös tärkeä osa Suomen identiteettiä. Suomessa sivistyneistö tahtoi osoittaa Suomen kuuluvan läntisten sivistyskansojen joukkoon ja urheilusuoritusten ajateltiin pystyvän osoittamaan tätä. Urheilu voitiin kytkeä myös isänmaallisuuteen maanpuolustuksen näkökulmasta. Urheilun katsottiin parantavan sotilaallista iskukykyä ja osa urheilulajeista kuten pesäpallo rakentuivat tämän ympärille.⁴⁹

1.4 Lauri Pohjanpään elämä ja ura.

Lauri Pohjanpää, tuolloin vielä Nordqvist, syntyi 16. heinäkuuta 1889 Helsingissä Räätäli Kaarle Henrik Nordqvistin kuopukseksi. Pohjanpäällä oli kaksi isoveljeä. Nuorempi isovelji Arvi Nordqvist oli syntynyt kaksi vuotta aikaisemmin 1887 ja vanhin veli Toivo Yrjö Nordqvist 4.5.1885. Vanhimmasta veljestä on Pohjanpään omissa teksteissä hyvin vähän mainintoja. Luultavasti koska tämä kuoli nuorena, noin kuukautta ennen kahdeksatoista syntymäpäiväänsä 4.4.1897.⁵⁰ Kuitenkin Pohjanpään omaelämäkerrallisissa romaaneissa *Kaksi Sukupolvea* ja *Kesäyön Laulu* käsitellään veljen kuolemaa. Joten voi päätellä, ettei muisto jättänyt täysin rauhaan. Lisäksi veljen toteutumatta jäänyt halu lukea papiksi muokkasi Pohjanpään omaa tulevaisuutta.⁵¹

Pohjanpää kiinnittää muistelmissaan, sekä romaaneissa, jotka ovat osittain omaelämäkerrallisia, on paljon huomiota suvun, maan ja jossain määrin laajemmankin maailman lähihistoriaan, nämä asiat selvästi vaikuttivat häneen joten käyn lyhyesti läpi miten hän niitä kuvasi.

Maailma johon Pohjanpää syntyi oli hänen omien sanojensa mukaan ”Suomen henkisen

47 Salokangas 2003, 618, 649; Olkkonen 2003, 475-476, 517, 519-523; Virtanen 2002, 106-109; Sihvo 1989, 410-430

48 Salokangas 2003, 622; Virtanen 2002, 156-162; Hentilä 2009 143-144

49 Salokangas 2003, 687-688; Virtanen 2002, 143

50(painamaton lähde)

51 Anhava 2006, 18.

suuruuden iltaruskon aikaa”⁵². Iltaruskon ajaksi tuota 1800-luvun loppupuolen aikaa voisi kutsua monesta muustakin syystä. Se oli yhteiskunnallisten mullistusten aikaa, jolloin viimeiset feodaalisen ajattelutavan rippeet olivat katoamassa ja katosivat viimeistään ensimmäisen maailmansodan ryskeeseen ja pauhuun. Saksa oli yhdistynyt keisarikunnaksi kahdeksantoista vuotta aikaisemmin vain ehtiäkseen kuolevien imperiumien viimeisiin henkitoreisiin. Maailman hallitsijoina toimi toistakymmentä ruhtinasta noina aikoina joista suurimman osan valtaistuimet sortuivat hyvin lyhyen ajan sisällä.⁵³

Pohjanpää kuvaa joitakin näistä hallitsijoista lyhyesti josta saa kenties näköaloja hänen maailmankatsomukseensa. Saksan keisaria hän kuvaa sotaisaksi. Englannin kuningatar Viktoria kehutaan viisaaksi lukuun ottamatta buurisotaa. Venäjän perintöruhtinaasta, sittemmin tsaari Nikolai II:sta Pohjanpää lähinnä kertoo tämän kruunajaispäivänä tapahtuneen katastrofin, joka maksoi viiden tuhannen ihmisen hengen mutta ei silti ollut tarpeeksi peruuttamaan iltapäivän tanssijaisia. Tapaus sinänsä kerrotaan värittömän asiallisesti mutta koska se on ainoa asia joka viimeisestä tsaarista kerrotaan tässä ruhtinaitten luettelossa valaisee se omalla tavallaan paljon siitä miten Pohjanpää viimeisen tsaarin näki.⁵⁴

Samoin Pohjanpään siirtyessä puhumaan Suomen sisäisistä oloista kertovia ovat sanavalinnat ”ensimmäisistä ”itämyrskyn merkeistä” Viktor Napoleon Procopen toimesta ministerivaltionsihteerinä Pietarissa tai K.F Ordinin kirjasta ”Suomen valloitus” jossa Ordin ”yritti todistaa” ettei Suomella valloitettuna maana ollut mitään erityisasemaa.⁵⁵

Puhuessaan Suomen henkisen suuruuden ajan iltaruskosta Pohjanpää viittaa lähinnä siihen kuinka noihin aikoihin ajasta ikuisuuteen poistui tai oli jo poistunut moni suomalaisen kulttuurin suurvaikuttaja. Johan Ludvig Runeberg, Johan Vilhelm Snellman ja Elias Lönnrot olivat kaikki kuolleet vähän yli kymmenen vuoden sisään Pohjanpään syntymästä. Zacharias Topelius eli vielä ja Pohjanpää muistaa jopa kerran nähneensä hänet ja muistaa pitkän hautajaissaaton tämän merkkimiehen kuoltua. Vielä muita kulttuurin vaikuttajia Pohjanpää mainitsee kuten Suomalaisen puolueen puheenjohtajan Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen. Kangasalan Karhun ja Suomalaisen tietosanakirjan isän Agathon Meurmanin ja runoilija Tuokon, Aleksis Kiven aikalaisen.⁵⁶ Pohjanpään tekstejä lukiessa voisi usein hyötyä ”Kuka kukin on” kirjasta tai muusta kuuluisien henkilöiden hakuteoksesta. Sen verran yhteiskunnan kuvauksessa usein vilisee tuttuja, puolittuja tai nykyajalle jopa tuntemattomia mutta selvästi tärkeitä Suomen historian nimiä. Ei ole epäilystäkään, etteikö Pohjanpäästä olisi ollut upeaa, että hän on saanut tavalla tai toisella tutustua kaikkiin näihin vaikuttajiin, tai heidän teoksiinsa. Monella näistä vaikuttajista Pohjanpää

52 Pohjanpää 1950, 5.

53 Pohjanpää 1950, 6.

54 Pohjanpää 1950, 6–7.

55 Pohjanpää 1950, 6–7.

56 Pohjanpää 1950, 5–6.

myöntääkin olleen häneen, tai hänen ilmaisemistapaansa jonkinlainen vaikutus. Voi olla, että jossakin vaiheessa lukijaa voi jopa kyllästyttää koko ajan kulman takaa eteen laukkaavat nimet ja mieleen voi juolahtaa, että jos on joku varhainen suomalaisen kulttuurin vaikuttaja jota Pohjanpää ei mainitse on se jo hämmästyttävä harvinaisuus. Se tunnustus Pohjanpäälle on kuitenkin annettava, että koskaan ei tule sellaista vaikutelmaa, että hän haluaisi jotenkin joko briljeerata lukeneisuudellaan tai kerskailla sillä ketä heistä hän on henkilökohtaisesti tuntenut tai ainakin tavannut. Pohjanpää on selvästi ihan vilpittömän innostunut itse kustakin. Tai jos jostakusta ikinä mitään poikkisanaisempaa sanottavaa löytyy, ilmaisee Pohjanpää senkin hienotunteisesti.

Nordqvistin suku on tullut joskus aikojen alkuhämärissä Ruotsista ja Pohjanpää kertoo hauskahkon sukulegandan jostakin kantaisästä joka suuren vapaudenkaipuun valtaamana jätti kaiken tuolla läntisen naapurimme puolella ja hiippaili rajan yli Suomeen asettuen ja päätyi asumaan Orimattilan alkuseurakuntaan.⁵⁷ Paljon voisi sanoa henkilön mielentilasta joka jättää sellaisessa vaiheessa kaikin tavoin paremmalla olevat olot ja iloisemmat ihmiset muuttaakseen maahan jonka niin olot kuin asukkaat ovat kolkkoja. Useimmat varmaan toivottelisivat tervemenneeksi ja olisivat pohjimmiltaan helpottuneita, kun päästiin eroon. Näin ei kuitenkaan toiminut kantaisän puoliso joka oli selvästi vähintään yhtä itsepäinen kuin miehensä ja seurasi tätä juosten suot sutena ja kulkien korvet kontiona. Näin samottuaan läpi Suomen tuli vaimo puolisonsa pirtin ovelle jonka kiskaisi auki antaen miehelleen sellaisen hämmästyksen, että lusikka putosi tämän kädestä. Sitten yhteiselo jatkui kuin ennenkin.⁵⁸

Pohjanpää myöntää ettei tiedä onko tarina tosi mutta pitää sitä silti erinomaisena esimerkkinä kuinka ihmisen ei pidä yrittää erottaa minkä Jumala on saattanut yhteen.⁵⁹

Tarina ei kerro oliko tuo myyttinen karkulaisesi-isä jo seppä, mutta 1700-luvulta lähtien Pohjanpään isän iso-isoisästä lähtien näin on ollut. Petter Nordqvist oli Orimattilassa kaluseppänä ja hänestä suoraan alenevassa polvessa pojat perineet isänsä ammatin, kuten ajalle oli tyypillistä, Pohjanpään isoisään asti. Isoisäkin oli vielä seppä kuten olivat hänen molemmat veljensä mutta hänen kuoltuaan saunassa vain 45 vuotiaana vuonna 1871 muu perhe hajaantui.⁶⁰ Kuoleman syytä noin nuorella iällä ei mainita mutta mahdollisesti syynä oli kuumetauti, muistelma teos *Muistojen Saatto* ei anna kuolinsyytä mutta omaelämäkerrallisessa romaanissa *Kaksi sukupolvea* on kenties viittaus tähän suuntaan (toisaalta se saattoi myös viitata Pohjanpään äidin vanhempiin).⁶¹

Pohjanpään sedästä tuli vielä seppä, viidennes suoraan alenevassa sukupolvessa ja kenties parhaiten menestyvä, ainakin vähäksi aikaa, setä nimittäin kulkeutui Pietariin asti jossa hänestä tuli

57 Pohjanpää 1950, 8.

58 Pohjanpää 1950, 8.

59 Pohjanpää 1950, 8.

60 Pohjanpää 1950, 8.

61 Pohjanpää 1960, 6.

hienotaaseppä mestari. Setä suoritti taonta töitä muun muassa Talvipalatsiin.⁶² Niin arvokkaalle työnantajalle työskentely oli tietysti tuottavaa ja Pohjanpää kuvaakin kauniita lahjoja ja rahoja joita ”legendaarinen Pietarin setä” lähetti aina jouluisin.⁶³ Ennätti setä vielä siinä sivussa toimia perheelleen turisti oppaanakin Pietarissa ja näyttää kaupungin kirkot, Nevan rannan ruhtinas palatsit, Eremitagen rikkaudet, Nevskin ihmisvilinän jalokivi kaupat ja suuriruhtinaalliset valjakot puisella kadulla. Näyttipä setä vielä oman pajansa jonka yhteydessä oli nukkekotia muistuttava mahonki huonekaluinen asunto.⁶⁴ Ne rahat joita tämä salaperäinen joulupukki ei lähettänyt sukulaisilleen rahan tai tuolloin eksoottisten herkkujen kuten halvan muodossa hän sijoitti varmimpaan tietämäänsä kohteeseen. Keisarillisiin valtion obligaatioihin. Kaikki se katosi kuin tuhka tuuleen vallankumouksen alkaessa.⁶⁵ Setä itse oli ennättänyt turvaan Suomen puolelle ja rakennuttanut sinne pienen vanhuudenkodin. Vallankumous ei siis ilmeisesti asettanut häntä tai vaimoan ruumiilliseen vaaraan. Pohjanpää mainitsee kyllä, jonkin tapaturman joka näillä vanhoilla päivillä sokeutti sedän mutta siitä mihin se liittyi hän ei kerro. Ainoa asia minkä hän sokeutumisesta mainitsee on että asialle olisi ehkä voitu vielä tehdä jotain Helsingin silmäklinikalla mutta liikuttavana osoituksena siitä kuinka rakkaus voi voittaa kaiken paitsi joskus oman typeryytensä sedän jääriä ei suostunut olemaan yöstä erossa vaimostaan ja meni kotiin ja tuli umpisokeaksi.⁶⁶ Suku näyttää olleen myös uskonnollista. Pietarin setä vielä vanhana ja sokeana saattoi pitää hartauksia jossa hän kertoi raamatunhistorian tarvittaessa alusta loppuun saakka, hyvä muistinen kun oli.⁶⁷

Pohjanpään toinen setä oli kenties ensimmäinen joka rikkoi suvun seppä-perinteen. Hänestä tuli rakentaja ja käsityön opettaja ja hän siirtyi Orimattilan naapuripitäjään, Mäntsälään. Toisin sanoen vaikka nuorempi veli ei ulkomaille asti päässytäkään virtasi selvästi esi-isän levoton vaellusveri hänessäkin.⁶⁸ Uskon asioista tämä toinen setä ei koskaan puhunut, mutta kuolinvuoteellaan lausui uskontunnustuksen, näkipä vielä sen verran vaivaa että kävi polvilleen viimeisinä hetkinään.⁶⁹

Äidin perheestä on huomattavasti vähemmän tietoja, kenties koska kirkonkirjat olivat palaneet.⁷⁰ Äidin perhe oli Etelä-Hämeestä, Somerniemeltä isotalollinen suku. Talon koosta kertoo leivinuunin yksityiskohta, uuniin kun mahtui ”kuusi ryssä”.⁷¹ Oletettavasti ja toivottavasti tarkoitetaan uunin pankoa. Talo toimi kestikievarina koska se oli hyvässä risteyksessä Helsingin, Turun ja Hämeenlinnan välimaastossa.

Perhettä pidettiin muutenkin jotenkin herraskaisena ”pinkopöskyjen tähden”(en löytänyt tälle

62 Pohjanpää 1950, 9.

63 Pohjanpää 1950, 9.

64 Pohjanpää 1950, 9.

65 Pohjanpää 1950, 9. Anhava 2006, 17–18.

66 Pohjanpää 1950, 10.

67 Pohjanpää 1950, 10.

68 Pohjanpää 1950, 10.

69 Pohjanpää 1950, 10.

70 Pohjanpää 1950, 13.

71 Pohjanpää 1950, 12.

termille selitystä)⁷²

Pohjanpään äidinisän oli kahdesti naimisissa, Pohjanpään äiti syntyi jälkimmäisestä avioliitosta. Pohjanpään äidinisä oli ahkera tekemään töitä ja hyvä laulamaan mutta näistä kahdesta perinnöksi lapsille jäi lähinnä laulunlahjat. Vanhempain kuoltua kuume tautiin sukutila kulkeutui, huonosti hoidettujen oikeusasioiden johdosta (Pohjanpään mukaan), jollekin kaukaiselle sukulaiselle.⁷³

Pohjanpään isästä Kaarle Henrik Nordqvistista kerrottakoon, että hän oli aikonut jo varhain rikkoa itsekin perheen seppätradition ja ryhtyä lähetyssaarnaajaksi, sillä hän oli nuorena saanut uskonnollisen herätyksen. Kaarlesta kuitenkin, Tukholman matka jälkeen, tulikin porvarillinen räätälimestari, ja liikkeenharjoittaja.⁷⁴

Vaikka lähetyssaarnaajan tehtävä ei toteutunutkaan pysyi silti side seurakuntaan vahvana. Vierailuja perhe teki harvakseltaan ja lähinnä uskonveljien luokse. Sunnuntait vietettiin uskonasioiden parissa alkaen aamukirkosta, joissa saatettiin nipistää ettei lapsi olisi nukahtanut, kotihartauksiin oikea oppisia kirjoja lukien.⁷⁵

Perhe asui Bulevardilla ja räätälin vaatturi liike oli Aleksanterinkadulla. Niin syrjäisessä sijainnissa ei liiketoiminnalla ollut tulevaisuutta, joten paremman menestyksen toivossa perhe muutti 1889 Tampereelle jossa liike päätyi konkurssiin. Aleksanterin kadulle samaan paikkaan perustettiin myöhemmin Stockmann. Kenties tästä voi päätellä Kaarlen lahjojen olleen sittenkin enemmän henkisen maailman puolella. Pohjanpää toteaa vähän tähän suuntaan itsekin.⁷⁶

Pohjanpään äiti oli, Pohjanpään mukaan, eettinen ja suorasukainen kodin hengetär joka rakasti luontoa. Tämän piirteen Pohjanpää peri, luonto on isosti esillä monissa hänen teoksissaan ja Pohjanpää nimitti sen ansioksi äitinsä vaikutuksen. Toinen tulevaisuuden muovaava vaikutus saattoi tulla äidin usein harjoittamasta laulusta. Pohjanpää on muistelmateoksessaan Muistojen saatto antanut ymmärtää että hänen äitinsä laulu teki hänestä papin,⁷⁷ mutta Helena Anhavan muistelmateoksessa *Toimita Talosi* annetaan toinen mahdollinen selitys. Anhava kertoo kerran kysyneensä isältään miksi hänestä tuli pappi ja Pohjanpää vastaa sen olleen hänen nuorena kuolleen veljensä haave, mutta veljen kuoleman jälkeen Pohjanpää tunsu sen ikään kuin velvollisuudekseen.⁷⁸ Mahdolliseen erilaiseen selitykseen Pohjanpää viittaa myös muistelmateoksensa luvussa jossa hän käsittelee pappeuttaan.⁷⁹

Onhan toki mahdollista että syitä oli useita ja eri elämänvaiheissa toiset tuntuivat painavammilta kuin toiset. Pohjanpään Äiti kuitenkin lauloi uskonnollisia lauluja tultuaan, Pohjanpään isän lailla,

72 Pohjanpää 1950, 12.

73 Pohjanpää 1950, 13.

74 Pohjanpää 1950, 12.

75 Pohjanpää 1950, 15.

76 Pohjanpää 1950, 12. Anhava 2006, 17.

77 Pohjanpää 1950, 269.

78 Anhava 2006, 18.

79 Pohjanpää 1950, 269–285.

itsekin nuorena uskoon. Kirkossa Pohjanpään vanhemmat tapasivatkin ensimmäistä kertaa. Tuo tapaaminen ja parin elämä on selvästi antanut vaikutteita Pohjanpään osittain omaelämäkerrallisen romaanin, *Kaksi sukupolvea*, ensimmäisen sukupolven edustajien Elli Hyvälän ja Kustaa Niemisen elämää käsitteleviin lukuihin.⁸⁰

Oli syy mikä tahansa jonkinlainen kutsumus hengen työhön Pohjanpäällä on täytynyt olla. Ei ihmiseltä yksinkertaisesti synny lähemmäs kuuttakymmentä hengellissävyistä kirjaa, (tähän ei ole edes vielä mainittu mahdollisia lehtijuttuja ja saarnoja) pelkästä velvollisuuden tunnosta.

Lapsuus iästä ennen Tampereelle muuttoa kerrottaessa voisi mainita ensimmäisen koulun joulujuhlan jonne Pohjanpää saapui myöhässä ja joutui kävelemään salin poikki jo muiden noustua seisomaan. Yllättäen tämä ei häirinnyt muuten itsensä ujoksi tunnustautunutta poikaa joka tunsu kuin he olisivat nousseet häntä varten, kuin hän olisi opettaja. Kenties tässä iskostui häneen ensimmäistä kertaa ajatus opettajaksi ryhtymisestä.⁸¹

Tampereelle muuton aikoihin alkaa kuvaus myös ”routa vuosista” jolloin Suomea yritettiin venäläistää ja miten se koettiin. Kotien seinille ilmestyi aatteellisia huoneentauluja⁸², valtiopatristisesta uskollisuudesta kertoo ehkä se että keisari tuntui välttävän välillä kovimman arvostelun vaan hänen lähipiirinsä esitettiin eräänlaisina itärajan takaisina käärmeikielinä⁸³. Kansainvälistä ”Pro Finlandia”-adressia käsitellään kertoen, kuinka monen maan hiljainen myötätunto oli Suomen puolella. Vastapainoksi erityisesti saksalaisten lähes aggressiivinen vastalause venäläistämistoimille mainitaan.⁸⁴ Yleisyhteiskunnallisia oloja ja mielialoja kuvatessaan Pohjanpää pistää väliin myös pientä kerrontaa siitä mitä hänen ikäisensä lapset, tai ainakin pojat tekivät asian tunteen jotta tuntisivat osallistuvansa.

Milloin kerättiin kopio kuvia Vänrikki Stoolin tarinoiden aiheista, milloin perustettiin alakoululaisten kanssa militaristisesti nimetty seura ja lehti osoituksena aktivistisista mielialoista.⁸⁵

Mielenkiintoisena kuriositeettina myös mainittakoon ainakin tuona aikana harvinaisemmin tunnettu taustakertomus Eino Leinon isänmaalliselle runolle ”Vapaa sana” jonka Pohjanpää seikkaperäisesti selostaa. Pohjanpää myös päättää kertomuksen huomioon Eino Leinon valtiollisten runojen voimasta joita Pohjanpää piti routavuosina todellisena isänmaallisen hengen tulenkannattajina.⁸⁶

Muita ajan paikallisesti tai valtakunnallisesti merkittäviä tapahtumia kuvataan esimerkiksi väkivaltaisesta alkavassa ja päättyvässä kertomuksessa latvialaisesta vallankumouksellisesta.⁸⁷ ja

80 Pohjanpää 1950, 13. Pohjanpää 1960, 9–70.

81 Pohjanpää 1950, 25.

82 Pohjanpää 1950 38.

83 Pohjanpää 1950 38.

84 Pohjanpää 1950 39.

85 Pohjanpää 1950, 39.

86 Pohjanpää 1950, 43–44.

87 Pohjanpää 1950, 63–65.

kuvaus suurlakosta jota Pohjanpää seuraa vanhemman veljensä Arvin kirjeen avuin⁸⁸

Ylioppilaaksi Pohjanpää valmistui 1908 ja lähti Helsinkiin opiskelemaan pääaineenaan estetiikka ja kirjallisuus.⁸⁹ Tässä välissä nimi oli vuonna 1906 vaihtunut Nordqvistista, kenties sanatarkemman Pohjanoksan kautta, Pohjanpääksi⁹⁰ ajalle tyypilliseen suomalaistamishuuman tavoin.

Suomalaistamishuuman mainitsen tässä myös siksi että vaikka kirja ei itse mainitsekaan nimenvaihtamista, ollenkaan, niin vaihtaminen toki voisi kieliä asennoitumisesta fennomanian suuntaan. Pohjanpää kuului yliopistossa Hämäläisen osakunnan vanhasuomalaiseen puolueeseen. Vanhasuomalaiset ajoivat yliopisto opetuksen suomalaistamista kokonaan.

Yliopistovuosista kertoessaan Pohjanpää mainitsee, tyylilleen uskollisena, jälleen ison liudan nimiä joista tällä kertaa ei välttämättä heti ensi silmäyksellä voi olla varma olivatko he muuten suomalaisen kulttuurin edistäjiä vaiko vain häneen vaikutuksen tehneitä opettajia.

Osakuntaelämää kuvailevassa luvussa Hämäläis-osakunnan opiskelijatilaisuuksissa on selvästi avoimen isänmaallista toimintaa. Kaunopuheisesti Pohjanpää kuvaa suurten aatteiden siipien havinaa osakunnan tilaisuuksissa jossa puheet saattoivat tuoda tervehdyksen Pohjanpään haikailemilta menneiltä ajoilta. Suomen henkisen suuruuden päiviltä ja jossa kirkastuivat niin ”isänmaan ystävälliset äidinkasvot” kuin historiallinen ajattelutapa.⁹¹

Hämäläis-osakunnan auktoriteetteja pidetään selvästi suuressa arvossa. Kun tässä vaiheessa kirjaa esiin nostetaan jääkäriliike, jossa Pohjanpää oli mukana jonkinlaisessa pienessä roolissa, käydään siitä kysymässä hyväksyntää vanhasuomalaisen puolueen johtajalta ja osakunnan kunniajäseneltä, valtioneuvos J. R Danielson-Kalmarilta. Kirjoituksen tavasta ei käy täysin ilmi olisivatko nämä opiskelijat jättäneet liittymättä ilman hyväksyntää, mutta selvästi isällinen siunaus tällaiselta hahmolta oli heille tärkeä.⁹² Danielson-Kalmari oli selvästi tärkeä hahmo osakunnan isänmaallisaatteelliselle toiminnalle sillä Pohjanpää muistaa hänen 60 vuotispäivänsä vuodelta 1913 jossa esitettiin runo jonka Pohjanpää ensi kertaa esittämisen jälkeen liitti kirjaansa. Runo sisältää monta kohtaa nuorista sukupolvista jotka joskus olisivat vapaat ja kuinka Danielson-Kalmari on seissyt etulinjassa kun ”vihan vallat” mursivat tiensä Suomenmaahan ja kuinka paljosta hänelle ollaan velkaa.⁹³

Muita tällaisia merkkihenkilöitä mainitaan muunmuassa Shakespeare-suomentajana tunnettu Paavo Cajander jonka ”Maljan esitys isänmaalle” nostattaa kirjailijan henkeä vieläkin.⁹⁴ Osakunta kappale valottaa myös paitsi isänmaallisten liikkeiden suosioista opiskelijoiden keskuudessa myös niiden jakaantuneisuudesta. Nuorsuomalaisten ja vanhasuomalaisten jyrkästi eriytyvistä puolueista

88 Pohjanpää 1950, 66–74.

89 Pohjanpää 1950, 95. Anhava 2006, 18.

90 Sillanpää 1956, 17.

91 Pohjanpää 1950, 105.

92 Pohjanpää 1950, 105.

93 Pohjanpää 1950, 106.

94 Pohjanpää 1950, 106.

jotka osakunnassakin istuivat mielenosoituksellisesti erillään kerrotaan värikkäästi⁹⁵. Luvun lopussa mainitaan Pohjanpään oma kuraattorikausi sisällissotaa edeltävänä aikana jonka jälkeen osakuntaa kiitetään paljosta, muun muassa siitä että se opetti rakastamaan Hämeen kansaa jota Topeliuskin vanhassa Maamme kirjassa ”on niin klassisesti kuvaillut”.⁹⁶

Pohjanpää matkusti 1912 Ranskaan, Saksaan ja Sveitsiin osana estetiikan opintojaan. Eniten muistelmissa käsitellään Ranskaa joka näyttää tehneen häneen suurimman vaikutuksen. Nyt kuuluisien nimien luetteloon hiipii muutama kansainvälisestikin tunnettu nimi kuten aikanaan legendaarinen näyttelijä Sarah Bernhardt jonka Pohjanpää näki tämän nimikko teatterissa 4.2.1912. Muistelma teoksen luvun (tai oikeastaan alaluvun) otsikko ”Kun Tähti On Laskenut”⁹⁷ kertoo kaiken tarvittavan sitä seuraavasta surullisesta kuvauksesta; aikansa supertähdestä oli tullut eräänlainen kehäraakki jolla on kuuluisuutensa tähden vielä paljon kysyntää mutta josta on tullut eräänlainen menneisyyden loistossa elävä makaaberi kuriositeetti. Elävän elämän Norma Desmond *Sunset Boulevard*- elokuvasta.⁹⁸

Toinen mielenkiintoinen osio on kuvaus Ranskan armeijan sotilastarkastuksesta ja paraatista jota Pohjanpää lehdistön edustajana pääsi seuraamaan. Pohjanpää ilmaisee olevansa kaukana militaristista mutta myöntää esityksen synnyttämän joukkoriemun temmanneen hänetkin mukaansa.⁹⁹ Tällaista tunteenkuvausta lukiessa muistuu mieleen jotakin saman suuntaista toisten kirjoituksista. Esimerkiksi Olavi Paavolaisen kuvaus kolmannen valtakunnan julkisten tilaisuuksien seuraamisesta joissa, vaikka olisi henkilökohtaisesti ollut kaukana natsieetoksesta, mahtipontinen voimien näytös herätti tietynlaista ihailua. Tästä on hyvä esimerkki luvussa ”Aamuhymni”.¹⁰⁰ Saksalaisia tältä ensimmäiseltä ulkomaanmatkaltaan Pohjanpää ei juuri mainitse lukuun ottamatta oudon humoristista irvailua majatalossa jossa hän asui. Ranskalainen emäntä kysyi välillä aamiaispöydässä saksalaiselta opiskelijalta koska he hyökkäisivät Ranskaan. Opiskelija kiisti sellaisen tapahtuvan. Kuvaus kuitenkin antaa ymmärtää, että sananvaihto käytiin hyvässä hengessä. Kenties se kertoi jotain tavallisten ihmisten tavasta käsitellä yleisesti kiristyvää ilmapiiriä mustalla huumorilla.¹⁰¹

Keisarillista Saksaa Pohjanpää kuvasi kyllä vuoden 1918 syksyltä jolloin hän matkusti sinne osana komissiota jonka Saksan hallitus oli kutsunut tutustumaan sodanaikaisiin oloihin. Pohjanpäälle jäi mieleen sodankin ja kurjuudenkin keskellä itsensä kieltävä työ ja toimeliaisuus mutta myös jo rehottava kurjuus ja vaikea ilmapiiri outona vastakohtana upeille päivällisille jotka merkkihenkilöt heille tarjosivat. Vielä ei uskottu sodan loppuvan vaikka jäikin epäselväksi oliko se

95 Pohjanpää 1950, 108.

96 Pohjanpää 1950, 109–110.

97 Pohjanpää 1950, 119–123.

98 Wilder 1950, *Sunset Boulevard*.

99 Pohjanpää 1950, 138.

100 Paavolainen 1936, 242–247

101 Pohjanpää 1950, 117.

päätäväisyyttä vai epätoivoa.¹⁰²

Keisarillisesta Saksasta Pohjanpää näyttää muuten säilyttäneen hienoisen positiivisen kuvan joka varmaankin liittyy Saksan tai saksalaisten koettuun apuun itsenäisyyspyrkimyksissä vuosien varrelta. Pohjanpää muistaa saaneensa kunnian tavata (oletettavasti juuri tuolla 1918 matkalla) professori Wilhelm Reinin joka oli yllä mainitun ”Pro Finlandia” adressin ensimmäisten kirjoittajien joukossa.¹⁰³

Kolmas valtakunta jäi Pohjanpäälle hänen omien sanojensa mukaan vieraaksi. Myös Helena Anhava muistelmateoksessaan *Toimita talosi* kertoo isänsä kielteisestä suhteesta oikeistoradikaaleihin.¹⁰⁴

Pohjanpää oli valmistunut filosofian kandidaatiksi ja maisteriksi vuonna 1911 ja hänet valittiin Itä-Hämeen kansanopiston johtajaksi vuonna 1913. Tässä tehtävässä Pohjanpää toimi kaksi vuotta jonka jälkeen hän siirtyi Suomalaiseen Yhteiskouluun SYK:hon vuonna 1917 jossa opetti vuoteen 1954 asti uskontoa (17-54), historiaa (18-26) ja äidinkieltä (26-54). Lisäksi hän toimi koulun Oras-lehden toimituskunnan puheenjohtajana vuosina 1949-1954.¹⁰⁵ Opettajana hän oli ilmeisesti pidetty ja hänen oppilaansa antoivat hänelle lempinimen ”Possu” joka johtui F.E Sillanpään mukaan sukunimen ”Po”-alkuisuudesta.¹⁰⁶

Pohjanpää meni naimisiin 1920 talousopettaja Arla Rossanderin (1895-1974) kanssa ja heille syntyi kolme lasta Mirjam Pohjanpää (1921-2015), Heikki Pohjanpää (1923-1997) ja Helena Pohjanpää (1925-2018).

Toimiessaan opettajana Pohjanpää toteutti samanaikaisesti hengellistä kutsumustaan opiskelemalla teologiaa ja toimimalla virsikirjakomitean sihteerinä vuosina 1922-1923.¹⁰⁷

Papiksi Pohjanpää vihittiin vuonna 1925 jonka jälkeen hän toimi Helsingin pohjois-suomalaisen seurakunnan apupappina 1925-1939.¹⁰⁸ Lisäksi Pohjanpää toimi Lauttasaaren kasvavan seurakunnan seurakuntatyön johtajana vuodesta 1939 vuoteen 1956, tämän ajanjakson viimeisinä vuosina Lauttasaaren seurakunnan virkaatekevänä kirkkoherrana.¹⁰⁹ Vuoden 1957 virallisissa kirkkoherran vaaleissa Pohjanpää kuitenkin jäi toiseksi Voitto Virolle josta tuli Lauttasaaren ensimmäinen valittu kirkkoherra vuosiksi 1957-77.¹¹⁰

Pohjanpää ei mainitse näitä vaaleja tai niiden tulosta missään kirjoistaan. Näin hänen tunteitaan tästä vaalitappiosta on vaikea saada selville, ellei hiljaisuutta itseään yritä tulkita. Tosin jos katsoo Pohjanpään asennetta yliopisto opiskelun alkaessa voi kysyä oliko hänellä koskaan varsinaista henkilökohtaista kunnianhimoa tai saavutusten tarvetta. Pohjanpää oli alunperin lähtenyt

102 Pohjanpää 1950, 197–198.

103 Pohjanpää 1950, 39.

104 Pohjanpää 1950, 198. Anhava 2006, 15.

105 SKS kansallisbiografia

106 Sillanpää 1956, 17.

107 SKS kansallisbiografia

108 SKS kansallisbiografia

109 SKS kansallisbiografia

110 SKS kansallisbiografia

opiskelemaan estetiikkaa ja kirjallisuutta. ”Minulla oli mielestäni maailman hauskimmat ja hienoimmat aineet... sillä oliko niillä myös niin sanoakseni käytännöllistä arvoa, saisiko niiden avulla leipää. Sitä ei siihen aikaan ajateltu. En ainakaan minä ajatellut. Se oli oleva tulevan päivän murhe”¹¹¹

Lisäksi hänen ajatuksensa opettajan työstä, joita avaan kolmannessa pääluvussa kielivät henkilökohtaisen kunnianhimon puutteesta. Kenties tämä jo eläköitynyt ja lähemmäs 70 vuotias opettaja ja pappi joka oli elänyt niinkin jännittävien aikakausien kuin autonomian lopun, itsenäisyyden alun ja sotavuosien läpi oli jo nähnyt tarpeeksi eikä hänellä ehkä ollut liiemmästi kunnianhimoa jäljellä, jos sitä siis koskaan oli ollutkaan.

Kirjailijan/runoilijan kutsumus Pohjanpäällä oli myös ja tätä kutsumustaan hän toteutti läpi elämänsä. Ensimmäinen tuotos, yksinäytöksinen hupinäytelmä *Lehtoset ja Mehtoset*¹¹² ilmestyi vuonna 1910. Tuotteliaisuus kirjallisella saralla seurasi Pohjanpäätä läpi elämänkaaren. Viimeinen teos *Lastenrunoja*¹¹³ ilmestyi vuonna 1962 samana vuonna jona Pohjanpää kuoli.¹¹⁴

Pohjanpään tuotanto sisältää runokokoelmia, näytelmiä, hartaustekstejä, koottuja koulupuheita, romaaneja ja opetuskirjallisuutta. Julkaistujen kirjojen lisäksi myös Pohjanpäältä jäi myös suuri määrä eri lehtiin kirjoitettuja runoja ja artikkeleita.¹¹⁵

Teologisen ja uskonnonopetuksen saralla tehdyn kirjallisen työn pohjalta Helsingin yliopiston teologinen tiedekunta palkitsi Pohjanpään kunniatohtorin arvolla 1955.¹¹⁶

Lauri Pohjanpää kuoli Helsingissä 2. 7.1962¹¹⁷

111 Pohjanpää 1950, 95.

112 Pohjanpää 1910.

113 Pohjanpää 1962.

114 SKS kansallisbiografia.

115 Suomen Kirjailijat 1809–1916, 585–586.

116 SKS kansallisbiografia.

117 SKS kansallisbiografia

2. Ristiritari: Esivalta isänmaassa

2.1 Jumalan käskynhaltija; esivalta Suomen historiassa

Suomessa oli vuosisatoja ollut vallalla raamatullinen, Paavalin korinttolaiskirjeen 13. lukuun perustuva esivalta opetus.¹¹⁸ Esivallan ajateltiin tulevan Jumalalta ja olevan aina oikeudenmukaista. Näin ollen esivaltaa vastaan nousseet nousivat Jumalan asettamaa järjestystä vastaan. Vanhastaan Suomessa, kuten Ruotsissakin oli hallitsijan, kuninkaan tai keisarin esivaltaan viitattu jopa persoona pronomiinilla ”hän” jolloin esivalta samaistettiin monarkistiseen hallitusmuotoon.¹¹⁹

Venäläistämiskausien myötä esivaltanäkemyksellä oli saanut melkoisia kolhuja ja suomalaisten suhtautuminen siihen oli muuttunut ristiriitaisemmaksi. Parlamentarismi äänestyksineen oli tehnyt esivallan alkuperän inhimillisemmäksi eikä esivaltaa enää täysin yksiselitteisesti samaistettu yksinhallitsijaan. Sortovuosien kamppailu laillisuudesta oli vaikuttanut esivalta opetukseen ja nuo kaksi ideologiaa olivat kietoutuneet yhteen. Kirkkoteksteissäkin esivaltaan alettiin viitata persoonattomalla ”se” sanalla ”hän” pronominin sijaan.¹²⁰

Kuitenkin vanhat kaiut olivat vielä uudistuneidenkin ajatusten mukana. Esivallan tottelemista pidettiin edelleen tärkeänä eikä vaihtoehtoinen clausus petri ”Jumalaa tulee totella enemmän kuin ihmistä” tullut opetukseen mukaan ennen vuotta 1923. Lisäksi ennen Venäjän vallankumousta ei Suomessakaan osattu juuri kuvitella muunlaista kuin monarkkista hallitusmuotoa.¹²¹

Piispat ja suurin osa papistosta oli sortovuosien aikaan katsonut keisarin loukanneen Suomen lakia, mutta kristityn velvollisuutena katsottiin olevan kuuliaisuuden väärämielistäkin esivaltaa kohtaan.¹²² Pieniä mielenilmauksia kenties voi nähdä siinä, että rukouksissa keisarin puolesta esiliite ”rakas” jäi pois ja rukous kuuliaisuudesta esivaltaa kohtaan sai rinnalleen rukouksen kuuliaisuudesta lakia kohtaan sitä mukaa kun esivalta ymmärrettiin yhä enemmän laeilla ylläpidetyksi yhteiskuntajärjestykseksi.¹²³ Lisäksi kerrottiin joistakin korkeampien kirkonmiesten henkilökohtaisista mielenilmauksista. Arkkipiispa Gustaf Johanssonin kerrotaan marssineen kenraalikuvernööri Heydenin luo ja sätineen tätä siitä, että annetut lupaukset oli rikottu. Kenraalikuvernööri oli tiedustellut arkkipiispalta eikö tämä tiennyt ketä kenraalikuvernööri edusti. Arkkipiispan kerrotaan ottaneen piispanristinsä esille ja vastanneen tietävänsä kyllä, mutta tiesikö kenraalikuvernööri ketä Johansson edusti.¹²⁴ Julkisesti kirkon johto kuitenkin asettui myöntövyölylinjalle, jotka pitivät esivallan laillisuutta ihanteena mutta katsoivat parhaaksi taipua tämän edessä silloinkin kun tämä ihanne ei toteutunut. Toisen sortokauden aikana kirkon kanta tosin

118 Huttunen 2010, 92.

119 Huttunen 2010, 93

120 Huttunen 2010, 93.

121 Huttunen 2010, 92–94.

122 Huttunen 2010, 95.

123 Huttunen 2010, 95.

124 Junkaala 2007, 276.

lähentyi perustuslaillisia. Perustuslailliset katsoivat esivallan määräykset sitoviksi vain silloin kun ne noudattivat lakia.¹²⁵

Tätä kahtia jaottelua suhteessa esivaltaan voi kuvata de iure ja de facto termeillä, joista edellinen viittaa asioiden olemiseen laillisuuden puitteissa ja jälkimmäinen vain asioiden yleiseen olemiseen. Myöntöväisyyssinja edusti de facto käsitystä esivallasta ja perustuslailliset de iurea. De facto käsitys on lähempänä kristillistä opetusta esivallasta. Paavalin opetukseen ei mahtunut käsitystä epäoikeudenmukaisesta esivallasta. Jumala on asettanut esivallan joka toimii oikeutta puolustaen.¹²⁶ Paavali ei sinänsä kytkenyt esivaltaa kehenkään tiettyyn henkilöön. Esivalta jää määritteenä niin Paavalin kirjeissä kuin myöhemmissä käännöksissäkin ylimalkaiseksi ja yleiseen tasoon viittaavaksi termiksi.¹²⁷

Kuitenkin tämä opetus määrää hyväksymään vallitsevan yhteiskunta rakenteen ja olemaan kyseenalaistamatta sitä. Tästä näkökulmasta on ymmärrettävää mille kannalle kirkko taipui, vaikka se herättikin ärtymystä eri tahoilla.¹²⁸ Esivalta opetus kyllä tuotti ongelmia niin sivistyneistölle kuin työläisille jotka olivat kasvaneet esivaltaopetuksen parissa ja saaneet ison osan moraalista kasvatuksesta tätä kautta.¹²⁹

Valkoiset tahot ratkaisivat tämän asettamalla sanan ”laillinen” esivalta sanan eteen.¹³⁰ Punaiset hylkäsivät lailliset argumentit vallankumouksen ja sisällissodan aikoihin., vaikka niitä olikin aikaisemmin pohdittu¹³¹

Sortovuosina laillisuusideologiaa käytettiin oikeuttamaan tottelemattomuus esivaltaa kohtaan. Sisällissodan alettua tätä samaa ideologiaa, jolla oli oikeutettu tottelemattomuus, käytettiin myös tuomitsemaan punaiset, jotka olivat nousseet laillista esivaltaa vastaan. Tällä tavalla onnistuttiin myös puhdistamaan esivallan ajatuksesta moraalinen kritiikki. Kun ennen esivalta oli Jumalan asettama ja edisti aina hyvää, nyt samaa voitiin sanoa laillisesta esivallasta jonka rikkojat, tuli tuomita.¹³²

Lex Talionis eli talioperiaate oli juridinen käsite jota sovellettiin oikeudenkäytössä 1600-1800 luvuilla varsinkin kun kyse oli hengen riistosta. Sovelluksen lähtökohtana oli Mooseksen laki.¹³³

Talioperiaate tuli muinaisen Lähi-idän perinteiden parista ja sen tarkoitus oli estää loputon kostonkierre ja rikkaiden mielivalta. Tarkoitus oli muuttaa kosto yhteisön hallitsemaksi ja säätelemäksi.¹³⁴

125 Huttunen 2010, 114.

126 Huttunen 2010, 114–122.

127 Huttunen 2010, 116–117.

128 Huttunen 2010, 95.

129 Huttunen 2010, 109–113.

130 Huttunen 2010, 113.

131 Huttunen 2010, 99.

132 Huttunen 2010, 122.

133 Huttunen 2010, 127.

134 Huttunen 2010, 128.

Periaate saattoi mitoittaa rangaistuksia vaihtelevasti. Väärästä valasta rangaistiin sen mukaan mitä sillä aiottiin saavuttaa, ei sen mukaan mikä teho sillä oli. Osapuolten arvoero otettiin myös huomioon.¹³⁵ Ylempiarvoisen vahingoittaminen oli vakavampi asia kuin alempiarvoisen. Talioperiaattele ei kuitenkaan löydy selvää rajausta Raamatussa, joten tulkinnalle määritellä rangaistuksen suuruus ja laatu on paljon vapautta. Talioperiaate oli luotu ihanteeksi oikeudenmukaisuudesta ja objektiivisuudesta. Se miten sitä käytännössä sovellettiin näyttää olleen toissijaista.¹³⁶

Kirkko oli yhdessä oikeuslaitoksen kanssa juurruttamassa talioperiaatetta Suomeenkin.¹³⁷ Luther liitti talioperiaatteen yleisesti maalliseen oikeuden käyttöön, mutta ei tehnyt siitä konkreettisia lakisovelluksia.¹³⁸

Luterilaisen maallisen ja hengellisen regimenttiopin mukaan rangaistusperiaate on maallisen esivallan käsissä. Yksityiselämässään kristityn tulee pyrkiä kostamattomuuden ihanteeseen. Miekkaa saa kantaa vain esivallan tehtävissä. Esivallan tulee kuitenkin katsoa, ettei kostamattomuuden ihanne estä oikeutta tapahtumasta. Surmatöiden tuomitseminen suorastaan edellytti talioperiaatetta. Talioperiaatteen ankaruus voitiin hyväksyä kokonaisuudessaan samalla kun korostettiin tuomittuun kohdistettavaa armollisuutta.¹³⁹ Mitä suurempi rikos sitä suurempi rangaistuksen tuli olla. Sisällissodan jälkeen tällä perusteltiin hävinneeseen osapuoleen kohdistettuja rangaistuksia, erityisesti teloituksia. Mikäli valkoiset eivät voineet selittää surmatöitä yksittäisiksi tapauksiksi pyörrettiin tapahtumat seurauksiksi hirmutöistä, joita punaiset olivat tehneet sodan aikana. Osa näistä teoista olivat oikeasti tapahtuneet, mutta niitä myös liioiteltiin määrällisesti ja laadullisesti, pyrittiin luomaan ajatus jo pelkästä rangaistuksen todistamisesta ns. mikäli noin suuri seuraus niin täytyyhän syynkin olla mittava.¹⁴⁰

Sisällissodan hävinneestä osapuolesta voitiin kyllä osoittaa sen nousseen aseelliseen kapinaan ja konfliktiin valkoisten kanssa, ja osa punaisten hirmutöistä oli tosia, mutta valkoinen osapuoli selvästi liioitteli tapahtunutta saadakseen oikeutuksen toimilleen kohdella punaisia kuin halusi.

Työväenliike oli jo ennen sisällissotaa profiloitunut sosialismin lisäksi kasvavan kirkko ja uskonto vastaiseksi. Sisällissodan alkaessa tämä puoli korostui eritoten valkoisten propagandassa. Pappeja kohtaan tehtyjä väkivallan tekoja esiteltiin otsikoissa.¹⁴¹ Todellisuudessa tilanne ei ollut lähimainkaan näin yksioikoinen mutta työväen liikkeen uskontokriittisistä kannanotoista, Venäjän vallankumouksen pyörteistä kuuluneista kirkkovainoista johtuen on ehkä ymmärrettävää että kirkkoväki uskoi helposti kuulemansa uutiset ja asettui lähinnä valkoisten puolelle sisällissodan

135 Huttunen 2010, 128–129.

136 Huttunen 2010, 129.

137 Huttunen 2010, 127.

138 Huttunen 2010, 130.

139 Huttunen 2010, 130.

140 Huttunen 2010, 177–181.

141 Tikka 2009, 133

alettua. Edustivathan valkoiset sitä laillista esivaltaakin, jonka kirkko katsoi tulevan Jumalalta.

Valkoiset käyttivät paljon raamatullista ja uskonnollista retoriikkaa propagandassaan oikeuttaessaan toimiaan punaisia kohtaan. Jeesuksen sanoja miekkaan tarttumisesta ja siihen hukkumisesta käytettiin langettamaan tuomio punaisille jotka olivat valkoisten näkökulmasta näitä miekkaan tarttujia ja siihen hukkuja.¹⁴² Kainin ja Abelin veljessurmaa käytettiin esimerkkinä ja Kainin tuomiota ja hänen saamaansa merkkiä käytettiin myös punaisia vastaan.¹⁴³ Kummassakaan esimerkissä ei otettu huomioon esimerkiksi sitä että valkoiset itsekin olivat tarttuneet miekkaan tai että Jumala oli antanut Kainille merkin suojellakseen tätä.

Kirkon virallinen asema valkoisten rinnalla yleensä esitetty aika yksiulotteisesti niin että kirkko seisoi käytännössä yksimielisesti valkoisten riveissä antaen näiden toimille hyväksyntänsä ja avustuksensa.¹⁴⁴ Tämä tulkinta ei pidä paikkaansa ja todellisuus on paljon monimuotoisempi. Sotaan johtavina vuosina kirkon johdossa olleista neljästä piispasta arkkipiispa Gustaf Johanson ja Savonlinnan piispa Otto Immanuel Colliander edustivat bekkiläistä biblismiä jossa ei ollut sijaa työläisten asian ymmärtämiselle. Kuopion hiippakunnan piispa J.R Koskimies vaikuttaa olleen ainoa poikkeus. Koskimies oli yhteiskunnallisesti aktiivinen fennomaani ja osoitti ymmärtämystä sosialisteillekin.¹⁴⁵

Sisällissodan aikana piispoista vain Colliander pystyi liikkumaan vapaasti ja hänellä katsotaan olleenkin suuri vaikutus siihen minkälainen kuva luterilaisesta kirkosta valkoisten rinnalla sisällissodan aikana ja jälkeen syntyi.¹⁴⁶

Johtoportaan ollessa suurimmalta osalta vanhakantainen kansanparissa elävä rivipapisto oli taustoiltaan kirjavampaa. Ajat jolloin pappisuralle lähdettiin lähinnä pappisperheistä, tai ylemmistä luokista olivat olleet väistymässä itsenäistymiseen ja sotaan johtaneina vuosina. Tämä kehitys oli alkanut jo 1870-luvulla. Toki aiemmistakin lähtökohdista vielä lähdettiin teologiaa opiskelemaan mutta myös talonpoikien, torppareiden ja työläisten jälkeläisiä. Työväen kysymys ja sosiaaliset aatteet olivat tällaisille opiskelijoille osa omaa taustaa ja kokemusmaailmaa ja osa heistä oli vastaanottavaisia uuden ajan virtauksille kuten opiskelija aktivismille ja yhteiskunnalliselle kiinnostukselle.¹⁴⁷

Sisällissodan ratkettua valkoisten voittoon kirkon ja pappien roolia puitiin uudessa valkoisessa Suomessa. Osa kansalaissotaan johtaneista syistä katsottiin oikeanlaisen kasvatuksen puutteeksi ja koska kirkolla oli ollut aiemmin isokin rooli varsinkin varhaisopetuksessa ja kasvatuksessa. Tästä syystä jotkut katsoivat, että osa syystä oli kirkon.¹⁴⁸

142 Huttunen 2010, 139.

143 Huttunen 2010, 147, 151.

144 Haapala 2009, 17.

145 Mustakallio 2009, 24–25.

146 Mustakallio 2009, 32–33.

147 Luukkanen 2009, 45–48.

148 Kaarninen 2009, 90.

Pappeja määrättiin kasvattamaan punaisista jälleen niin sanottuja mallikelpoisia kansalaisia. Heitä tuotiin vankileireille opettamaan vankeja ja pitämään jumalanpalveluksia. Tämä ei tuottanut paljoakaan tuloksia. Leireillä vallinneet vaikeat olosuhteet ja nälkä eivät olleet otollisia muokkaamaan vankien asenteita vastaanottaviksi. Kun pappien sitten usein haluttiin vielä pitävän univormua ja olevan mukana kuulusteluissa samaistivat vangit usein leireillä olevat papit yhteen vartijoiden kanssa. Papit huomioivat kuinka vankien kurjat olosuhteet tekivät heidän tehtävästään vaikeaa. Parannustoivomuksia leiriolosuhteisiin esitettiin kyllä johtaville tahoille mutta tuloksetta. Sensuurin takia asiasta ei myöskään voinut keskustella julkisesti.¹⁴⁹ Pappeja ei löydy kenttäoikeudenkäynneistä. Tämä saattaa kuvata heidän mielipidettään vankien rangaistuksista.¹⁵⁰ Tämä tosin saattoi liittyä siihen että nämä tuomiot kuuluivat maallisen regimentin puolelle.¹⁵¹

2.2 Keisarin käräjät; esivalta autonomian aikana

Muutaman auvoista lapsuutta kuvanneen luvun jälkeen Pohjanpää käsitteli *Muistojen Saatossa* Helmikuun manifestia ja venäläistämiskauden alkua. Autonomisen Suomen erityisaseman horjuttamista Pohjanpää kuvaili esimerkiksi postimerkkien ja sanomalehtien lakkauttamisella, maasta karkotuksilla ja uudella asevelvollisuuslailla joka poisti Suomen oman sotaväen ja aloitti asevelvollisuuskutsunnat Venäjän armeijaan. Pohjanpää oli selvästi pöyristynyt näistä toimista, tästä kertoo se että hän kutsui asevelvollisuuskutsuntoja laittomiksi.¹⁵² Pohjanpää kertoi venäläistämispropagandasta, yhteiskunnallisesta tilanteesta ja siitä miten poikaporukka johon hän kuului koki tilanteen. Tämän viimeisimmän muiston yksityiskohtaisessa kuvailussa voi myös aistia pientä huvittuneisuutta äärihakavaan uhmahenkeen jonka voimin pojat järjestivät omia isänmaallisia tilaisuuksiaan.¹⁵³ Kuitenkin teoksen tunnelmassa on yksiselitteisesti ajatus siitä että venäläistämisyrittäykset olivat väärin ja vastatoimet niitä vastaan oikeutettuja. Kuvaus päättyy muistoon, kuinka Pohjanpää sai ensikerran kuulla Eugen Schaumanin murhanneen kenraalikuvernööri Bobrikovin. Tekoa ei kiitellä, mutta kuvatessaan oloaan uutisen kuultuaan Pohjanpää kuvaa kokevansa kuin ”luonto olisi hengähtänyt hiljaa” venäläistämiskauden ensimmäisen osan päättyessä.¹⁵⁴ Tästä voisi päätellä, että Pohjanpääkin näki tapahtuneen ei-toivottavana mutta tarpeellisena pahana.

Kirjasta jää käsitys, että Pohjanpään mielestä epäoikeudenmukaista esivaltaa on lupa vastustaa. Teoksen kuvaama yleinen vastustus ei tosin kohdistunut suoranaisesti keisaria kohtaan, joka esitettiin suomalaisessa mediassa vastahakoisena kirjoittamaan Helmikuun manifestia. Varsinainen syy vieritettiin, Pohjanpään mukaan, Venäjän ortodoksisen kirkon hallintoelimen, pyhän synodin

149 Pekkalainen 2009, 101–103.

150 Tikka 2009, 135–136.

151 Huttunen 2010, 104–105.

152 Pohjanpää 1950, 38.

153 Pohjanpää 1950, 39–40.

154 Pohjanpää 1950, 46.

yliprokuraattori Konstantin Pobedonostevin ja Venäjän sisäministeri Vjatseslav Plehwen niskoille joita kutsuttiin ”Suomen-syöjiksi”.¹⁵⁵ Näin voi kenties säilyttää ajatuksen uskollisuuden säilyttämisestä oikealle esivallalle mutta samalla kapinoida näkemiään korruptoituneita välikäsiä vastaan. Pohjanpää itsekin kiinnittää tähän luvussa huomiota joka voinee viitata siihen, ettei hän itse allekirjoittanut tuota näkemystä. Ensimmäinen viittaus silloiseen tsaariin, Nikolai II:een, on *Muistojen saaton* luvussa ”Maailma johon synnyin”. Tämä viittaus kertonee kaiken tarpeellisen siitä minkälaisena kirjailija näki viimeisen tsaarin luvun lyhyessä, mutta mieleenpainuvassa kuvauksessa tämän kruunajaispäivän verisestä katastrofista ja hallitsijan piittaamattomasta asenteesta tapahtuneeseen.¹⁵⁶

Pohjanpää kuvasi luvussa ”Suurlakko” loppusyksyn ja alkutalven 1905 tilannetta Suomessa jonka laukaisi samana vuonna Venäjällä tapahtunut vallankumous. Tsaarin arvovalta oli heikentynyt Venäjä-Japani sodan nöyryyttävän lopputuloksen seurauksena ja kansa osoitti mieltään vaatien tasa-arvoisempaa hallintoa, ei niinkään keisarivallan kumoamista vaan hallintotavan vaihtamista perustuslailliseksi monarkiaksi. Venäjällä tämä johti parlamentin eli valtioduuman perustamiseen. Suomessa tilanne johti yleiseen äänioikeuteen ja eduskunnan perustamiseen ja venäläistämiskauden päätökseen. Pohjanpää kuvasi luvun alussa ja lopussa tunnelmia Tampereelta.¹⁵⁷ Suurin osa luvusta kuitenkin siteerasi kirjettä Pohjanpään veljeltä Arviltä joka opiskeli tuolloin Helsingissä.¹⁵⁸ Kerronta on elävää ja jännittävää molempien kertojien äänellä ja kuvaa hyvin tapahtumien kulkua ja tietynlaisia sekavuutta joka syntyi eri puolten ja puolueiden syöksyessä esittämään vaatimuksia ja ehdottamaan toimenpiteitä.¹⁵⁹ Kirjasta käy ilmi myös tietynlaisesta veljeys ja hyväksyntä eri puolten välillä, kuten maininnassa kun työväen manifestia Tampereelta Helsinkiin lähti junassa viemään työläisten lisäksi joitakin porvareita.¹⁶⁰ Eri asioiden kannattajia mainitaan siellä täällä joko yhtäläisessä toimessa tai erikseen mutta kenenkään mielipiteen oikeutta ei kyseenalaisteta. Ylilyöntejä ja erehdyksiä kyllä kuvataan kuten ylioppilaskaartin kummallista paraattia työväkeä vastaan, jossa ilmeisesti tapahtui jotain kritisoitavaa¹⁶¹ ja joitakuuta Pohjanpään luokkatovereita Tampereella jotka innokkaina ilmoittautuivat vartioimaan eristettyjä santarmeja mutta palasivat nopeasti takaisin ”vallankumousromantiikasta parantuneina”.¹⁶²

Yleisesti kuitenkin luvussa tuntuisi vallitsevan ajatus yhteisestä asiasta johon kenties pyritään eri teitä mutta joka kuitenkin yhdistää kaikkia. Tunnelma on yhtäläinen ”Routavuosi” luvun tunnelmaan myönteisessä suhtautumisessa esivallan vastustamiseen.

155 Pohjanpää 1950, 38.

156 Pohjanpää 1950, 7.

157 Pohjanpää 1950, 66–74.

158 Pohjanpää 1950, 68–73.

159 Pohjanpää 1950, 67.

160 Pohjanpää 1950, 67.

161 Pohjanpää 1950, 73.

162 Pohjanpää 1950, 66.

Luvussa ”Sanomalehtimiehenä” on osio ”Sensuurin hyväksymä”, jossa Pohjanpää kuvasi millaista oli toimia sanomalehtimiehenä ensimmäisen maailmansodan aikana. Kertomus saa välillä melkein absurdejakin ulottuvuuksia siitä mitä kaikkea piti käyttää sensorien edessä ennen kuin sen saattoi turvallisesti julkaista. Luvussa on myös esimerkkejä toimituksen tavoista vastustaa esivaltaa omalla pienellä tavallaan ujuttamalla silloin tällöin joitakin asioita sensuurin ohi, jotta ne voitiin julkaista lehdessä.¹⁶³

Pohjanpää kuvasi luvussa ”Vallankumouskevät” miten tsaarin vallasta luopuminen keväällä 1917 vaikutti Suomeenkin. Sekasortoinen tunnelma tulee esiin eri tavoin tavoin; toisaalta kiristynyttä tunnelmaa kun eri puolien aseistautuneet joukot harjoittivat oman käden oikeutta, toisaalta iloa kun keisarillisen salaisen poliisin Ohranan vangitsemat suomalaisaktivistit vapautettiin Shpalernajan tutkintovankilasta.¹⁶⁴ Aktivisteista erityisesti Kyösti Vilkunaa ja tulevaa presidentti Svinhufvudia Pohjanpää ylisti oikeustaistelun symboleiksi ja itsenäisyysaatteen ruumiillistumiksi. Svinhufudin paluun kunniaksi järjestetystä juhlasta mainitaan erikseen, että siellä, kirjailijan tietämän mukaan, esitettiin itsenäisyysajatus kenties ensi kertaa julkisesti.¹⁶⁵

Pohjanpää kuvasi myös eräiden sen aikaisten venäläisten vaikuttajien, amiraali Maksimovin ja tulevan Venäjän väliaikaishallituksen johtaja Alexander Kerenskin yrityksiä saada suomalaiset mukaan luomaan uutta tsaarinvallan jälkeistä Venäjää ja suomalaisten vastauksia näihin pyyntöihin.¹⁶⁶

Yhtä näistä vastauksista, ylioppilaiden valtiollisen kannan ilmaisua Pohjanpää oli itsekin laatimassa. Ylioppilaat tähdensivät seuraavaa:

”Tietoisina siitä, että me, Suomen ylioppilaat, kerran saamme osamme niitten perinnöstä, jotka nyt luovat maamme tulevaisuutta, pidämme velvollisuutenamme julkisesti lausua ajatuksemme maamme tulevasta kohtalosta, joka tällä hetkellä polttavana askarruttaa kansamme mieliä. Hetkenä, jolloin Suomen kohtalo ratkaistaan mittaamattomiksi ajoiksi, tekisimme väärin salatessamme päämäärämme.

Kohta kolme vuotta kestäneen maailmansodan aikana on kaikissa kulttuurimaissa yleisesti tunnustettu, että niin pienillä kuin suurillakin kansoilla on oleva oikeus vapaasti kulkea valitsemaansa kehityksen tietä. Nykyinen sota on oleva ratkaiseva ponnistus siinä vuosisatoja kestäneessä taistelujen sarjassa jonka suurimpia tarkoituksia on ollut kansanyksilöitten kiteyttäminen omiksi itsestään määrääviksi kokonaisuuksiksi.

Vakuuttavin todistus siitä, että ihmiskunta meidän päivinämme on astunut askeleen lähemmäksi tätä päämäärää, on Venäjän suuri vallankumous. Se on vapauttanut sekä yksilöt että kansat tsaarivallan ikeestä. Mutta mitä tietoisemmaksi se jatkuessaan tulee tarkoituksestaan ja suunnastaan, sitä selvemäksi käy, että Venäjän vallan alaisten kansallisuuksien tulee itse saada määrätä kohtalonsa ja tulevaisuutensa.

Suomen kansan henkinen ja aineellinen viljely on aikain kuluessa luonut itselleen omintakeiset muodot; sen yhteiskuntalaitos rakentuu täysin toisenlaisille perusteille kuin tsaarilainen. Suomen ja Venäjän kansoilla ei ole mitään yhteistä mikä vaatisi niiden valtiollista yhteenkuuluvaisuutta.

Viime vuosikymmeninä Suomen kansan kehitys yhteiskunnalliseen ja valtiolliseen vapauteen kävi kaikissa kansankerroksissa yhä voimakkaammaksi. Taantumuksellinen tsaarivallasta asetui vastustamaan tätä kehitystä, vieläpä horjuttamaan ikivanhoja oikeuksia. Viimeisten 18 vuoden kuluessa sorto kehittyi äärimmilleen, koko virallisen Venäjän, valtakunnanduumankin, yhdyttyä siihen. Sortovuosien kasvattama polvi – Suomen niin kuin muittenkin Venäjän vierasheimoisten kansain – piti isänmaallisena velvollisuutenaan uhrata kaikki voimansa sortajasta vapautumiseksi. Kaikki lojaaliset keinot osoittautuivat

163 Pohjanpää 1950, 77–81.

164 Pohjanpää 1950, 182–183.

165 Pohjanpää 1950, 183–185.

166 Pohjanpää 1950, 184.

tehottomiksi. Maailmansota tarjosi uuden – äärimmäisen taistelumahdollisuuden. Sille Suomen ylioppilaiden keskuudesta ensin nousi se kansamme liike, joka toivoi Venäjän vastustajien avusta tulevaisuutemme pelastusta.

Sodan aikana yhä yltynyt sorto liitti Suomen kansan voimakkaaksi kokonaisuudeksi. Suomi on kypsynyt täysin määräämään itsestään ja astumaan itsenäisten kansojen joukkoon.

Me ylioppilaat olemme vakuutetut siitä, että Suomen valtiollisen itsenäisyyden hetki kohta lyö. Tämän päämäärän saavuttamiseksi jännitämme kaikki voimamme ja kykymme.”¹⁶⁷

Pohjanpään, yhdessä muiden ylioppilaiden kanssa, laatima lausunto edusti ylioppilaiden kantaa, joka yhtyi kansakunnan nähtyyn itsenäisyyden tavoitteluun. Ensiksi lausunto lähti kuvaamaan tilannetta, jossa se laadittiin ja kuinka maailmansodan keskellä oli yleismaailmallisesti tunnustettu pienilläkin kansoilla olevan oikeus hallita itseään. Niin maailmansota kuin Venäjän vallankumous nähtiin näiden vapauden ponnistusten huipentumiksi.

Erityisesti Venäjän kohdalla nähdään tsaarinvallan kahleiden katkeaminen merkiksi siitä, että Venäjän vallan alla elävien kansojen tulee saada vapaus päättää omista asioistaan. Tästä siirrytään perustelemaan Suomen omaa olemusta ja kohtaloa, joka nähdään erilaisena ja erillisenä Venäjästä.

Edellisen vuosisadan kulku nähtiin myös kasvuna kohti itsenäisyyttä, jota taantumuksellinen tsaarinalta oli asettunut vastustamaan vieden Suomelta sille kuuluvat oikeudet.

Venäläistämiskauden koettiin tuoneen sorron äärimmilleen ja tällöin nähtiin isänmaallisten suomalaisten velvollisuuden olleen uhrata kaikki voimansa sortajasta vapautumiseen, jonka äärimmäisenä muotona nähtiin maailmansotaan osallistuminen jääkäri liikkeen muodossa. Lausunto päättyi toteamukseen, kuinka sortokausi lujitti Suomen kansan monet heimot yhdeksi ja täten kypsytti Suomen määräämään omasta kohtalostaan kuten muutkin itsenäiset kansat. Ylioppilaat olivat varmoja siitä, että itsenäisyyden hetki pian koittaisi ja kuinka he olivat valmiit jännittämään kaikki voimansa ja kykynsä tähän viimeiseen ponnistukseen. Lausunto välitti ilman mitään epäselvyyttä, että Venäjän valta koettiin laittomana ja siksi esivaltaa vastaan oli oikeus taistella. Koska Pohjanpää oli itse mukana laatimassa tätä lausuntoa kuvastaa se selvästi hänenkin näkemystään asiasta.

2.3 Mielialoja; esivallan vastustuksen näkemyseroista

Ylioppilaiden lausunnon mukaan kaikki lojaalit keinot osoittautuivat tehottomiksi. Lausunto tähdensi ajatusta, että tilanteeseen oli päädytty pitkän ja vaikean tien kautta, kun suomalaiset olivat ensin yrittäneet olla uskollisia alamaisia tai/ja etsineet muita vaihtoehtoja tilanteen ratkaisemiseksi.

Pohjanpää kuului aktiivisen vastarinnan ja itsenäisyyspyrkimysten kannattajiin. Hän oli mukana jääkäri liikkeessäkin, tosin Saksaan lähtemättä ja omienkin sanojensa mukaan ”pieneltä osin”¹⁶⁸.

Pohjanpää näyttäisi silti olleen kykeneväinen välttämään kiihkoilua ja näkemään hyvää muissakin kuin omassa piireissään. Tämän voisi olettaa johtuvan siitä, että osa kirjoista on kirjoitettu monta vuosikymmentä tapahtumien jälkeen. Kuitenkin mukaan on sisällytetty kirjoituksia jotka on

167 Pohjanpää 1950, 185–186.

168 Pohjanpää 1950, 105.

kirjoitettu vain vähän sisällissodan päättymisen jälkeen.¹⁶⁹ Tämä osoittaa Pohjanpäällä olleen ymmärrystä toisia osapuolia kohtaan jo tuolloin, ennen kuin jälkiviisaudella tai ajan kulumisen tuomalla reflektoinnilla voidaan selittää asioita pois.

Omaelämäkerrallisessa romaanissa *Kaksi Sukupolvea* Pohjanpää kuvasi esimerkiksi päähenkilön, Eeron, tapaamista yllämainitun Kyösti Wilkunan/Wilkunan kanssa.¹⁷⁰ Tapaamisessa Wilkunan tapa ilmaista mielipiteitään, kun keskustelu kääntyy valtiollisiin oloihin, valotti ehkä hieman sitä miksi Pohjanpääkin kantoi Wilkunalle, Svinhufvudin ohessa, mitä suurinta kunniaa kansallisuusaatteen ja itsenäisyyspyrkimyksen symboleina Wilkunan historialliset kuvaukset oli ymmärrettävä sen ajan valtion harjoittamaan sortopolitiikkaa vastaan ja niiden kautta Wilkuna koki tehtäväkseen todistaa kaikille Suomen kansan siveellisen kunnan ja lujouden. Kuitenkin, niin ihailevasti kuin Pohjanpää Wilkunaa, Eeron silmin, kuvailikin, keskusteluun mahtuu myös mukaan Wilkunan kätetty kritiikki Eino Leinoa, tai pikemminkin hänen tuotantoaan kohtaan. Wilkunan luota lähtiessä Eero sai kuulla puoluevastakohtaisuuksien iskeneen kiilan Leinin ja Wilkunan välille. Pohjanpäätä oli selvästi ikävää, ettei kumpikaan puoli voinut myöntää että toisellakin puolella saattoi olla jotain hyvää. Voimia, jotka olisi voinut käyttää yhteisen päämäärän saavuttamiseksi käytettiin loanheittoon. Aina tämä loanheitto ei kohdistunut edes toisen puolen asiaa kohtaan, vaan henkilökohtaisiin hyökkäyksiin. Esimerkiksi Leinin ja Wilkunan tapauksessa tämä ilmeni toistensa taiteellisen tuotannon lyttämisenä.¹⁷¹

Pohjanpää kuvaili eri puolia monipuolisesti. Kun hän *Kaksi sukupolvea*-kirjassa kertoi Helmikuun manifestin aikaisista tunnelmista, hän nosti esille konsuli Eugen Wolffin joka oli ollut mukana viemässä suurta adressia tsaari Nikolai II:lle. Tsaarin kieltäytyttyä ottamasta lähetystä vastaan piti Wolff puheen virkaa toimittavalle ministerivaltiosihteerille. Puheesta osa on tallentunut kirjaan:

”Semmoista hallayötä kuin helmikuun 15 päivä Suomen kansa ei vielä koskaan ole nähnyt. Yhdellä kynänvedolla silloin turmeltiin, mitä kalleinta meillä oli ja jonka me toivoimme voivamme jättää vähentymättä, joskaan ei lisätynä, lapsillemme. Tämä isku on kohdannut kaikkia. Ylhäistä ja alhaista, rikasta ja köyhää, kaikkia tämä koettelemus kohtaa samalla tapaa. Me emme voi nähdä sen tuottaman tuhon seurauksia, sillä ajatus kammoo katsella sen luomaan tulevaisuuteen. Lapsistamme, joille olemme tahtoneet antaa perinnöksi siveellisen ihanteen, korkeamman, paremman kuin omamme, tulee ehkä, nähdessään valtiollisen olemassaolomme perustuksen horjuvan, joukko teeskentelijöitä, joilla on petos sydämessään. Suomen kansan maine rehellisyydestä ja uskollisuudesta on ehkä muuttuva saduksi. Sallittakoon minun, joka olen saanut toimeksi kaikkien meidän tunteittemme tulkittamisen, tässä kertoa yksinkertainen kertomus, yksi tuhansista, rehellisestä vaatimattomasta velvollisuuden täyttämisestä, koska se kuvaa kansaamme ja sen tapaa katsella asioita. Puhukoon se tässä omaa kieltään. Krimin-sodan aikana oli muutamassa Pohjanmaan kaupungissa laivaisäntä. Satamassa jota englantilainen risteilijä saarti, oli neljä hänen laivaansa. Saartava amiraali lähetti sanan, että jos erään prikin purjeet ja priki joka häntä oli miellyttänyt, annettaisiin hänelle, niin säästettäisiin laivat ja hänen varastonsa ja makasiininsa ym. Lyhyt vastaus: 'minä en keskustele vihollisen kanssa.' Seuraus: kaikki hävitettiin. Ei hän koskaan etsinyt eikä saanut mitään kunnianosoitusta teostaan. Tieto täytetystä velvollisuudesta isänmaata, hallitsijaa ja valtakuntaa kohtaan oli hänelle riittävä palkinto. Mutta hän oli vain yksi tuhansista. Sanokaa hänen

169 Pohjanpää 1950, 195–196.

170 Pohjanpää 1960, 114–115. (kirjoitusasu vaihtelee eri teoksissa V:n ja W:n välillä, Kaksi sukupolvea kirjassa käytetään W:tä joten kirjoitan siksi alla Wilkunan W:llä)

171 Pohjanpää 1960, 114–116.

majesteetilleen, että siellä on yli kaksi miljoonaa uskollista alamaista Suomessa, jotka tietävät tehdä velvollisuutensa. Mutta älkää salatko hänen majesteetiltaan että me emme ole tietämättömiä oikeuksistamme.”¹⁷²

Puhe oli selvästi osa protestia routavuosien toimenpiteitä kuten venäläistämiskautta kohtaan, mutta päävetoisuus on perusteltu uskollisuuden lupailulla ja uskollisen alamaisen uhrautuvaisen toiminnan kuvaamisella. Lisäksi puheessa vakuuteltiin, että samanlaisia uskollisia ja epäitsekkeitä alamaisia oli paljon. Puhe oli selvästi protestoimisestaan huolimatta myöntöväisyysslinjalla eikä sisältänyt itsenäisyysajatuksia, ei edes autonomian oikeuksien lisäämistä. Tästä todistaa ”joskaan ei lisättyä”-kohta. Puhe sisälsi vain vetoimuksen poisvietyjen oikeuksien palauttamisesta. Siitä huolimatta se luettiin Eerolle ja hänen parhaalle ystävälleen Aarnelle, jotta heistä tulisi ”isänmaata rakastavia miehiä”.¹⁷³

Kirjeellä kuvattiin olleen syvä vaikutus Eeroon. Eero tunsu kasvaneensa ja että hänen mieleensä syttyi liekki jonka kerrotaan palaneen lopun ikää.¹⁷⁴ Esittelemällä tämän selvästi myöntöväisyysslinjalla olevan puheen myötämielisessä valossa Pohjanpää näyttäisi nähneen hyvää myös niissä tahoissa joita kutsutaan ”myötäilijöiksi” kun autonomian ajan Suomen asemaa ajaneita puolueita eritellään.

Kesäyön Laulu kirjassa Pohjanpää niin ikään kuvaili myös eri puolten hyveitä. Päähenkilö Yrjö päätyy sattumalta kuuntelemaan väittelyä, johon hänen isänsä osallistuu. Yrjön isä oli aikaisemmin kuulunut passiivista vastarintaa harjoittaneisiin jotka olettivat aktiivisen vastarinnan, tai vanhasuomalaisen myöntöväisyysslinjan aiheuttavan maan perikadon.¹⁷⁵

Pohjanpään teoksessa passiivisen vastarinnan edustajat näkivät oman toimintansa ainoana tapana pelastaa se mikä pelastettavissa oli. Maantieteelle ei voitu mitään ja Suomi kuului maantieteellisesti Venäjään, ja sivistyksellisesti Skandinaviaan. Ruotsin alaisuudessa itsenäiseksi valtioksi muodostuminen olisi ollut ehkä mahdollista, mutta ei silloisessa tilanteessa.¹⁷⁶ Suomi nähtiin sen verran köyhäksi maaksi, ettei sillä ollut yksin varaa pitää yllä kansakunnalle tärkeiksi nähtyjä instituutioita kuten sotaväkeä ja ulkomaista edustusta.¹⁷⁷ Passiivisen vastarinnan edustajan vetoavat Euroopan yleiseen mielipiteeseen,¹⁷⁸ kansan oikeustajuun¹⁷⁹ ja passiivisen vastarinnan siveelliseen merkitykseen.¹⁸⁰

172 Pohjanpää 1960, 50–51.

173 Pohjanpää 1960, 50.

174 Pohjanpää 1960, 51.

175 Pohjanpää 1937a, 72.

176 Pohjanpää 1937a, 72–77.

177 Pohjanpää 1937a, 77.

178 Pohjanpää 1937a, 74.

179 Pohjanpää 1937a, 74.

180 Pohjanpää 1937a, 74.

Euroopan yleisellä mielipiteellä Pohjanpää luultavasti viittasi kansainväliseen ”Pro Finlandia”-adressiin joka routavuosien venäläistämiskauden aikana keräsi useiden maiden protestilausuntoja Suomen autonomian horjuttamista vastaan.¹⁸¹

Kansan oikeustajusta on hankalaa sanoa, miten passiivisen vastarinnan edustajat näkivät siinä oman argumenttinsa tukemisen. Kenties he viittasivat uskollisuuden valaan keisarille ja pelkoon mitä liian avoin auktoriteettien uhkaus voi viestiä sääty-yhteiskunnan pienempienkin luokka auktoriteettien uhmaamisesta. Se voisi luoda otollisempaa maaperää samanlaiselle kapinamielelle jota sosialistit jo kylvävät. Siveellinen merkitys viitanee kunnan kansalaisen kansalaisvastuuseen. Ainoa johtolanka on että kappaleessa jossa se lausutaan viitataan henkilöön joka tämän argumentin lausuu sulkumerkinnällä ”(hänen veljensä oli ollut karkotettu)”.¹⁸² Kenties passiivisen vastarinnan siveellisyys piti sisällään ajatuksen että venäläistämiskauden vaatimuksiin kieltäytyvästi suhtautuminen ja niiden toteuttamatta jättäminen, ja siitä rangaistuksen kärsiminen, mutta ei sen pidemmälle meneminen oli suurin voimavara itsessään.

Pohjanpää sijoitti *Kesäyön Laulussa* Yrjön isän, passiivista vastarintaa harjoittaviin. Sittemmin isä on muuttanut mieltään, ainakin siitä, että passiivinen vastarinta oli ainoa tie joka pelastaisi maan perikadolta. Isä vertaa autonomian Suomea muurahaispesään jota tökitään kepillä.¹⁸³ Kepillä sohiessa osa muurahaisista tarrautuu leuoillaan keppiin ja pysyvät siinä itsepäisesti kiinni vaikka kuinka sohittaisiin. Toiset rientävät pelastamaan varastoja tulevaisuutta varten.¹⁸⁴

Vertauksessa selvästi keppi on Venäjä ja siihen pureutuvat muurahaiset myöntäväisyysslinjalaisia tai passiivisen vastarinnan harjoittajia jotka roikkuvat Venäjässä kiinni kävi miten kävi. Ne jotka juoksevat pelastamaan varastoja tulevaisuutta varten ovat niitä jotka tahtovat itsenäisen Suomen. Yrjön isä jatkaa kertomusta toisella vertauksella valtiopäivävaliokunnasta jotka pohtivat keinoja käydä oikeustaistelua. Istutaan synkeästi yhdessä kunnes joku löytää ulkomaisen asiakirjan jonka alaviitteessä mainitaan Suomen olevan autonominen valtio.¹⁸⁵

Teoksessa Yrjön isä selittää valiokunta tapauksen olevan esimerkki passiivisen oikeustaistelun teoreettisuudesta ja toivottomuudesta. Titanic oli teoreettisesti uppoamaton ja sen tyyppinen lisävertaus luvussa on myös.¹⁸⁶ Muurahaispesä voidaan helposti tuhota, vaikka kuinka moni muurahainen keppiin takertuisi. Paikallaan istuminen ja paperinpaloihin turvautuminen ei ole tarpeeksi turvatakseen ketään.

Yrjön isä vielä nostaa esille Englannin Etelä-Afrikassa käymän buurisodan (1880-1902). Euroopan yleinen mielipide oli Englantia vastaan mutta se ei paljoa painanut. Suurvaltain

181 Pohjanpää 1960, 39.

182 Pohjanpää 1937a, 74.

183 Pohjanpää 1937a, 72.

184 Pohjanpää 1937a, 73.

185 Pohjanpää 1937a, 73.

186 Pohjanpää 1937a, 73.

politiikassa väkivallalla on aina ollut näkyvä rooli.¹⁸⁷

Pohjanpää näyttäisi Yrjön isän kautta myöntäneen passiivisen vastarinnan argumenttien olevan sinänsä hyviä ja päteviä mutta katsoo niiden olevan vain yhden puolen asiasta. Toki ne jotka karkotettiin olivat isänmaan ystäviä, mutta yhtä uljaita olivat ne jotka toimivat aktiivisemmin. Ilman aktiivisempia toimia venäläiset olisivat ottaneet senaatin haltuunsa jo aikaisemmin.¹⁸⁸ Nyt oltiin jälleen pakkovenäläistämisen keskellä eikä oikeustajusta ollut tietoaakaan kun riidellään vain siitä mitä viimeksi olisi pitänyt tehdä.¹⁸⁹ Puheesta voi päätellä että väittelyn ajankohtana elettiin toisen sortokauden aikaa.

Yrjön isä katsoo että lähentämällä eri puolilla ja suhtautumalla toisten tavoitteisiin avoimemmin saataisiin paras mahdollinen etu Suomen tulevaisuutta ajatellen. Näissä kysymyksissä suomalaisten ei tulisi olla eripuraisia jos niin pienellä kansalla oli toivoakaan edistää asemaansa.¹⁹⁰ Hän puhuu myös yhteiskunnallisen vanhurskauden harjoittamisesta joka tässä tapauksessa tarkoittaa työväestön olojen parantamista ja näkee sosialistien eetoksen syntyneen ylemmän luokan välinpitämättömyydestä ja katsoo että tätäkin juopaa olisi kurrottava umpeen kun aikanaan itsenäisyys koittaa.¹⁹¹ Pelot siitä onko niin pieni valtio kykeneväinen hallitsemaan itseään hän kuittaa samanlaisella muutospelkovastaisuudella jota ilmeisesti esiintyi venäläisten talonpoikien keskuudessa kun maaorjuus lakkautettiin, ja vertaa tätä ja Suomen kypsymistä omaksi itsenäiseksi kokonaisuudekseen itsenäiseksi aikuiseksi kasvamiseen.¹⁹²

Huolimatta siitä, että Pohjanpää esitteli kiihkottomasti suomalaisten erilaisia suhtautumistapoja venäläiseen esivaltaan, kirjoissa päädytään toteamaan nämä toiset näkökulmat, varsinkin myötäilevää linjaa kannattavat, vääriksi. Esimerkiksi *Kaksi sukupolvea* teoksessa toistetaan ajatus laillisten keinojen loppumisesta ja todetaan erikseen että ne jotka olivat kehottaneet kuuliaisuuden osoituksiin, muunmuassa pohtimalla suomalaisten joukko-osastojen lähettämistä Saksaa vastaan ja venäläisen ”Tsaarin puolesta” oopperan esittämistä Helsingissä alkoivat vaieta.¹⁹³ Tästä huolimatta Pohjanpää ei ilkkunut heidän erehdyksiään. Erheet todetaan ohimennen, tekemättä niistä sen suurempaa numeroa ja vielä samalla myönnetään, että on ymmärrettävää nähdä ainakin osa aktiivisesta itsenäisyyspyrkimyksestä, kuten jääkäriiliike, puhtaan järjen kannalta ”sulana hulluutena”.¹⁹⁴

Kunnioitus ja ymmärrys niitä kohtaan jotka tapahtumien kulku osoitti olevan täysin väärässä osoittaa Pohjanpään halua nähdä heidänkin ajatustavassaan hyvää ja kenties kelvollista myös

187 Pohjanpää 1937a, 74.

188 Pohjanpää 1937a, 75.

189 Pohjanpää 1937a, 75.

190 Pohjanpää 1937a, 75.

191 Pohjanpää 1937a, 76.

192 Pohjanpää 1937a, 77.

193 Pohjanpää 1960, 141.

194 Pohjanpää 1950, 141.

itsenäisen Suomen rakentamiseen. Tämä kertoo halusta rakentaa siltaa sen kuilun yli, josta *Kesäyön laulussa* puhuttiin.

2.4 Tietä etsimässä läpi pimeään ajan; esivalta näkemys itsenäisyyden kynnyksellä ja sisällissodassa.

Tutkimuksissa *Sisällissota ja kirkko 1918* ja *Raamatullinen sota* löytyy muutama Lauri Pohjanpään runo, jotka on otettu mukaan kirjoihin kuvaamaan uskonnollista retoriikkaa jota käytettiin valkoisten puolella.¹⁹⁵

Körttisotilas-runo¹⁹⁶ kuvaa henkilöä joka pyhän sodan oikeutuksella teurastaa vastustajansa säälimättä edes sukulaisiaan mikäli he ovat Jumalaa vastaan.

Runon maailma on mustavalkoinen, tosin on vaikea sanoa kuvaako se Pohjanpään omaa näkemystä asiasta, sillä Pohjanpää ei ollut körtti. Hengellisyyteensä hän sai kyllä saanut vaikutteita myös heränneiltä mutta kotinsa, josta Pohjanpää eniten vaikutteita sai, hän kertoo olleen evankelisen.¹⁹⁷ Evankelinen liike vaikutti olleen vähemmän tuomitseva kuin herännäisyys ja keskittyi enemmän oman uskonnollisen identiteettinsä rakentamiseen kuin poliittisyhteiskunnallisen kokonaisuuden muodostamiseen. Sisällissodan aikana evankeliselta liikkeeltä ilmestyi myös sovinnollisuuteen kehottavia kannanottoja, vaikkakin ajan uskonnonvastaisuus ja ”siveellinen” rappio antoivat aiheen hengelliselle taistelulle.¹⁹⁸

”Sotarukous” joka on päivätty 26.2.1918¹⁹⁹ tekee kyllä selväksi velvollisuuden kutsun vastustajaa kohtaan joka on polttanut, tuhonnut, raiskannut ja tappanut.

Pohjanpään SKS:n kansallisbiografiassa kuvataan selväksi mille puolelle Pohjanpää sisällissodan rintamajaossa jäi. Näin varmaan onkin mutta kuinka selvästi valkoisen armeijan ja Suomen toimet hänen ajatus ja arvomaailmaansa kuvastivat on vaikeammin selvitettävissä.

Lauri Pohjanpään tytär Helena Anhava (o.s Pohjanpää) kertoo kirjassaan *Toimita talosi* äitinsä Arla Pohjanpään (o.s Rossander) veljien kuuluneen Isänmaalliseen kansanliikkeeseen. Anhava myös mainitsee Lauri Pohjanpäällä olleen melkoisia väittelyitä heidän kanssaan. Kun Pohjanpää sai vanhalta tutultaan kirjeen, joka oli kirjoitettu paperille, jossa oli suomalaisen oikeistoradikaali järjestön Sinimustan tunnukset, näytti Pohjanpää kirjettä tuhtuneena tyttärelleen päivitellen ”katso nyt kun ovat vanhan uskovaisen ihmisen mukaan tämmöiseen”. Anhava jatkaa kuvailuaan kertoen kuinka Kekkosen käskystä lakkautettiin Ajan Suunta niminen IKL:n lehti ja oikeistomielinen tädin mies kommentoi ”Kyllä se Kekkonen nyt kätensä paskaan löi” vastasi Pohjanpää ”No *niin* löi”. Anhavan kuvauksesta saa käsityksen, että Pohjanpää ja hänen lankonsa tarkoittivat eri asioita.

195 Mustakallio 2009, 39; Huttunen 2010, 22, 148, 238.

196 Pohjanpää 1920, 14.

197 Pohjanpää 1950, 269.

198 Mustakallio 2009, 40.

199 Huttunen 2010, 148; Pohjanpää 1920, 14.

Anhava myös nostaa esille isänsä tavan puhua kapina ajoista, kun muut isänmaallishenkiset puhuivat vapaussodasta. Kapina, tai ainakin ”punakapina” saattaa toki kuulostaa voittajien värittyneeltä termistöltä mutta kaiken muun yhteydessä tulee tunne ettei Anhava kuullut sitä negatiivisena väärässä olevia syyllisiä kuvaavana terminä.²⁰⁰

Pohjanpäiden suku ei ollut aatelista mutta suvun vaiheista joita johdannossa hiukan enemmän kuvailin voi päätellä ettei heillä rahasta suoranaista pulaa ollut.

Tosin löytyy myös kuvauksia säästäväisyydestä kuten Pohjanpään hämmennys hänen saadessaan lapsena upouudet kiiltonahka saappaat, kun oli normaalisti tottunut käyttämään veljiensä vanhoiksi ja pieniksi jääneitä vaatteita, joten kenties suoranaisesti rikkaiksikaan heitä ei voi väittää. Tämä muisto oli niin voimakas että ansaitsi ihan oman lukunsa muistelmateoksessa *Muistojen Saatto*.²⁰¹ Tampereelle muutettua Pohjanpään poika/varhaisvuosista ei mainita työntekoa joten ainakaan perheen ei tarvinnut käyttää lapsiaan kouluikäisinä töissä vaan nämä saivat opiskella rauhassa. Pohjanpää mainitsee toki koulunlehteen kirjoitettuja runoja²⁰² ja kenties oppilaskunnissa ja muissa sellaisissa toimimisesta sai vähän vaivanpalkkaakin mutta nuo menivät omiin harrastuksiin kuten runokirjojen ostoon ja elokuvissa käyntiin.²⁰³

Sanomalehdessä Pohjanpää aloitti työskentelyn aloitti 18-vuotiaana vuonna 1906.²⁰⁴ Osittain omaelämäkerrallisessa romaanissa *Kaksi Sukupolvea* päähenkilö Eero aloittaa sanomalehdessä tukeakseen leskeksi jäänyttä äitiään,²⁰⁵ mutta mistään tämänkaltaisesta ei *Muistojen saatossa* mainita, vaan pikemminkin omasta kiinnostuksesta jota ainoastaan empiminen (joka luultavasti johtui kirjassa aiemmin tunnustetusta ujosta luonteesta), oli lykännyt.²⁰⁶ Taloustilanteen huononeminen siihen malliin että perheen elättämiseen osallistuminen tuli pakolliseksi lienee siis ollut taiteellinen lisäys romaaniin.

Pohjanpäällä oli myös varaa käydä koulut loppuun ja päästä opiskelemaan yliopistoon. Tämäkin oli huomattavasti harvinaisempaa viime vuosisadan alkupuolella, joka myös kielii tietystä varallisuudesta, varsinkin kun mitään stipendejä ei mainita. Yliopistoajoista kertovan luvun aloitus kertoo myös jotakin, kun Pohjanpää, kuvailtuaan aineita joita alkoi opiskella, totesi ”oliko niillä myös niin sanoakseni käytännöllistä arvoa, saisiko niiden avulla leipää, sitä ei siihen aikaan ajateltu. En ainakaan minä ajatellut. Se oli tulevan päivän murhe.”²⁰⁷ Tämäkin lisää mielikuvaa henkilöstä joka ei välttämättä pennejä liian tarkasti joutunut laskemaan. Tietysti noina aikoina, kun ylioppilaat olivat paljon nykyistä harvinaisempia, varmisti ylioppilastodistus, saati ylemmät ja alemmat

200 Anhava 2006, 15.

201 Pohjanpää 1950, 17–21.

202 Pohjanpää 1950, 59.

203 Pohjanpää 1950, 35, 59.

204 Pohjanpää 1950, 167.

205 Pohjanpää 1960, 72.

206 Pohjanpää 1950, 30, 167.

207 Pohjanpää 1950, 95.

tutkinnot yliopistossa kohtuullisen etulyöntiaseman työmarkkinoilla, vaikka opiskellusta aineesta ei suoranaista hyötyä olisi ollutkaan (muistan isoäitini kertoneen jostakin tilaisuudesta nuoruus ajoilta, kun suhtautuminen hänen sisarensa oli muuttunut täysin kun kävi ilmi että sisar tuli ”maisterin perheestä”). Pohjanpää kuvaa myöhemmin menojaan samassa luvussa. Ylioppilaaksi tulon kevään menot 137 kultamarkkaa. Ensimmäinen lukukausi 392 markkaa. Seuraavan lukukauden onnistui jo elättämään itsensä ylioppilaslehti *Raatajan* toimitussihteerinä josta kuukausipalkka oli 150 markkaa.²⁰⁸

Pohjanpää huomioi kuinka noina aikoina tultiin toimeen sellaisilla summilla. Tosin tuohon aikaan markkan arvo oli tietysti huomattavasti korkeampi. Ja kuitenkin ihan ”herroiksi” ei eletty välttämättä tuolloinkaan. Kyllä Pohjanpääkin lyhyesti kuvaa miten joutui varallisuutensa laskemaan harrastusten ja muiden odottamattomien menojen suhteen.²⁰⁹

Säätyläisyys ja rahan kannalta suhteellisen huoleton elämä johtavat kenties loogisesti Pohjanpään asettumiseen valkoisten puolelle sisällissodan alkaessa. Suhteellisen eri lähtökohdista oleva ystävä ja opiskelutoveri kirjailija Frans Emil Sillanpää (1888-1964) kuvaili Pohjanpäätä muistelmateoksessaan *Päivä Korkeimmillaan*

"Toisaalta hänen kehityskuvionsa on jyrkästi erilainen kuin minun. Hän oli kaupunkilaisen, lievästi uskonnollisen korkean luokan kraatarimestarin, minä taas sydänmaan mökin poika. *Hurskaan kurjuuden* koko materiaali oli hänelle jokseenkin vierasta, tosiaankin materiaalia, johon hänellä ei ollut henkilökohtaista suhdetta."²¹⁰

Sillanpää tosin myöntää, että jos hänellä ja Pohjanpäällä ei olekaan ollut näistä asioista mitään syvällistä ajatusten vaihtoa, ei heillä liioin ole ollut poliittisia erimielisyyksiä, tai jos on niin niitä ei ole ”vatvottu” tai päästetty ystävyyttä haittaamaan. Lisäksi hän sanoo että Pohjanpää on ymmärtänyt hänen kirjallisen asennoitumisensa ihmistä tarkastellessa kuten Sillanpää myös Pohjanpään.²¹¹

Sillanpäällä ei siis ollut tarkoituksena moralisoida tai syytellä näkemäänsä mahdollista ymmärtämättömyyttä. Kuitenkin hänen maalaamastaan kuvasta taustojen vastakkaisuuden peilailulla olisi nähtävissä miksi on luonnollista, että henkilö jolla on niin eri lähtökohdat taustallaan luisuisi jopa luonnollisesti valkoiselle puolelle tässä kansakuntaa jakaneessa asiassa, vaikkei olisi sinänsä työläisen asemaa vastaan tai luokkaerottelun kiihkeä puolustaja. Kun ei työväen vaikeita oloja ole elänyt ei niitä niin helposti ymmärrä, kun niihin ei ole ”henkilökohtaista suhdetta” kuten Sillanpää yllä mainitsi. Taustan lisäksi kun otetaan huomioon aktiivinen toiminta ylioppilaspiirien itsenäisyysaatteen piireissä ja mukana olo jääkäriliikkeessä, vaikkakin omien sanojen mukaan pienimuotoisesti,²¹² olisi puolen vaihtaminen tai valitsematta jättäminen ollut luultavasti

208 Pohjanpää 1950, 101.

209 Pohjanpää 1950, 101.

210 Sillanpää 1956, 19–20.

211 Sillanpää 1956, 20.

212 Pohjanpää 1960, 105.

käytännössä mahdotonta ja kenties hän olisi jo porvarissäätyisenä ja saksalaismielisen jääkäriliikkeen jäsenenä ollut punaisillekin itsestään selvästi epäilyksen alainen vihollinen.

Kuitenkin se että Sillanpään kirjan materiaali olisi ollut Pohjanpäälle vierasta koska hänellä ei ollut siihen henkilökohtaista suhdetta ei tarkoittanut että Pohjanpäällä olisi ollut yksiselitteinen mustavalkoinen(vai pitäisikö sanoa punavalkoinen) näkökulma työväen huonoihin oloihin ja sisällissodan tapahtumiin.

Kaksi sukupolvea kirjassa päähenkilö Eero ilmaisee mielipiteensä että menneet ajat jolloin saatettiin elää suurten perittyjen omaisuuksien turvin tekemättä mitään ei ollut ihmisen arvoista elämää ja nostaa rinnalle torpparien tukalan aseman kuvailemalla elävästi esimerkin pitkän matkan torppareista joiden täytyy herätä kolmelta aamuyöllä ollakseen ajoissa töissä ja jotka pääsevät kotiin vasta kymmenen jälkeen illalla²¹³

Sisällissodan puhkeamista käsittelevässä luvussa pohditaan kuinka erilaiseksi Eero oli kuvitellut isänmaan vapauttamiseksi käytävän sodan jossa yhdistynyt kansa taisteli rinta rinnan vapautensa puolesta. Sellainen sota, vapaussota olisi ollut suuri asia. Sisällissota oli surkea asia ja täten itsenäisyyden hinta kovin kallis.²¹⁴

Luku heijastelee Pohjanpään muistoja samalta ajalta. Eero saapuu lapsuutensa kotikaupunkiin, kuten Pohjanpää valkoisten mukana Tampereelle sodan julmuuksia esitetään mm. vangin teloituksella, vangin jota kuvailtiin vain ”siviilipukaiseksi venäläiseksi”, mutta jota ei pysähdytä tutkimaan kuuluuko hän edes epäsuorasti punaisiin.²¹⁵

Luvussa kuvaillaan myös vankileirin oloja Eeron näkökulmasta (ja oletettavasti Pohjanpään muistikuvista). Esitetään ajatus kuinka syylliset ja syyttömät on pantu yhtäläillä kärsimään ja kuinka vankien piittaamaton kohtelu ja jättö leireille kärsimään kasvatti vihaa vuosikymmeniksi eteenpäin.²¹⁶ Sodan jälkeisen nälänhädän seurauksena tapahtunut varkaan teloitus saa Eeron pohtimaan kuinka itsenäisyyden ihanne, kuten ei mikään ihanne tässä, maailmassa ei kestänyt kosketusta todellisuuden kanssa kun siihen liittyi näin karmaisevaa jälkipyykkiä.²¹⁷

Myöhemmin, koulussa jossa Eero työskentelee kerrotaan tarinoita sisällissodan ajalta. Joku kertoo hassuksi katsomaansa juttua punaisten narraamisesta. Samalla tulee kuitenkin myönnettyä että oli punaisillakin suuri kunnioitus ulkomaalaisia kohtaan.²¹⁸ Toinen tarina kertoo mustanhuumorin sävyttämänä valkoisen puolen piittaamattomuudesta kun punavankeja vietiin teloitettavaksi katua pitkin ja mukaan tarttui onnettomasti tielle osunut siviilikin.²¹⁹

Yhteiskunnallisista epäkohdista annetaan vielä lisää esimerkkejä myöhemmin kun kuvaillaan

213 Pohjanpää 1960, 85–86.

214 Pohjanpää 1960, 147.

215 Pohjanpää 1960, 152–153.

216 Pohjanpää 1960, 154–155.

217 Pohjanpää 1960, 155–156.

218 Pohjanpää 1960, 164.

219 Pohjanpää 1960, 164.

Eeron toimintaa opettajana. Kaksi esimerkkiä annetaan kuinka rikkaan, tai parempaan säätyyn kuuluvan perheen poika päästetään ikävistä tilanteista kuin koira veräjältä, Eeron vastustuksesta huolimatta.²²⁰

Myöhemmin kuvatulla kohtaamisella annetaan myös Lapuan liikkeestä negatiivinen kuva.²²¹

Toisaalta kirjassa kyllä annetaan ymmärtää punaisten puolella olleen myös syyllisiä²²² kuvataan myös punaisten terroritekoja²²³ ja todetaan sisällissodalla olleen ”väärä” (ja ilmeisesti siis myös oikea) puoli.²²⁴

Kesäyön Laulu kuvasi, kuten yllä, kiistelyä itsenäisyyden toimintatavoista jossa päähenkilö Yrjön isä esitti ajatuksiaan eri puolista. Samalla hän kertoi kuinka huonoissa oloissa maalaisväestö joilla ei ole omia tiloja elää. Omistavan luokan tulisi harjoittaa yllämainittua yhteiskunnallista vanhurskautta ja helpottaa työläisten asemaa, ”mutta sitä omistava luokka ei ole koskaan ilman pakkoa tehnyt.”²²⁵ Kirjassa korostetaan punaisten sotilaiden olleen ”samaa luuta ja lihaa kuin valkoisetkin, samojen korven raivaajien jälkeläisiä”, mutta punaisten johtajia kutsutaan ”ylpeyden ja vihan hengen loveen langettamiksi shamaaneiksi”.²²⁶ *Kahdessa sukupolvessa* vihollisia samoin kuvataan ”kansan harhaanjohdetuiksi jäseniksi”.²²⁷ Verrataan vielä omaa etuaan etsiviä puolueita ”kansalliseksi farisealaisuudeksi” joka on yhtä varma kuoleman merkki kuin se vieras rutto joka on tartuttanut työväestön.²²⁸

Kirjassa *Kouluveräjä II* (Helsinki, Valistus 1939) on luku ”Nuorten uhri”²²⁹ joka kuvailee valkoisella puolella taistelleiden ylioppilas nuorten ja heidän vanhempiensa menetyksiä.

Muistojen saatto kirjassa vuotta 1918 kuvaileva luku alkaa kirjaan liitettyllä päiväkirjan lehdellä joka on kirjoitettu hiukan sen jälkeen kun valkoiset ovat ajaneet punaiset Tampereelta. Taistelun etenemistä ei kuvata voittajan elkein eikä hävinnyttä puolta demonisoida tai syytellä. Kutsutaan kaupunkia puolustaneita punaisia urhoollisiksi.²³⁰ Luvussa on mukana ensikäden muistelmaa siitä mitä myöhemmin *Kesäyön lauluun* ja *Kahteen sukupolveen* tallentui.

Mukaan on liitetty vielä pätkä ilmeisesti vanhasta virrestä tai runosta (en löytänyt mihin kuului), jonka Pohjanpää sanoo käyneen hänen mielessään kun hän näki sodan aallon pyyhkäisevän nuoruusvuosiensa kaupungin läpi:

”Ota armoos kuolevat, kärsivät,
ota syylliset, ota syyttömät,

220 Pohjanpää 1960, 179.

221 Pohjanpää 1960, 182–183.

222 Pohjanpää 1960, 154–155.

223 Pohjanpää 1960, 165.

224 Pohjanpää 1960, 106.

225 Pohjanpää 1937a, 75–76.

226 Pohjanpää 1937a, 159.

227 Pohjanpää 1960, 147.

228 Pohjanpää 1937a, 171.

229 Pohjanpää 1939, 135–146.

230 Pohjanpää 1950, 193.

kuka, Herra, on syytön meistä,

ken voi Sun eessä seistä?”²³¹

virsi/runo kertoi kirjailijan mielipiteestä ettei tilanne ollut kovin yksiselitteinen.

Keväällä 1918 Pohjanpää pääsi näkemään vankileirejä joilla punaisia pidettiin. Leirit tekivät Pohjanpäähen vaikutuksen jonka johdosta hän laati puheen, jonka hän piti Sääksmäen Huittulan harjulla järjestetyissä juhlissa 2.6.1918.²³² Puheessa Pohjanpää sanoi seuraavaa:

”Tunnustakaamme rehellisesti, että äskettäisillä tapauksilla on juurensa jo meidän psykologiassamme: olemme antaneet kasvaa sielullisen raja-aidan eri kansankerrosten välille, jonka raja aidan takana olemme varustautuneet toisiamme vastaan haluamatta ymmärtää toisiamme ja haluamatta sovitella. Tulkoon myös avoimesti sanotuksi, että viime vuosikymmeninä sivistyneistön keskuudessa alaa voittanut materialistinen kielteisyyden ja sen kantapäillä seurannut siveellisten arvojen halveksiminen on suurelta osin ollut, jos ei suorastaan aiheena niin ainakin kehoittimena rinnakkaisilmioille työväestön piirissä. Tulkoon sanotuksi, että sellaiset siveellisen rappion ilmiöt kuin aikaisemmin valtiolliset kiipijät ja viime aikoina yhteiskunnallisella hädällä keinottelijat eivät suinkaan ole olleet hyvänä esimerkkinä yksilöllisestä ja sosiaalisesta vastuuntunnosta. Ja vielä: eiköhän liene myös omistavan luokan luokkaisuus ja halu asettaa omat edut kokonaisuuden edun yläpuolelle ole näyttäytynyt? Eiköhän valtiollista äänioikeusreformia joka antoi kaikille kansanluokille samat valtiolliset oikeudet yhtä paljon viivytännyt haluttomuus sen toimeenpanemiseen kuin se valtiollinen painostuskin, jonka alaisina silloin elimme? Eiköhän torpparikysymys – yhteiskuntamme kipein kohta ja todellinen tyytymättömyyden aihe – ole jäänyt ratkaisematta niin kauaksi aikaa sen takia, ettei ole jaksettu uhrata sitä yksityisetujen uhrausta, jota se tietää, kokonaisuuden edun hyväksi? Nämä vain eräitä viittauksia. Sanottakoon selvyuden vuoksi, etteivät ne vapauta rosvoja ja murhamiehiä edesvastuusta. Mutta ne osoittavat, että aihetta tyytymättömyyteen on ollut olemassa ja että koko yhteiskunnan on otettava syy äskeisen kansalaisyhteiskunnan tasaisemmin kannettavakseen kuin sillä on ollut halua. Meiltä on puuttunut kokonaisuuden tajua. Emme ole tahtoneet alistaa osaa kokonaisuuden palvelukseen...

Jos Suomi äsken vielä oli suurena sotakenttänä, se tällä hetkellä on suurena sotasairaala. Sodan haavat eivät mene nopeasti umpeen ja arvet tulevat säilymään kauan. Näiden haavojen hoito on tämän hetken kipein kysymyksemme. Meiltä kysytään paljon mielenmalttia ja kärsivällisyyttä, jos emme tahdo päästää haavoja ärtymään ja kuumetta uudelleen nousemaan. Meillä on yli 70 000 vankia, lisäksi aikana, jolloin maa on nälkäkuoleman partaalla. On ollut merkkejä, että nyt, kun siihen on tilaisuus, haluttaisiin kostaa. Tämä olisi turmiollinen erehdys. Meillä on oikeus rangaista, mutta meillä ei ole oikeutta kostaa, jos tahdomme säilyä oikeus valtiona. Rangaistakoon syylliset ja kiihottajat, mutta älköön katsoko syylliseksi koko työväen luokkaa. Vankien joukossa on paljon syyttömiä. Niissäkin, jotka ovat kantaneet asetta yhteiskuntaa vastaan, on paljon harhaan johdettuja ja sellaisista epäterveistä olosuhteista lähteneitä joissa ei voi edellyttää olevan niin suurta siveellistä lujuttua kuin tarvittaisiin ympäristön pakotuksen vastustamiseksi. Suotakoon kaikille Suomen lain myöntämä oikeus puolustautua ennen tuomiota. Kiirehdyttäkään tutkintoja ja päästettäkään vangit mitä pikimmin ottamaan osaa yhteiskuntaa rakentavaan työhön. Sodan hävityksissä raastetun ja ryöstetyn maan on nopeasti päästävä nykyisestä seisahdustilastaan. Poistettakoon, niin paljon kuin on vallassamme, vastaisen tyytymättömyyden aiheita. Vietäkään kauan odottaneet sosiaaliset uudistukset perille. Valmistettakoon ihmisen arvoinen olotila kaikille yhteiskunnan jäsenille. Hankittakoon valoa ja ilmaa yhteiskunnan pohjakerroksiinkin, jotta tällaiset sairausilmiöt eivät uudistu...”²³³

Pohjanpää totesi erään kuulijan todenneen että moisesta puheesta Pohjanpää itse olisi pitänyt vangita ja koki sen tarkoittaneen että hän oli saanut ilmaistua asiansa tarpeeksi selkeästi.²³⁴

Pohjanpää selvästi ilmaisi että voittaneella osapuolella on oikeus rangaista syyllisiä joka kertoo ajatuksesta että laillista esivaltaa edustanut valkoinen puoli oli oikealla- tai ainakin oikeammalla-asialla. Syylliset ja kiihottajat eli oletettavasti punaisen puolen johtajat tulee tuomita kärsimään rangaistus. Kuitenkin hän näki pahana koko vastapuolen pitämisen syyllisenä ja nostaa esille

231 Pohjanpää 1950, 193.

232 Pohjanpää 1950, 195.

233 Pohjanpää 1950, 195–196.

234 Pohjanpää 1950, 196.

yhteiskunnallisia asioita joiden laiminlyönti osaltaan johti sisällissotaan. Pohjanpää moitti omistavaa luokkaa materialistisesta yltäkylläisyydestä ja hengellisestä ja siveellisestä laiskuudesta ja välinpitämättömyydestä. Hän selvästi katsoi, että johtavilla paikoilla yhteiskunnassa olevilla olisi selvästi ollut velvollisuus käyttäytyä esimerkillisemmin.

3. Hengessä ja totuudessa: Koulutus ja kasvatus isänmaassa

3.1 Ministerikoulu; koulutus ja kasvatus autonomian ajan lopulla ja itsenäisyyden alussa

1800-1900-luvuilla koulut olivat kansallisia ja kansanvalistuksellisia instituutioita.²³⁵ Kansan nähtiin tarvitsevan laajempaa koulutusta kuin kirkon järjestämässä kiertokoulussa pystyttiin antamaan.²³⁶ 1800-luvun loppupuolella uudistuksilla luotiin pohja valtiolliselle peruskoulutukselle. Kansakoulu asetus annettiin vuonna 1866, tosin joitakin kansakouluja oli ehditty perustaa jo ennen asetuksen antamista. Kansakoulua pidettiin hyvänä tienä rahvaalle oppia tuntemaan kotimaansa ja vahvistaa suomalaista identiteettiään.²³⁷

Asiaa pidettiin niin tärkeänä että 1856 varattomille perheille annettiin vapautus poikien koulumaksuista.²³⁸ Venäläisille tämä sopi sinänsä hyvin, sillä suomalaisten identiteetin kasvaminen nähtiin loitontavat tätä entisestä emämaasta eli Ruotsista. Toteutuessaan Suomen kansankoulu oli periaatteessa eurooppalaista huipputasoa mutta se tavoitti huomattavasti vähemmän lapsia kuin muiden pohjoismaiden vastaavat laitokset, varsinkin maaseudulla jossa tilalliset talonpojat vastustivat ajatusta koulutuksesta peläten, että se tekisi lapsista herroja jotka vieroksuivat työtä eivät enää tyytyisi siihen, miten asiat olivat.²³⁹ Vastustusta uudistuksiin löytyi myös kirkon johdon taholta ja venäläistenkin suojele poliitiikka vaihtui Aleksanteri II murhayrityksen jälkeen.²⁴⁰

Nihkeän alun jälkeen oppilasmäärät kuitenkin kasvoivat 1900-luvun alun ja kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana maaseudunkin lapsien oppilasmäärätkin kasvoivat 83 000 oppilaasta 190 000:n oppilaaseen. Sortokaudet olivat kenties luoneet uhmakkuutta, joka kanavoitui nousseena oppihaluna.

Koulutus oli tärkeä yhteiskunnan kehityksen muutoksessa ja kansalaisyhteiskunnan luomisessa. Opettajat olivat yhteiskunnallisia vaikuttajia ja opetuksen henki oli kristillis-isänmaallinen ja siveellisyyttä tähdentävä herbartilais-zilleriläinen metodi.²⁴¹

Koululaitos osallistui aktiivisesti, joskin epävirallisesti, venäläistämistoimien vastustamiseen, joskin sillä oli myös venäläistämistoimien suunnitelmissa keskeinen sija. Eettisyyttä korostavilla kasvatuksellisilla ja kansalaisyhteisyyttä painottavilla aineilla kuten historialla oli keskeinen sija opetuksessa. Toisaalta opettajat saivat omissa seminaareissaan opetuksen ja kasvatuksen henkeä joka, vahvisti uskoa opin ja aatteen voimasta. Autonomian loppuaikoina muodostui keskiluokka säätyläisten ja rahvaan välille. Kun näiden kansanryhmien lapset kävivät osittain samaa koulua

235 Tuomaala 2003, 327.

236 Olkkonen 2003, 489.

237 Olkkonen 2003, 489; Jalava 2011, 79; Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 22–26; Isotalo 2012, 19.

238 Olkkonen 2003, 489.

239 Tuomaala 2003, 335; Olkkonen 2003, 490-491; Isotalo 20.

240 Olkkonen 2003, 489–490.

241 Rajamaa 2003, 586.

menetti oppikoululaitos säätyläisluonnettaan, joka osittain pienensi luokkaeroja.²⁴²

Oppivelvollisuus oli hyväksytty Suomessa aatteeksi 1910 mutta laiksi se ennätti vasta vuonna 1921. Myöhäisestä ajankohdasta huolimatta suurin osa lapsista oli ehtinyt saada jo jonkinlaista koulutusta. Ala- ja yläkansakoulusta tuli yhteensä kuusi vuotinen pakollinen opintaival, joskin olosuhteiden pakosta se toteutettiin maaseudulla supistettuna versiona, joka oli voimassa joillakin paikkakunnilla 50-luvulle asti. Tällaisissa paikoissa kirkolliset kasvatusperinteet säilyivät pitkään.²⁴³ Kinkereitä järjestettiin vielä 1900-luvun alkupuolella ja kiertokoulut toimivat vielä joillakin paikkakunnilla, paikkakunnasta riippuen 1930-luvulta 1950-luvulle. Viimeinen kiertokoulu lopetti toimintansa keväällä 1957²⁴⁴

Autonomian ajalla opettajan tärkeimpiä tehtäviä oli olla asuinpaikkansa sivistyksen tukipilari ja täten istuttaa kristillistä ja kansallista näkemystä niin lapsiin kuin aikuisiin. Itsenäisessä Suomessa opettaja katsottiin edelleen sivistyneistöön ja hänen tuli siirtää isänmaallisia katsomuksia ympäröivään yhteisöön. Monissa Euroopan maissa opettajat kuuluivat poliittisesti usein vasemmistoon, mutta Suomessa, alhaisesta elintasosta huolimatta, opettaja oli valkoisen Suomen edustaja. Koulun tehtävä lukemisen, kirjoittamisen ja laskemisen lisäksi oli istuttaa isänmaallisia ihanteita.²⁴⁵

Opillisesta sivistyksestä tuli yleinen sosiaalisen nousun väylä ja korkeakouluihin ilmoitaututtiin yhä enemmän kun maan vaurastuminen mahdollisti opintojen rahoittamisen. Jo 1930-luvulla hätäiltiin ”ylioppilastulvasta”. Maaseudulla vastustus jatkui koska koulua käyvät jälkeläiset eivät ennättäneet ansaitsemaan elantoaan. Myöhemmin maaseudun elinkeino mahdollisuuksien huvetessa talonpoikaisväestökin alkoi suhtautua avoimemmin koulutuksen suomiin mahdollisuuksiin.²⁴⁶

Työväen liikkeen radikalisoituminen 1900-luvun alussa nostatti työläisväestössä kritiikkiä porvarilliseksi miellettyä koululaitosta kohtaan. Kuitenkin työläisten osuus koululaisten vanhemmista kohosi 1920-30-luvuilla 10 prosentista 24 prosenttiin, tosin opintojen rahoittaminen pysyi edelleen ongelmana monille.²⁴⁷

Peruskoulutus muodostui kaikkien lasten kansalaisvelvollisuudeksi ja normaalin lapsuuden ehdoksi. Tyttöjen koulunkäynnistä tuli nopeasti yhtä yleistä kuin poikien. Toisaalta tätä perusteltiin äitiydellä, toisaalta jotkut naiset halusivat sulhasta odotellessa, tai sen sijaan elättää itsensä ja kouluttautuvat esimerkiksi opettajiksi. Naisia ei tosin koulutettu yhtä paljon kuin miehiä ja he olivat puutteellisen koulutuksensa takia epätasa-arvoisessa asemassa niin työmarkkinoilla kuin palkkauksen suhteen. Normaalius määriteltiin asiantuntijoiden luomien kategorioiden perusteella.

242 Rajamaa 2003, 586–587.

243 Tuomaala 2003, 336; Salokangas 2003, 678.

244 Heininen & Heikkilä 2005, 199; Hyyrö 2011, 338–340; Rahikainen 2011, 372.

245 Salokangas 2003, 678; Ahonen, 239–242; Rantala, 279–287; Isotalo 2012, 28

246 Tuomaala 2003, 33; Salokangas 2003, 678–679.

247 Tuomaala 2003, 335; Salokangas 2003, 678–679.

Normaali lapsi haluttiin kiinnittää lujasti kodin ja koulun yhteyteen mutta pahatapaiseksi katsottu haluttiin erottaa kotinsa turmelevasta vaikutuksesta yhteiskunnan valvontaan. Normaalin ihanne määriteltiin poikkeavan ja epänormaalin kautta. Samalla oppilasainesta seulottiin, jotta valtion varoilla ylläpidettyjen koulujen maine paranisi. Luokalta toiselle siirtyminen katsottiin normaalin lapsen mitaksi ja tämän perusteella määriteltiin häiriötä aiheuttavia ryhmiä, joiden usein nähtiin tulevan työläisperheistä. Lapset joilla oli etenemis- tai sopeutumisvaikeuksia koulussa otettiin silmätikuksi. Lapset saatettiin vapauttaa oppivelvollisuudesta heikoksi luokitellun käsityskyvyn tai jonkin muun sairauden tai vamman takia. Normaaliksi luokittelu perustui fyysisiin ja psyykkisiin terveysperusteisiin ja ruumiillisiin ominaisuuksiin. Myös suomalainen etnisyys katsottiin tärkeäksi, joka tarkoittaa, että esimerkiksi romanit ja saamelaiset usein jäivät oppivelvollisuuden ulkopuolelle.²⁴⁸

Suomen hallitusmuoto oli rakennettu valtion tunnustuksellisen puolueettomuuden varaan. Kansalaisille taattiin oikeus vapaaseen uskonnon harjoitukseen, eivätkä heidän oikeutensa riippuneet uskontokunnasta.

Uskonnonopetuksen asemaan valtion ylläpitämissä kouluissa uskonnonvapauslaki ei ollut ottanut kantaa. Vuosina 1920-1923 Asiasta käytiin vilkasta keskustelua, jonka jälkeen kouluhallitus esitti ehdotuksen kansakoulun järjestysmuodoksi joka ei poistanut uskontoa opetettavista aineista mutta lisäisi sen rinnalle kaikille pakollisen uskonnotoman siveysopin. Tätä vastustettiin kiihkeästi kirkkokansan taholta. Monet kirkonmiehet katsoivat kansalaissodan kokemusten osoittaneen uskonnonopetuksen tarpeellisuuden ja pitivät autonomiseen moraalikäsitukseen pohjaavaa siveysoppia tämän tarpeen täyttämisen vaarantavana.²⁴⁹

Vuonna 1923 päätettiin järjestää uskonnonopetus sen tunnustuksen mukaan johon oppilaiden vanhempien enemmistö kuului. Vanhempien tunnustukseen perustava uskonnonopetus säilytettiin, vain siitä vapautetuille määrättiin opetettavaksi uskonnonhistoriaa ja siveysoppia. Tämä määräys jäi usein toteutumatta vapautettujen vähäisen määrän tähden. Kenties tällaiset uskonnonopetuksesta vapautetut oppilaat joutuivat kuluttamaan nuo tunnit miten parhaiten pystyivät, tai miten kussakin koulussa sallittiin. Esimerkiksi Helena Anhavan *Toimita talosi* muistelmateoksessa mainitaan kirjailijan kouluaikojen kaksi muslimitaustaista luokkatoveria, jotka istuivat SYK:n uskonnonopetusluokan ulkopuolella puulaatikon päällä kyseiset tunnit.²⁵⁰

Varhainen kasvatusnäkemys korosti kurin tärkeyttä. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kasvatusopillisissa näkemyksissä kuria pidettiin usein korvaamattomana kasvatusmetodina, joka kävi yksiin ihmisluonnon kanssa. Tuon ajan kasvatuskäsityksen mukaan ihmisluonto oli

248 Tuomaala 2003, 327; Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 26–27; Katainen, 2011 305–306; Tuomaala 2011, 354.

249 Heininen & Heikkilä 2005, 228; Murtorinne 1995, 146–149; Nikander 2011, 153–154; Isotalo 2012, 21–23, 30, 110–122.

250 Heininen & Heikkilä 2005, 228; Murtorinne 1995, 146–149; Anhava 2006, 32; Nikander 2011, 154.

lähtökohtaisesti viettien ja vaistojen vietävissä oleva järjetön ja epävakaa olento. Kasvatus nähtiin tieksi vapauttaa ihminen tästä olotilasta ja tähän tarvittiin kuria, sillä ilman vankkaa kättä viettien ja vaistojen voima ei ollut voitettavissa. Koulun toiminnan a ja o oli kuri ja järjestys, siksi kurin tuli ulottua kaiken ylle koulussa. Opettajan tuli olla järkähtämätön jopa ankaruuteen asti ja oppilaan täydellisen kuuliainen.²⁵¹

Ihmisen biologinen kokonaisuus nujerrettiin ja ihmisolento kasvatettiin, taottiin ja karkaistiin taivuttamalla hänet kurin kautta siveellisesti vapaaksi yksilöksi joka aikuiseksi kasvetuaan olisi oikeasti vapaa. Kurilla ei tarkoitettu fyysistä kurittamista, mutta siihen se noina aikoina useasti luisui. Ruumillinen rangaistus kiellettiin 1914 mutta osa opettajista käytti sitä vielä kiellon voimaan astumisen jälkeenkin.²⁵²

Lapsuutta elämänkaaren vaiheena arvostettiin ennen vanhaan tulevaisuuden kannalta. Lapsuuteen sisältyy ajatus tulevaisuuteen harjaantumisesta ja aikuisuudessa opittavien tietojen ja taitojen oppimisesta. Suomessa noudatettiin 1900-luvun puoliväliin asti kansanomaista kasvatusta ja siihen sisältyvää uskonnolliseettistä materiaalia, esimerkiksi kuuliaisuutta ja ahkeruutta. Perhe ja lähiyhteisö kasvattivat lasta ja rajoittivat orastavaa yksilöllisyyttä jossain määrin. Aikuiset ja lapset olivat paljon yhdessä ja tämä helpotti kasvatustehtäviä. Oppivelvollisuuslaki alkoi murentaa tätä kasvatuskäsitystä. Kasvatus muokkautui yksilöllisyyttä huomioon ottavaksi kotikasvatukseksi ja kansakoulun antama opetus perustui kansallisille ihanteille, jotka saattoivat erota kotona opituista. Muuttuva ulkopuolinen maailma muokkasi aiempia käsityksiä lapsuudesta.²⁵³

3.2 Hyvän paimenen askelissa; opettajan rooli

Pohjanpää vietti suurimman osan varsinaisesta ”leipätyö” urastaan opettajana. Leipätyöllä tarkoitan tässä sitä osaa hänen urastaan tai ammateistaan, joka oli leivän pöytään tuovan palkanmaksun kannalta säännöllisin, pitkäaikaisin ja yleisin.

Pohjanpää kuitenkin näki jokaisen toimintansa osa-alueen, papin, runoilijan/kirjailijan ja opettajan roolin kutsumuksena. Varsinaisesta rutinoineesta ”leipäpappeudesta” tai ”opettajuudesta” ei ollut kyse. Jos niin olisi ei niin moni Pohjanpään kirjoista. olivatpa ne sitten ohjeistavia kuten *Oppikoulun Raamatun Historia* tai/ja mietiskeleviä kuten *Kouluveräjä*, *Kouluveräjä II* tai *Jäähyväiset Koululle* liittyisi koulumaailmaan. Sama voitaneen sanoa hänen fiktiivisistä teoksistaan kuten *Päivä menee pilveen*, tai *Kaksi Sukupolvea* eivät nuokaan teokset liittyisi koulumaailmaan, ellei Pohjanpää olisi kokenut sitä niin läheiseksi ja inspiroivaksi aiheeksi.

Pohjanpää oli ilmeisesti pidetty opettaja joka osasi avartaa oppilaidensa käsitystä kristinuskosta joka oli usein ilmeisesti ahdas²⁵⁴. Lempinimi mainitaan F. E. Sillanpään kirjassa

251 Ojakangas 2004, 186–188.

252 Tuomaala 2003, 334.

253 Korkiakangas 2004, 417.

254 Kotimaa 19.1.51, Valoisan elämän varrelta, käynti Lauri Pohjanpään kodissa -Wallenius, Leena

Päivä korkeimmillaan ²⁵⁵ joten Pohjanpää ilmeisesti oli itse kertonut sen hänelle, mikä tämä viestii ettei hän itse kokenut sitä loukkaavaksi vaan suhtautui siihen huumorilla. Huumorin puutteen Pohjanpää mainitsee erääksi vakavimmaksi opettajan puutteeksi muutenkin antaen esimerkin opettaja kollegastaan jolla oli tämä vajuus ja jota oppilaat kutsuivat ”Pässiksi”.²⁵⁶

Pohjanpään omissa menneisyyden muisteluissa entisajan opettajista ja muista hän nuoruudestaan mieleen jääneistä henkilöistä tulee esille muita saman tyyppisiä lempinimiä. Emil Boehm hänen kouluaikojensa venäjänkielen opettaja jolle annettiin lempinimi ”Pummi”²⁵⁷, eikä ainakaan Pohjanpään teksteistä jää sellaista kuvaa että kyseinen lempinimi olisi millään tavalla ollut pilkallinen.

Pohjanpää siis näki opettajuuden kutsumuksena, siinä missä pappeudenkin ja ensin mainitun itselleen enemmänkin. Opettajan ammatti oli tullut hänelle mieleen jo ala-asteella kun taas papiksi opiskelemista Pohjanpää epäröi pitkään ja lopullinen päätös ottaa tuo askel johtui osittain osittain nuorempaa veljeä kohtaan koetusta velvollisuuden tunteesta.²⁵⁸

Pohjanpään opettajaksi ryhtymiseen vaikuttivat kaksi tapausta jo varhaislapsuudesta. Ensimmäinen on hänen ensimmäinen opettajansa Emma Genetz, jota pieni Lauri rakasti pienen lapsen sydämensä pohjasta ja joka oli maailman paras opettaja. Lauri oli valmis vaikka tappelemaan kenen tahansa kanssa joka olisi muuta väittänyt.²⁵⁹ Yksi Pohjanpään muistelmateoksen luvuista, ”Ensimmäinen opettajani”²⁶⁰ on omistettu Emma Genetzille, joten on selvää että hänellä oli Pohjanpäähän kauaskantoinen vaikutus.

Toinen esimerkki joka sisältyi edellä mainittuun lukuun ja jolla oli selvästi vaikutus Pohjanpäähän on kertomus myöhästymisestä eräästä ensimmäisistä koulun joulujuhlista, jolloin hän saapui juhlasaliin kaikkien muiden lasten ollessa jo istumassa. Pohjanpää joutui kävelemään juhlasalin läpi ja tuntui kuin kaikkien hiljainen huomio olisi ollut hänessä. Ujosta luonteesta huolimatta tilanne ei tuntunut nololta tai pelottavalta vaan pikemminkin hänestä tuntui kuin hän olisi jokin opettajan kaltainen merkkihenkilö.²⁶¹ Tämä ainakin osoittaa kuinka hän piti opettajia jo noin pienenä lapsena arvostettavina esimerkkeinä.

Pohjanpää tuli verranneeksi opettajaa pappiin. Kirjassaan *Kouluveräjä* Pohjanpää siteerasi Klaudius Lysiaksen ja apostoli Paavalin keskustelua siitä kuinka toinen oli ostanut itselleen kansalaisoikeuden mutta toinen oli syntyjään Rooman kansalainen.²⁶² Pohjanpää käytti Paavalin syntyjä, tai ”veriperimää” tässä vertauksena synnynnäiseen ominaisuuteen tai kutsumukseen, joka

255 Sillanpää 1956, 19–20.

256 Pohjanpää 1955a, 32.

257 Pohjanpää 1936, 75.

258 Anhava 2006, 18; Pohjanpää 1950, 269.

259 Pohjanpää 1950, 22.

260 Pohjanpää 1950, 22–25.

261 Pohjanpää 1950, 25.

262 Pohjanpää 1936, 11.

joillakuilla on ja toisilla ei. Pohjanpäällä oli esimerkkejä ihanne opettajista jotka olivat loistavia töissään vaikka eivät välttämättä akateemisilta suorituksiltaan niin ihmeellisiin arvoihin yltäneetkään tai kenties eivät teoreettista pedagogiikkaa ymmärtäneet, mutta olivat kuitenkin kutsumuksellisia.²⁶³

Pohjanpää toi myös esille esimerkkejä opettajista jotka olivat saaneet loistavia paperi merkintöjä ja kenties pärjänneet hyvin simuloituissa oppimistilanteissa mutta joilta silti puuttuu käytännön osaaminen.²⁶⁴ Esimerkeistä osa oli oikeita ihmisiä jotka jätetään hienotunteisesti nimettömiksi, osa vaikuttaa olleen keksittyjä esimerkkejä mutta niidenkin takana saattaa olla havaintoja elävästä elämästä. Varmaankin opetusharjoittelijoiden ja osittain kollegojen seuraaminen luokassaan pitkän opetusuran aikana Itä-Hämeen Kansanopistossa, Hartolassa ja Helsingin Suomalaisessa Yleiskoulussa. Kenties kurssitovereistaankin opiskeluvuosina. Pohjanpää ei huonoista esimerkeistä sanonut että he olisivat jotenkin huonoja ylipäättäen, yksinkertaisesti toteaa että lahjakkuudet viittasivat muualle.²⁶⁵ Joistakuista voisi tulla erinomaisia toisissa ammateissa joista Pohjanpää välillä antoi esimerkkejäkin.²⁶⁶ Pohjanpää vetosi ihmisiin jotka ehkä tunnistavat tällaisia puutteita itsessään tai vaikkapa opetusharjoittelijoissaan ottamaan asian esiin ja pohtimaan sitä ennen kuin sitoutuvat tehtävään johon eivät sovellu. Kouluopettajana epäkelpo voisi kenties pärjätä toisenlaisissa koulutus tai kasvatus tehtävissä. Kenties erilaisessa koulussakin. Kaupunkilaiskoulussa vaikeuksia kohtaava voisi pärjätä maalaispitäjässä, tai kenties toisinpäin.²⁶⁷

Pohjanpää kritisoi ns. ”leipäpappi” opettajia ja väitti että yllämainitut synnynnäisen kutsumuksen omaavat opettajat ovat usein luonnostaan heti, tai tulevat vähemmällä koulutuksella paremmiksi opettajiksi kuin nuo toiset.²⁶⁸ Luontaisen kutsumuksen omaavilla opettajillakin saattoi olla vaikea alku. Tästä Pohjanpää todisti muistelmateoksessaan kuvatessaan alkuaikojaan Hartolassa jossa, hänen omien sanojensa mukaan, monet kauniit sulat ihanteiden siivistä karisivat.²⁶⁹ Lisäksi Pohjanpää myös arvosteli kapitalistista yhteiskuntaa joka työntää opettajat ”täytyy ansaita”-moodiin jolloin uuden sukupolven kasvatus jäi pakostakin taka-alalle.²⁷⁰

Pohjanpää siteerasi nimettömäksi jäänyttä saksalaista upseeria jonka mukaan ratsuväki ei ole aselaji vaan elämänkatsomus ja muodostaa siitä oman versionsa kuinka opettajuus ei ole virka vaan elämänkatsomus.²⁷¹

Kirjan *Kouluveräjä* ensimmäisessä luvussa Pohjanpää asetti kollegoilleen kysymyksen olivatko

263 Pohjanpää 1950 264; Pohjanpää 1955a, 135–137.

264 Pohjanpää 1936, 25, 54–56.

265 Pohjanpää 1936, 56.

266 Pohjanpää 1936, 55.

267 Pohjanpää 1955a, 31.

268 Pohjanpää 1936, 54–57.

269 Pohjanpää 1950, 263.

270 Pohjanpää 1936, 23.

271 Pohjanpää 1955a 18.

he tietoisia siitä kuinka suuren lahjan he olivat kutsumuksensa myötä saaneet.²⁷² Kirjan otsikko viittaa porttiin joka erottaa kahta maailmaa. Portin ulkopuolella on suuri nykymaailma kaikessa elävän elämän kauheudessa ja kauneudessa. Maailma jossa täytyy hetki hetkeltä elää tämän hetken murheiden ja ilojen keskellä ja suoriutua parhaansa mukaan kaikesta siitä mitä kulloinkin päivittäinen elämä, arjessa tai juhlassa heittää eteen.

Portin sisäpuolella on ikuinen luomiskertomus hiukan ennen syntiin lankeemusta. Ikuinen alkuviihko nuoren vasta luodun maailman aamuhämärissä jonka maaperää viljelemään ja varjelemaan on opettajat kutsuttu. Ulkopuolinen maailma muuttuu ja kulkee vauhdikkaasti omaa rataansa ja opettaja itsekin muuttuu, vanhenee ja harmenee mutta hänen ympärillään on loputon kevät ja ikuinen nuoruus. Tästä lähteestä opettaja itsekin ammentaa joka päivä. Lapsuuden monet väreet; ilo. Välittömyys, luottamus, rohkeus ja toivo ovat iäti läsnä ja vaikuttavat opettajaan.²⁷³

Kouluveräjän toisessa luvussa Pohjanpää siteerasi menneinä aikakausina ollutta käsitystä että opettajiksi päätyvät jollain tavalla yksinkertaisemmat yksilöt. Esimerkiksi erilaiset fyysisesti vajaat tai/ja hieman sivistystä omaavat palvelijat ja orjat on pantu opettamaan, tai kenties kotiutetut entiset aliupseerit jonkinlaisena eläkeläisammattina.²⁷⁴ Yllättävää kyllä Pohjanpää ei yrittänyt todistaa väitettä vääräksi. Hän ei näyttänyt edes loukkaantuvan ammattiinsa liitettävästä oletuksesta vaan omaksui sen täysin rinnoin ja lähti avaamaan termin merkitystä ja mitä se tarkoitti hyvänä ominaisuutena.²⁷⁵

Pohjanpää näki opettajien yksinkertaisuuden eräänlaisena autuaana vaihtokauppana jossa opettajat eivät osallistu muun yhteiskunnan kilpajuoksuun maallisesta kullasta ja kunniaista, vaan he näkevät entisten oppilaidensa nousevan yhteiskunnan johtokerroksiin heidän itsensä pysyessä työssään valmistaa seuraavaa sukupolvea kerran nousemaan samaa tietä. Tätä ei pidä nähdä minään huonona kohtalona, sillä Pohjanpää katsoi, että kaikilla aloilla suurimmat, kauneimmat ja korkeimmat kykyjen saavuttamat tulokset tai älykkyyden ja viisauden löytämät totuudet ovat yksinkertaisia. Pohjanpään mielestä opettaja ymmärsi tämän ja pyrki siirtämään sen tiedon oppilailleenkin auttaessaan iloisesti heitä nousemaan ohitse. Opettaja jätti maallinen itsensä kehittämisen, yhteiskunnan rakentamisen ja muokkaamisen niille joilla on siihen kunnianhimoa ja energiaa. Toisen saivat kehittää yhä suurempia ja monimutkaisempia menetelmiä asioiden toteuttamiseen, jos näkivät sen vaivan arvoiseksi. Opettajat ja muut yksinkertaiset kehittävät henkeä ja uskovat yksinkertaisiin totuuksiinsa yhtä viattoman kirkassilmäisesti kuin ne joiden kaltaisten on taivasten valtakunta.²⁷⁶

272 Pohjanpää 1936, 9.

273 Pohjanpää 1936, 9.

274 Pohjanpää 1936, 12.

275 Pohjanpää 1936, 12.

276 Pohjanpää 1936, 12–14

”Oletko ymmärtänyt tätä suurta lahjaa seuraavan *velvoituksen*?”²⁷⁷ Pohjanpää kysyi. Opettajan huomaan uskotaan lapsia merkittäväksi osaksi heidän kasvuvuosiensa ja tuona ajanjaksona kaikella mitä hän tekee on vaikutusta.

”Kynnä syvälle että tulevaisuuden pelto kasvaisi kauniimpaa viljaa kuin nykyisyys! - Lasten sielut kurottuvat sinua kohti. Sinä opetat, et vain sanoillasi vaan koko olemuksellasi, sinä kylvät jo katseellasi ja ilmeelläsi: rakkautta tai rakkaudettomuutta, intoa tai innottomuutta, palavuutta tai penseyttä. Suurin osan sanoistasi unohtuu, mutta se jää mikä on sanojen takana.”²⁷⁸

Pohjanpään näkökulmasta katsottuna harvalla ihmisellä vanhempien lisäksi oli niin suurta valtaa vaikuttaa lapseen kuin opettajalla ja se millaisena luokkahuoneeseen tuleva lapsi näkee tämän hänelle koulutusta ja opintietä symboloivan hahmon on ensiarvoisen tärkeää siihen nähden, miten hän kokee koulutuksen ja opintien mielekkyyden ja tarpeellisuuden. Tätä opettajien valtavaa vastuuta ei helpota sekään, että heidän ammattiinsa tai persooniinsa saatetaan kohdistaa yhteiskunnan puolelta ennakkoluuloja, kuten yllä mainittu yksinkertaisuus, vaikkei sitä aina edes tarkoiteta huonolla tai loukkaavalla tavalla.

Pohjanpää antoi esimerkkejä erilaisten vanhempien suhtautumisesta lasten koulusta kotiin tuomiin viesteihin, jos lapsi oli vaikkapa häiriköinyt tunnilla tai muuten tehnyt pahojaan. Suurimmassa osassa tapauksia vanhempien reaktiot vaihtelevat piittaamattomuudesta oman lapsen järkähtämättömään puolustamiseen, tai hysteriseen selittelyyn.²⁷⁹ Joissakin näitä asioita käsittelevissä luvuissa on lauseita joissa saatetaan viitata ajatukseen että tällaisia piirteitä ja muuta sosiaalista turmellusta jotka vaikeuttavat lasten lähtökohtia esiintyy jonkin verran enemmän työläistaustaisissa perheissä.²⁸⁰ Toisaalta koko kuvaa katsottaessa Pohjanpään laajempi tuotanto ei päästä yhteiskunnan ylempää luokkia pälkähästä vaan tuo esiin näkemyksen että jos näitä negatiivisia piirteitä onkin köyhempien ja alempien luokkien piiriin pesiytynyt enemmän on se monella tapaa ylempien luokkien piittaamattomuuden syytä. *Kouluveräjän* luku ”Lapsi on lapsi... kuninkaankin” painottaa lasten ja ihmistenkin olevan kaikkialla samanlaisia tuoden esiin vielä näkemyksenkin että kenen tahansa syytä huonot olot ja niissä syntyvät mahdolliset negatiiviset piirteet ovatkin kysymyksessä ei ole mikään yksinomaan alempien luokkien geneettisesti periytyvä asia.²⁸¹

Pohjanpää mainitsi vielä lisävaikeutena yhteiskunnan opetussuunnitelmat jotka määräävät tietyn määrän tietoa opetettavan jokaisella koulutusasteella jaksolla ja luokalla.²⁸² Tästä esimerkkinä Pohjanpää antoi muunmuassa tilanteen omasta kodistaan jossa, töitä tehdessään, hän kuuli tyttärensä luettelevan ulkoa opettelevan konemaisesti maantiedon alkeita. Tyttö ei ollut vielä paljoa tavaamista pitemmällä ja nyt piti jo yrittää oppia Päiväntasaajan asteita, Kravun ja kauriin

277 Pohjanpää 1936, 10.

278 Pohjanpää 1936, 10.

279 Pohjanpää 1936, 31–34.

280 Pohjanpää 1936, 30.

281 Pohjanpää 1936, 35–38.

282 Pohjanpää 1936, 49.

kääntöpiirejä ja mitä piilee sellaisten termien kuin Kompendio takana.²⁸³ Erinomaisen tärkeitä asioita nekin, Pohjanpää myönsi, mutta kysyi tarvitsiko niitä vielä tuossa vaiheessa osata.

Tällainen menetelmä toi Pohjanpäälle mieleen eräänlaiset reaalikokeet ja synkkänä hän profetoikin tilannetta jossa lähitulevaisuudessa juostaan valmistavaan kouluun logaritmi taulukot käsissä. Pohjanpää muisteli omaa kouluaikaansa, jolloin tiedettiin asioista paljon vähemmän mutta opetus oli mielenkiintoista ja hauskaa nykyisen (siis Pohjanpään nykyisen, vuoden 1936, kirjan painamisen mukaan) tavan asemesta. Pohjanpään kouluaikoina ei vielä ollut tietoa sellaisista asioista kuin lapsisielutieteestä ja sen soveltamisesta opettamiseen. Kuitenkin nyt vaikuttaa siltä että lapsisielutieteen takia on unohdettu lapsen sielu.²⁸⁴

Pohjanpää katsoi opettajan vaikutuksen lapseen olevan suoraan verrannollinen siihen, kuinka paljon tämä itse kykeni olemaan heille esimerkkinä.²⁸⁵ Pohjanpään näkemys opettajan roolista vanhempien ohella tärkeimpänä vaikuttajana lapsen kasvattamisessa lutviutuu saumattomasti yhteen niin lapsen oman tulevaisuuden, hengellisen ja maallisen, kuin isänmaan tulevaisuuden kanssa. Into nuorta itsenäistä isänmaata kohtaan on läsnä kaikissa Pohjanpään teoksissa. Tämä isänmaallinen eetos ei tule esiin nationalistisella haaveilulla rajojen laajentamisesta tai muunlaisilla ajatuksilla kansan voimannäytöistä vaan vilpittömällä uskolla maan olojen parantamiseen yhtä köyhtä vetämällä. Tähän on paras ponsi lapsissa ja nuorisossa jotka tulevaisuuden yhteiskunnan rakentavat.

3.3 Kultaiset langat; koulutuksen tärkeys

Pohjanpää piti opetuksen tärkeimpänä tehtävänä tietojen jakamisen sijaan kasvattamista.²⁸⁶ Opetuksen ei tule tehdä lapsesta minkään alan specialistia vaan kasvattaa tätä mahdollisimman monipuolisesti.²⁸⁷ Tästä syystä hän näki opetusmenetelmät ja pedagogian enemmän taiteena kuin tieteenä.²⁸⁸ Koulun luovat, Pohjanpään mukaan, eräänlaiset opettaja persoonallisuudet²⁸⁹ Malliopettajista Pohjanpää mainitsi muutamaankin otteeseen Matilda von Troilin, joka nauro i teoreettiselle kasvatusopille, mutta jolla oli, Pohjanpään mukaan, enemmän pedagogiikkaa pikkusormessaan kuin monessa korkeasti koulutetussa teoreetikossa.²⁹⁰

Pohjanpää näytti pitävän opetusmetodin muodollista puolta tärkeänä lähinnä opetus tehtävän alkuasteella, ja tällöinkin ulkopuolisena seikkana.

Opettajan on kuitenkin löydettävä oma henkilökohtainen kosketuksensa opettamiseen. Tämän jälkeen opittu akateeminen metodi voi jäädä sikseen. Opetustyyli on henkilökohtainen ja näin metodin tulee olla opetuksessa samaa kuin tyylin taiteessa. Pohjanpää kysyi voiko tyyliä ja sisältöä

283 Pohjanpää 1936, 15–17.

284 Pohjanpää 1936, 15–17.

285 Pohjanpää 1955a, 204.

286 Pohjanpää 1950, 266.

287 Pohjanpää 1955a, 202.

288 Pohjanpää 1936, 45.

289 Pohjanpää 1950, 265–266.

290 Pohjanpää 1939, 121–124; Pohjanpää 1950, 264 Pohjanpää 1955a, 135–137.

erottaa toisistaan, jos tyyli on todella elävää, ei ulkoa opittua teoriaa. Paras tyyli verhoaa sisällön niin hienovaraisesti, ettei sitä näe eikä huomaa. Tällainen tyyli välittää sanomansa suoraan sydämelle. Opettajan on löydettävä oma tyyliinsä ja taottava se itselleen sopivaksi. Opetusmetodin tulee olla tehtävänsä täysin antautuva mutta myös sitä hallitseva. Metodin tulee innostaa, synnyttää hengenpaloa ja välittää tärkein sydäimestä sydämeen.²⁹¹

Pohjanpää näki metodin ja pedagogiikan teoreettiset muodot lain kirjaimena joka kuolettaa kun taas henkilökohtaisen otteen eläväksi tekevänä henkenä.

Opettaja on kasvattajana myös sielunhoitaja, joka näkee lapsessa jotain arvokasta. Suorastaan kumartamisen arvoista. Opettajan ja oppilaan välisessä suhteessa luottamus on tärkeintä.

Pohjanpää ilmaisi kasvatuksen tärkeimmän kulmakiven käsitteellä eetillinen aktivismi ja avaa käsitettä amerikkalaisen reformi pedagogiikan professori Kilpatrickin käsitteillä: Koulun tehtävä on auttaa jokaista lasta parhaaseen mahdolliseen kehitykseen, tähän kuuluu myös sosiaalisten ominaisuuksien kehitys. On rohkaistava yhteistyöhön avuliaisuuteen sekä tiedostamaan omat vastuunsa ja velvollisuutensa niin itseään kuin yhteiskuntaa kohtaan. Nuoria on opetettava näkemään yhteistyön tärkeys yhteiskuntaa rakennettaessa ja kehitettäessä parempaan suuntaan.²⁹²

Pohjanpää nosti esiin kaksi teesiä hollantilaiselta opettaja ja filosofi Jan Ligthartin vuonna 1911 julkaistusta kirjasta *Kasvatuksesta*.²⁹³ Opetus oli liian turhantarkkaa ja toiseksi opetuksen tuli pitää enemmän silmällä oppilaiden ymmärryksen kehittämistä ja valmistaa heitä paremmin elämää varten. Kouluaineissa ulkoa opeteltavat nippelitiedot hävittävät mielenkiinnon surmaavat lukuhalun keskeyttävät kehityksen ja riistävät lapsilta lapsuusajan ilot. Pohjanpää nosti esiin suomalaisen matematiikan dosentti Severin Johanssonin jolla oli samanlaisia ajatuksia matematiikan opetuksen uudistamisesta joita ilmeisesti pidettiin arvossa mutta hänen kuolemansa jälkeen näistä uudistuksista toteutettiin vain jokin nimellinen näennäisyys.²⁹⁴

Pohjanpää huolena oli että tiedonvälitys koulussa keskittyy väärin seikkoihin eikä näe metsää puilta. Hän nosti esimerkin vapaussotien tutkimuksesta. Itse vapaussodan ajatus oli upea, koko historian läpi kaikuva ihanne. Mutta koska aatetta ei voi kuulustella ja opetusaineista saadut numerot ovat se millä yhteiskunnan mittapuulla arvo määritetään, täytyy historian opiskelijan käyttää aikaansa nippelitiedon pänttäämisellä siitä missä ja milloin mikin taistelu käytiin tai mikä tie, kukkula tai järvi on nimetty minkäkin sankarin mukaan. Ulkokultainen kunnianhimo herpaisee opettajat joiden täytyy saada nähdä oppilaissa hyvien numeroiden kautta oma opettaja-erinomaisuutensa.²⁹⁵

Pohjanpää antoi esimerkin uskonnon kuulustelusta jossa oppilasta aletaan fyysisesti kurittaa kun

291 Pohjanpää 1936, 46.

292 Pohjanpää 1950, 266.

293 Pohjanpää 1936, 39–41.

294 Pohjanpää 1936, 41.

295 Pohjanpää 1936, 67–68.

tämä ei muista rakastavan ja armeliaan Jumalan ominaisuuksia. Esimerkki on ilmeisesti fiktiivinen eikä perustu mihinkään tiettyyn tapaukseen, mutta tämän kaltaista käytäntöä oli ilmeisesti ei kovin kaukaisesta menneisyydestä²⁹⁶ Pohjanpää piti tätä verrannollisena oppilaan innon musertamiseen nippelitiedon varassa olevan numerotodistukseen perustuvan opetusjärjestelmän toiminnasta.

Pohjanpään mukaan kouluaineet itsessään eivät olleet se mitä opetetaan. Ne ovat työkaluja joiden avulla nuorille opetetaan ajatusten, tunteiden ja tahdon muodostusta, sanalla sanoen; luonnetta. Koulun tehtävän alfa ja omega on tällainen kasvatusta, jota varten kaikki muu on välikappaleen asemassa. Pohjanpää otti esimerkiksi kylväjän, jolle maaperän muokkaus otolliseksi oli yhtä tärkeää kuin hyvien siementen istuttaminen. Muokattava kylvömaa on oppilaan sielu ja mikäli opettaja tekee työnsä huonosti tai hutiloiden voi tämä kylvö tullaantua kovaksi tai kuivettua. Hyvin tehty työ tekee maasta hedelmällisen ja välittää asioita jotka eivät vain unohdu, kun niiden välitön hyödyllisyys on kulkenut ohitse. Innostava opettaja voi avata näköaloja oppilaalle jotka auttavat elämässä senkin jälkeen kun yksityiskohdat tunnilla opituista tiedoista ovat jo unohtuneet.²⁹⁷

Kouluveräjän luvussa ”Naisopettajat” Pohjanpää toi esille keskustelun jonka hän kävi opettaja kollegan kanssa lehdessä olleesta kysymyksestä tulisiko naimisissa olevien naisopettajien luopua urastaan naimattomien hyväksi. Luvussa tuotiin esille molempien puolten argumentit. Toisaalta argumentoitiin kasvatuksen suhteen äidin tarvetta kotona, toisaalta argumentoitiin, että naimisiin menneet ja oletettavasti äideiksi tulleet ovat, vasta-argumentin mukaan, parhaita kasvattajia koska ovat pakostakin joutuneet käytännössä opettelemaan lapsen ymmärtämistä. Äidit olivat tähän rooliin muokkautuneet vuosituhansien myötä ja tästä syystä he vähemmän todennäköisesti tekevät sen virheen että kohtelevat lapsia tiedonsyöttö automaatteina tai robotteina, siksi jos opetusta ajatellaan kasvatuksen näkökulmasta oli naimisissa oleva ja lapsia hankkinut naisopettaja ilmeisesti paras.²⁹⁸ Pohjanpää ei sanonut kumpaa mieltä oli vaan näytti olevan sitä mieltä että molemmilla väitteillä oli pontta. Argumentti äitiopettajista parempina kasvattajina toisaalta saa luvussa enemmän tilaa josta voisi ehkä päätellä että Pohjanpää kallistui enemmän sille kannalle.

Pohjanpään mukaan tärkein ominaisuus opettajalle kasvattajana oli arvovalta. Ilman arvovaltaa opettajan oli, Pohjanpään mukaan, vaikea onnistua tehtävässään. Pohjanpää antoi fiktiivisen esimerkin aloittelevasta opettajasta joka saa hyvät merkinnät kaikista kokeista ja jo kohta työpaikankin. Kuitenkin ensimmäisestä tunnista lähtien opettajan elämä on hänelle kuin sotatanner jossa hän joutuu ainaisesti puolustautumaan ja hyökkäämään saadakseen mitään aikaan. Pohjanpää katsoi arvovallan olevan jonkinlainen sisäinen ominaisuus jonka tosin voi menettää vaikka sitä olisikin mutta jota ei, Pohjanpään mukaan, voi hankkia jos sitä ei ole (epäselväksi jää saattoiko

296 Pohjanpää 1936, 41; Heininen & Heikkilä 2005; 124.

297 Pohjanpää 1936, 10.

298 Pohjanpää 1936, 57–59.

Pohjanpään mielestä kadotetun arvovallan hankkia/löytää uudestaan). Ongelma opettajaksi valmistavien laitosten kokeissa oli, Pohjanpään mukaan, se että ne koettelivat vain opettajakokelaan teoreettisia tietoja ja jättivät elävän elämän tilanteet sikseen, jolloin kurinpidon toimivuutta oli vaikea koetella. Tämä kertonee jotain tuon ajan työharjoittelusta, tai niiden puutteesta. Kurinpito on ,Pohjanpään mukaan, kaikkein tärkein ominaisuus, varsinkin kun oppilaat ilmeisesti mielellään panevat uuden opettaja-tulokkaan koetukselle nähdäkseen mistä tämä on tehty.²⁹⁹

Heikot kurin pitäjät turvautuvat helposti rangaistuksiin joita jakelevat ylenpalttisesti tai hakevat johtajan (Pohjanpää tarkoittanee tässä rehtoria) palauttamaan järjestystä uudestaan ja uudestaan. Tällöin opettajan naamion takana on heikko hirmuvaltiakas eikä elävä ihminen.

Fyysinen rangaistus kiellettiin virallisesti kouluista jo viime vuosisadan alussa mutta ilmeisesti käytännössä se jatkui pitempäänkin. Pohjanpää korosti ettei kasvattaminen ole alituisia kieltoja ja rangaistuksia, vaan jotain sekä yksinkertaisempaa että vaikeampaa.³⁰⁰ Lapsen sielu on soittokone jota käsitellessä tulee ottaa huomioon sen, kuten sitä ympäröivän ruumiin jatkuva kasvaminen.

Pohjanpää näyttäisi kehottaneen ymmärtämään lapsia joilla syystä tai toisesta on kenties vaikeuksia istua paikallaan tai jolla on vaikeuksia oppia huomioiden kuinka vika voi olla joskus myös opettajan päässä. Pohjanpää siteerasi tuomarien ohjetta ”Suurin oikeus on suurin väärä ja oikeudessa pitää olla armo mukana”. Liian ankara tuomio lannistaa ja väärä tuomio voi haavoittaa iäksi. Liian innokas rankaisu myöskin kärjistää suhteita oppilaiden ja opettajan välillä ja kasvattaa uhmaa ja vastustusta. Pohjanpää ei puoltanut rangaistusten kokonaan poistamista ja palasi pohtimaan niiden sopivaa soveltamista *Jäähyväiset koululle* kirjan luvussa ”Opettaja on tuomari”³⁰¹. Kuitenkin tunnollisten ja hartaiden opettajien tärkein voimavara oli, Pohjanpään mukaan, rakkaus.³⁰²

Luvussa ”värssy hymniin entisajan opettajille” Pohjanpää tarjosi entisen venäjänkielen opettajansa Emil Boehmin jonka muisti sinänsä jaelleen lieviä rangaistuksia ahkeraan mutta yleensä rangaistusta seuraava tunti oli koko luokalle kuin sovinnon hengessä tehty helpommaksi. Boehm antoi myös armon käydä oikeudesta, vaikkei siltä aina näyttänytkään. Suurelkeisesti opettaja kirjoitti ja antoi ymmärtää kirjoittaneensa oppilaan nimen rikkomus-muistikirjan virkaa toimittavaan vanhentuneeseen almanakkaan. Myöhemmin muutama oppilaista etsi muistikirjan käsiinsä. Opettaja oli oppilaan nimen ja rikkomuksen sijasta kirjoittanut sinne useampaan kertaan oman nimensä.³⁰³

Toisen esimerkin Pohjanpää antoi luvussa ”Kaksi suurta opettaja persoonallisuutta” Saksan ja

299 Pohjanpää 1936, 25–27.

300 Pohjanpää 1936, 18–20.

301 Pohjanpää 1955a, 36–39.

302 Pohjanpää 1936, 18–20.

303 Pohjanpää 1936, 73–78.

ranskan opettaja E.S Yrjö-Koskinen jakoi usein laiskanläksy jälki-istuntoa, mutta tämän istunnon perimmäinen merkitys oli moraalinen. Kirjoja ei juurikaan siellä avattu. Rangaistuksia ylös kirjatessaankin Koskinen ilmeisesti usein teki sen tavalla joka ei syyllistä paljastanut. Tämäkin käy ilmi eräästä muistosta jossa kuvattiin tunnin jälkeen kirjalle hipsineitä oppilaita. Koskinen teki myös paljon ylimääräistä työtä petratessaan oppilaita kirjoituksia varten. Asia josta hän ei pyytänyt, eikä kenties koskaan saanut kiitosta. Tämä ylimääräinen työ oli silti jotain, joka tuntui hänestä kuuluvan asiaan. Muutakin koulun ulkopuolista työtä hän teki kuten luki ja antoi palautetta Pohjanpään ensimmäisistä runo yrityksistä.³⁰⁴

Näin siis Pohjanpään mukaan kasvatus ja kurinpito rangaistuksineen ja armahduksineen kulkee opettajan mukana. Joku lukija saattaa hämmästellä Pohjanpään tapaa kiinnittää huomiota kuvaamiensa opettajien maneereihin, mutta toisaalta Pohjanpää uskoi opettajan opettavan ja samalla kasvattavan koko olemuksellaan.³⁰⁵

Pohjanpään mielestä opettajan täytyi muodostaa lapsiin vuorovaikutus suhde, joka perustui avoimuudelle, rehellisyydelle ja yhteistyölle. Opettajan täytyi muistaa ettei hän itsekään ole, tai tule koskaan valmiiksi ja hänen täytyi olla aina valmis oppimaan uutta, myös oppilailtaan.³⁰⁶ Pohjanpään mukaan opettaja ei aina itsekään ollut parhaassa terässä, hän saattoi suuttua ja tehdä virheitä ja tällöin oli ensiarvoisen tärkeää että hän myönsi virheensä ja kanavoi tunteensa tavoilla jotka eivät olleet haitallisia oppilaille. Rehellisyys virheen sattuessa syvensi suhdetta, epärehellinen peitteleminen oli sille haitaksi. Suuttumuksen kanavoimiseen Pohjanpää ei oikeastaan antanut ohjetta, hän muisteli muutaman oman opettajansa tapaa, jotka vaihtelivat oppilaalle huutamisesta fyysiseen kuritukseen. Pohjanpää ei vaikuttanut suhtautuvan täysin kielteisesti näihin menetelmiin, sillä ne näyttivät toimineen niillä kerroilla kun hän lapsena sattui niitä todistamaan. Pohjanpää kuitenkin huomioi että sellaisessa pika oikeudessa oli vaara langettaa väärä tuomio jonka tähden ne eivät ole suositeltavia.³⁰⁷

Pohjanpää siteerasi rangaistuksia tai kurinpitoa täysin vastustavia jotka olivat sitä mieltä että moiset keinot aiheuttavat estoja ja toteaa kuin ohi menen kuinka hänen koulu aikoinaan ei estoista juuri huolehdittu, eikä niitä juuri ollutkaan.³⁰⁸ Tästä pitänee olettaa Pohjanpään katsoneen estojen olleen, joko kokonaan, tai suurelta osin liikavarovaisten keksintöä.

Pohjanpää näki jokaisen opettajan, opetettavasta aineesta riippumatta, ensisijaisesti moraalin opettajina³⁰⁹ ja siksi tulisi kaikkien opettajien pyrkiä kasvattamaan oppilaissaan rakkautta totuuteen. Pohjanpää siteerasi *Kouluveräjän* luvussa ”Totuus” pitkän kappaleen Gaston Paris nimisen

304 Pohjanpää 1950, 80–84

305 Pohjanpää 1936, 10.

306 Pohjanpää 1955a, 21.

307 Pohjanpää 1955a, 73–74.

308 Pohjanpää 1955a, 89–91.

309 Pohjanpää 1936, 65.

tiedemiehen kannanotosta totuuden puolesta.³¹⁰ Kannanotossa Paris piti ensiarvoisen tärkeänä että jos nuoriso voisi kuulla hänen sanansa ottaisi se niistä vaarin siinä kuinka totuutta tulee rakastaa, varjella ja oppia tuntemaan. Kuinka totuutta ei saanut vähätellä tai liioitella pienimmäskään määrin, vaikka ajattelisi sellaisen palvelevan jotain sinänsä suurta, jaloa tai arvokasta päämäärää. Tällaiset pienetkin lipsumiset rehellisestä totuuden ilmaisusta, vaikka ne tuntuisivat kuinka harmittomilta, vaikuttivat henkilön moraaliseen menettely tapaan.

Paris oli tiedemies ja hänen sanansa heijastelivat tieteen tarvetta pyrkiä aina mahdollisimman objektiiviseen ja rehelliseen totuuteen. Harvoille oli, Pari:n mukaan, suotu valta laajentaa totuuden valtaa, vaikka kaikkien oli pakko alistua sen lakien alle. Kaikki jotka palvelivat tiedettä puhtain sydämin ja ymmärtävät sitä oikein noudattavat totuuden suhteen lahjomatonta itsekuria joka karaisee heidän henkensä ja vaikuttaa omatuntoon ja sydämiin.³¹¹

Pohjanpään mielestä tämä Pari:n tieteen hyväksi korotettu totuuden ihanne olisi hyvä pyrkiä istuttamaan kaikkein pienimpiinkin lapsiin jotta vankka pohja moraalille laskettaisiin jo varhain. Jo ajatusten ja sanojen epätarkka ilmaiseminen oli, Pohjanpään mukaan, totuuden huolimattomuutta käyttöä.

Pohjanpää katsoi että lapset voivat helposti tottua asiat ”suunnilleen sinnepäin” jos kasvattajat eivät vaadi täsmällisyyttä. Tästä voi helposti tulla luonnevika.

Ei Pohjanpää täysi-ikäisiäkään katsonut vapaaksi tällaisesta ongelmasta. Pohjanpää antoi esimerkkejä siitä, kuinka vaikeaa aikuisen oli asioista kertoessaan pysyä totuudenmukaisuudessa. vaikka hän ei yrittäisikään millään tavalla valehdella. Ongelma tällaisten epätarkkuuksien normalisoitumisessa oli, Pohjanpään mukaan, siinä että niistä kasvoivat julkisuudessa kulkevat suuret epätotuudet joilla voi olla hyvin epäterve vaikutus kokonaisuun kansoihin. Helposti saatetaan tehdä yleistyksiä ja hätiköityjä johtopäätöksiä ilman kritiikkiä kuulopuheiden perusteella.³¹²

Pohjanpää katsoi ettei ”meitä” ole kasvatettu tarpeeksi kurinalaisiksi totuuden suhteen ja erityisesti tällä alalla (ilmeisesti ”meitä” viittasi erityisesti opettajiin) kasvatuksen suhteen tulisi harjoittaa tarmokasta syvämuokkausta.

Lapsia tuli kasvattaa moraaliseksi ja siveellisiksi yksilöiksi, kuitenkin huomioiden heidän yksilöllisyytensä ja erilaiset luonteenpiirteensä ja taipumuksensa.

Pohjanpää myös huomioi opettajan olevan avain asemassa lapsen ja kasvavan nuoren isänmaan rakkauden kehittämisessä, joskin syventyi tarkastelemaan oikeanlaista ja vääränlaista isänmaallisuutta ja piti tärkeänä että isänmaallisen hengen kasvattaminen tapahtui tämän oikean

310 Pohjanpää 1936, 64.

311 Pohjanpää 1936, 64.

312 Pohjanpää 1936, 64–65.

isänmaanrakkauden hengessä, joka ei ole kiihkoisaa tai millään tavalla muita kansoja huonompana pitävää.³¹³

3.4 Sielukellot; Kristinuskon merkitys koulun opetuksessa ja kasvatuksessa

Pohjanpään pohdinnassa kasvatuksesta koulutus ja kristinusko nivoutuivat yhteen. Koulutuksen tärkein merkitys on kasvatusta ja kaikki opettajat ensiksi moraalin opettajia. Kristinusko tarjosi, Pohjanpään mukaan, tähän tarkoitukseen järjestelmän jota parempaa ei toisissa uskonnoissa tai ideologioissa ole tai edes lähelle päästä. *Kouluveräjä II* kirjan aloittavassa runossa koulutus ja Jumala nivotaan yhteen.³¹⁴

Pohjanpää myös tarkasteli Lutherin pohdintoja koulutuksen hyödyistä niin kasvatuksellisesti kuin eri aineiden ja taitojen oppimisen kannalta.³¹⁵

Koska opetus ei, Pohjanpään mukaan, pyri ensi sijassa tietojen jakamiseen vaan kasvattamiseen ovat kaikki opettajat kasvattajia mutta uskonnon opettaja aivan erityisessä mielessä.

Uskonnonopettaja on kuin oman pienois seurakuntansa paimen jonka tehtävä on kirkastaa Jumalan sanaa oppilaiden sydämen ja omatunnon herättämistä ja kirkastamista varten. Tästä syystä havainnollistaminen on tärkeää, Pohjanpään mielestä havainnollistaminen oli toki tärkeää kaikessa opetuksessa mutta yllä esitetyn syyn takia erityisesti uskonnon opetuksessa.³¹⁶

Uskonnon opettajan on löydettävä oma tapansa välittää kristillisen tradition kasvatuksellista ainesta ja sanomaa. Pohjanpää suositteli yhdistelmää Raamatun kertomusten eri tavoilla esittämisestä yhdistettynä pedagogis psykologisiin opetusmenetelmiin. Sitä että opettaja löytää oman tyyliinsä Pohjanpää piti yhtä tärkeänä kuin sitä että saarnamies löytää oman tapansa julistaa. Tärkeimpänä Pohjanpää piti kuitenkin sisäistä näkemystä, intuitiota ja sitä että opettaja on valmis myös oppimaan lapsilta.³¹⁷

Kirjassa *Kouluveräjä II* Pohjanpää käytti ison osan sivumäärästään pohtien Kristinuskon paikkaa nykymaailmassa ja sen suhdetta kulttuuriin, tieteeseen, ideologioihin ja muihin pinnalla olleisiin asioihin. Syynä lieni Suomen ja Euroopan päälle kokoontuneet myrskypilvet joita katsellessa kirjoittaja ei voinut olla olematta huolissaan ja olla pohtimatta, miten siihen on päädytty ja mistä nyt apu. Nämä luvut eivät viittaa suoraan opetukseen tai kasvatukseen mutta ottaen huomioon Pohjanpään näkemyksen opetuksen tarkoituksesta kasvatuksena lienee ilmeistä, että ne oli lisätty kirjaan juuri siitä syystä. Pohjanpää puolusti kristillistä maailmankatsomusta, arvoja ja asenteita milloin mitäkin luvussa esitettyä kritiikkiä kohtaan.³¹⁸ Pohjanpää näki kristinuskon moraalisen

313 Pohjanpää 1955a, 183–186.

314 Pohjanpää 1939, 9–11.

315 Pohjanpää 1939, 26–35.

316 Pohjanpää 1939, 69–94.

317 Pohjanpää 1939, 90–94.

318 Pohjanpää 1939, 35–68, 110–112.

annin ja muut sen tarjoamat vastaukset pelastukseksi tilanteeseen, ohjeeksi joka johdattaisi pois nykyisestä kamalasta tilanteesta. Pohjanpää luultavasti toivoi kirjaa lukevien opettaja kollegoiden tutkivan näitä asioita ja ottavan ne huomioon kasvatuksellisessa opettajan työssään.

Jäähyväiset koululle kirjan alkusanassa Pohjanpää siteerasi ensin Sören Kierkegaardia ja siirtyi siitä kertomaan uskonnonopetuksen tärkeydestä, kun välitetään elämän tärkeimpiä asioita oppilaille.³¹⁹

Luvussa ”Opettaja Sielunhoitajana” Pohjanpää siteerasi saman nimisen saksalaisen kirjan kysymystä ”Mitä Jumala on aikonut tästä lapsesta? Mitä voin minä tehdä toteuttaakseni Jumalan tarkoitukset?”³²⁰ ja syventyi pohtimaan sitä.

Luku tuntuu olevan kuin tiivistys Pohjanpään opetukseen liittyvistä ajatuksista, siitä miten opettajan tulee kasvattajana ottaa huomioon lasten erilaisuus, niin ruumiillisesti, hengellisesti kuin sielullisestikin ja miten tärkeää on muodostaa luottavainen suhde jossa lapsi avaa sielunsa opettajalle ja kuinka hellä varoen tuota suhdetta on käsiteltävä. Luvussa ei ole kysymys erityisesti uskonnon opetuksesta vaan monia kouluaineita käydään läpi mutta alun kysymyksen asettelu paljastaa miten tärkeää Pohjanpään mielestä hyvä kristillinen pohja oli opettajalle kuin opettajalle aineesta riippumatta.³²¹

Pohjanpää pohtii uskonnonopetuksen kysymyksiä pitäen tärkeänä ettei kristinuskoa erota omaksi maailmakseen vaan sen tulee elää ihmiselämän tuskan ja hädän keskellä jossa sen voima nousee parhaiten esiin. Luvussa Pohjanpää jatkoi osittain *Kouluveräjä II:n* mietintöjä uskonnon opetuksen havainnollistamisesta. Hän pohti apologian tuomista mukaan opetukseen ja miten kristinuskon tulisi olla rinnakkain humanisten ja kulttuuristen asioiden kanssa ilman että sitä sovelletaan niistä käsin. Pohjanpää käsitteli myös yhteiskunnan maallistumista ja sen tuomaa vaikeutta kristillisen katsomuksen opettamisessa. Luku päättyy teesiin jonka mukaan uskonnon opetuksen ensimmäinen tehtävä on aina oleva nuorison asettaminen Kristuksen eteen.³²²

Pohjanpää tarjosi vielä ohjeita kouluhartauksien pitoon. Tässä Pohjanpäällä oli, kuten kaikessa muussakin, kasvatuksellinen elementti ja tehtävä tärkeimpänä, joten ohjeetkin peilaavat miten saisi hartauden tehtyä niin että nuorisolle jää siitä jotain mieleen eikä tapahtumasta muodostu vain automaattisesti toistettuja sananparsia joiden välissä tehdään salassa läksyjä jos ehditään. Tässäkin tärkeimpiä asioita on rehellinen suhde oppilaisiin. Jos nuoret näkevät jonkun opettajan esiintyvän hurskaasti hartaudessa mutta käytös tuon tilan ulkopuolella on jotain muuta saattaa tämän tekopyhyden todistaminen vie pohjan hartaudelta. Pohjanpää piti hyvänä että kaikki opettajat pitäisivät hartauksia, eivätkä vain aina samat, mutta tässäkin on varottava ettei kiirehdi tai yritä

319 Pohjanpää 1955a 5–6.

320 Pohjanpää 1955a 199.

321 Pohjanpää 1955a 199–208.

322 Pohjanpää 1955a, 209–213.

pakottautua puhumaan jos ei ole kunnolla sanottavaa.³²³

Pohjanpää piti monia kouluhartaus puheita joita on koottu kirjakokoelmiksikin.

*Iäisyyden edessä*³²⁴, *Nouse ole kirkas*³²⁵, *Elämän kuvastimessa*³²⁶, *Eteenpäin ja ylöspäin*³²⁷, *Ylentäkää sydämet*³²⁸ ja ”*Varjele Sydämesi*”³²⁹

Nimet paljastavat kasvatuksellisen eetoksen jonka hengessä puheet on laadittu ja pidetty.

Pohjanpään Kirja *Oppikoulun Raamatun historia* on laadittu lyhennelty läpileikkaus Raamatun kaikista kirjoista ja sisäisestä kertomuksesta.

Kirjan lopussa on selitysluettelo, jossa on lyhyitä kuvauksia siitä mikä kukin Raamatun kirja on ja miten se on syntynyt. Kiinnostavaa kyllä välillä selityksissä Pohjanpää myöntää, etteivät kaikki tiettyjen henkilöiden nimellä kulkevat kirjat ole välttämättä kokonaan tai ollenkaan heidän kirjoittamiaan. Johanneksen evankeliumin arvo ei ole kirjan mukaan ole kirjaimellisesti historiallisessa todenperäisyydessä vaan siinä mitä se kertoo kristologiasta.³³⁰

Vaikka Pohjanpää puolustikin kristillisiä totuuksia hän ei pyrkinyt silottelemaan kristinuskon historiaa. Kirkkohistoriallisen teoksensa *Pyhien saatto kautta aikain* alkusanoissa Pohjanpää kertoi ristiretkeläisten Jerusalemin valloittamisen jälkeen teurastaneen kaikki kaupungin muslimi siviilit ja toteasi siinä olevan kristittyjen historian päähkinän kuoressa.³³¹ Kenties tämä asenne on jatkumoa rehellisyydestä jota Pohjanpää vaati opettajilta suhteessa oppilaisiin.

Pappina ja uskonnonopettajana Pohjanpää tietysti piti kristinuskon opettamista tärkeänä, mutta hän ei sinänsä vaikuttanut suhtautuvan vihamielisesti tai väheksyvästi muihin uskontoihin, filosofioihin tai katsomuksiin. Kirjojensa sivuilla Pohjanpää välillä lainasi esimerkiksi Lao-tseta³³² ja Sokratesta³³³

tai toi esiin arabialaista viisautta jota vertasi vanhaan testamenttiin³³⁴ tai hiljaisuuden tärkeyttä korostaessaan hän otti esimerkiksi hindut.³³⁵

Pohjanpää lopetti *Jäähvyäiset Koululle*-kirjan lukuun joka pohtii tulevaa koulu-uudistusta. Pohjanpää ei tarkentanut mitä koulu uudistusta tarkoittaa mutta luultavasti tässä vuonna 1955 julkaistussa teoksessa viitataan vuonna 1957 voimaan astuvaa kansakoululakia joka lisäsi kansakouluun kaksivuotisen kansalaiskouluopetuksen ja yhdenmukaisti kaupunkien ja maaseudun

323 Pohjanpää 1955a, 214–217.

324 Pohjanpää 1921.

325 Pohjanpää 1923.

326 Pohjanpää 1945.

327 Pohjanpää 1948.

328 Pohjanpää 1952.

329 Pohjanpää 1959.

330 Pohjanpää 1958, 280–292.

331 Pohjanpää 1957, 7.

332 Pohjanpää 1936, 188.

333 Pohjanpää 1939, 119.

334 Pohjanpää 1939, 21.

335 Pohjanpää 1955a, 49–51.

kansakoulu opetuksen.³³⁶ Pohjanpää mietti mitä koulu-uudistus tulee tarkoittamaan ja mitä sen tulisi tarkoittaa. Taustalla saattoi olla myös huoli sotien jälkeen alkaneesta keskustelusta, joka koski uskonnonopetuksen asemaa. Uskonnonopetus joutui sekä vapaa-ajattelijoiden että äärivasemmiston hyökkäyksen kohteeksi. Opetussuunnitelmakomitea oli antanut jo joitakin ohjeita opetuksen muuttamiseksi entistä tarkoituksen mukaisemmaksi ja pedagogisemmaksi.³³⁷ Pohjanpään ajatuksissa kasvatukselliset teemat pyörivät edelleen pinnalla kuten poikkeuksetta tähänkin asti. Pohjanpää pohti tärkeintä tavoitetta koulu-uudistukselta ja tuli siihen tulokseen, että tärkeintä on kasvattaa uusi sukupolvi joka osaa välttää lähimenneisyyden katastrofit. Tähän hän käytti Ruotsissa aiemmin toteutettua koulu-uudistusohjetta, jota hän avasi pitkin lukua. Kristillinen kasvatus nousi siinäkin tärkeimmäksi, mutta myös rehellinen toteutus jossa aikuiset asettuvat samojen asioiden taakse ja lakien alle joita lapsilleen opettavat.³³⁸

Tässä näyttäisi tuon ruotsalaisen uudistuksen ja Pohjanpään mielestä olevan tie ja totuus parempaan elämään tuleville sukupolville.

336 Rahikainen 2011, 370

337 Nikander 2011, 154–155

338 Pohjanpää 1955a, 218–225.

4. Kanteletar: Naisen rooli isänmaassa

4.1 Onnellinen koti; naisen asema maailmassa johon Pohjanpää syntyi

1800-luvulla naisten asema oli niin Suomessa kuin muissakin maissa vielä hyvin epäitsenäinen. Ennen 1800-luvun puoliväliä pohjoismainen keskustelu naisten asemasta ei juurikaan käsitellyt tasa-arvoa vaan lähinnä naisten oikeuksia oman elantonsa hankkimiseen. Suurin osa naisista eli oikeudellisesta näkökulmasta täysin alistetussa asemassa eikä heillä ollut oikeutta osallistua yhteisistä asioista päättämiseen. Naiset olivat holhouksen alaisia koko elämänsä, paitsi lesket jotka saattoivat päästä itsenäisiksi ammatin harjoittajiksi perimällä edesmenneen puolisonsa porvarisoikeuden ja tämänkin oikeuden nainen menetti mikäli hän meni uudelleen naimisiin.³³⁹

Pohjoismaiden hengellisessä ilmastossa vaikuttanut luterilaisuus toi myös merkittävän osan sukupuolten välisten suhteiden määrittelyyn. Lutherin mukaan yhteiskunta jakautui kirkolliseen ja valtiolliseen säätyyn sekä huonekuntaan eli taloussäätyyn. Naiset oli kutsuttu palvelemaan Jumalaa huonekunnassa vaimoina, äiteinä tyttärinä ja palvelijattarina. Valtion ja kirkon säädöt oli varattu miehille eikä nainen voinut osallistua poliittiseen elämään ainakaan suoraan vaan hänen tuli vaikuttaa siinä miehen välityksellä.³⁴⁰

Huonekunta oli perinteisesti ollut uskonpuhdistusta edeltävien ja niiden jälkeisten vuosisatojen yhteiskunnan perusta. Kuitenkin 1800-luvun myötä tapahtunut teollistuminen ja siitä seurannut taloudellinen ja sosiaalinen murros heikensivät huonekunnan merkitystä. Tämä pakotti arvioimaan naiselle soveliaan kutsumuksen määritelmiä kaupungistuvassa ja teollistuvassa yhteiskunnassa uudestaan. Teollisen ajan uudessa uljaassa yhdyskunnassa naisia jäi yhä enemmän naimattomiksi. Avioliitossa olevien osuus seuraavan vuosisadan vaihteessa 15-49 ikäisistä oli vain 50%. Avioerotkin lisääntyivät, vaikka niiden määrä oli edelleen pieni.³⁴¹

Perhe ja kotitalous eivät enää kyenneet työllistämään naisia entiseen malliin. Yläluokkaiset miehet eivät myöskään enää kyenneet tai välttämättä edes halunneet huolehtia yhä isommasta määrästä suvun naimattomia naisia. Kysymys eri luokkaisten naisten elämän ja toiminnan piirin uudelleen rakentamisesta nousi yhä tärkeämmäksi koska holhoojia oli yhä vaikeampi löytää ja holhottavien määrä kasvoi kasvamisestaan oli naisten työelämään siirtymistä syytäkin helpottaa kaikin mahdollisin tavoin.³⁴²

1800-luvun alussa nousi muotiin taloudellinen muotioppi nimeltä fysiokratismi. Fysiokratismien keskiössä oli maksimoidun tuotteen tavoite ja oikeus työhön. Elinkeinoja rajoittavia sääntöjä pidettiin pahana koska ne pienensivät mahdollisuuksia saavuttaa maksimoitu tavoite tai tekivät tuosta maksimoidusta tavoitteesta pienemmän kuin se olisi voinut olla ilman tuota rajoittavaa

339 Auvinen 1977, 86; Olkkonen 2003, 525.

340 Markkola 2002, 32.

341 Markkola 2002, 33; Olkkonen 2003, 525.

342 Markkola 2002, 33; Olkkonen 2003, 525.

sääntöä. Näin ollen työoikeutta voitiin soveltaa myös naisiin isommalla työvoimalla maksimoitu tavoitekin kasvaa. Suomessa naisten työskentelyä esimerkiksi teollisuudessa ei mikään laki estänyt tai rajoittanut ja ensimmäinen teollistumisvaihe olikin hyvin naisvaltainen. Suurin osa työssä käyvistä naisista toimi tosin edelleen piikoina.³⁴³

Fysiokratismien edustama työvoiman parempi hyötysuhde ja sen edullisuus oli helppo osoittaa erityisesti koska naisille saattoi maksaa pienempää palkkaa. Esimerkiksi piikojen palkat olivat noin puolet renkien palkoista ja sama palkka asettelu omaksuttiin tehdastyöläisillekin. Koska suurin osa työtä etsivistä naisista tuli alemmista yhteiskuntaluokista ei miesten kauppaa ja käsityötä hallitsevat monopolit herättäneet vastustusta tai edes keskustelua.³⁴⁴

Vuonna 1864 tuli voimaan uusi holhouslaki, jonka mukaan 15 vuotias nainen oli oikeutettu hallitsemaan kaikkea mitä itse ansaitsi. 21-vuotias naimaton nainen saattoi tehdä täysivaltaisuus ilmoituksen oikeudelle, jonka jälkeen hän saattoi hallita kaikkea omaisuuttaan. 25-vuotias naimaton nainen oli ilmoittamattakin täysivaltainen. Naimattomat naiset siis vapautuivat asteittain holhouksesta ja saivat huomattavasti itsenäisemmän aseman. Naimisissa olleet naiset tarvitsivat kuitenkin aviomiehensä luvan voidakseen käydä töissä kodin ulkopuolella. Lain astuttua voimaan otettiin naisia töihin postilaitokseenkin. Ensin naiset toimivat vain puhtaaksi kirjoittajina mutta myöhemmin kohosivat postiasemien hoitajiksikin.³⁴⁵

Naisten työelämään siirtyminen herätti lainsäädännöllisten kysymysten lisäksi huolta lastenhoidosta. Lastenhoidon järjestäminen oli ongelma, joka tuli järjestää pikimmiten erityisesti yksinhuoltajaperheiden määrän kasvettua varsinkin kaupungeissa. 1861 perustettiin ensimmäinen lastentarha Helsinkiin ja 1880-luvun myötä syntyi useampia lastentarhoja, lähinnä yksityislahjoitusten turvin. Lastentarhoja tärkeämmäksi avuksi tähän ongelmaan tuli kansakoulu.³⁴⁶

Näitä liberaaleja suuntia kohtaan esiintyi myös vastustusta. Konservatiivisella puolella saatettiin syyttää naisten oikeusvaatimuksia oman edun tavoitteluksi ja materialismiksi. Tätä vastaan nostettiin perinteisiä moraalisia ihanteita. Saatettiin korostaa perheen moraalisia ihanteita naiskysymyksessä. Suomessa esimerkkinä tästä on mm. J. V. Snellman jonka näkemys tuki vahvasti porvarillisen perheen mallia. Snellmanin mukaan äidiksi aiottua naista estävät luonnolliset syyt toimimasta perheen ulkopuolella ja perheestä nainen löytää täyttymyksensä ja onnensa. Perhe oli kasvatusyksikkö ja nainen kasvattaja, sillä miehen rooli aiheuttaa sen, että hän pystyy omistamaan vain osan huolistaan kodille. Pääasiassa huolehtimalla perheen toimeentulosta. Snellman antoi perheelle keskeisen roolin valtioteoriassaan. Perheellä ja ympäröivällä yhteiskunnalla oli rakenteelliset yhteydet ja perheen yhtenäisyyttä horjuttavat asiat horjuttivat yhteiskunnan

343 Auvinen 1977, 86; Olkkonen 2003, 525.

344 Auvinen 1977, 86; Olkkonen 2003, 525

345 Olkkonen 2003, 527.

346 Olkkonen 2003, 527.

tukipilareita ja olivat näin valtion edun vastaisia. Snellman propagoi viktoriaaniseen perinteeseen pohjaavaa perhemallia ja hänen oppinsa vaikuttivat syvästi kulttuurielämään.³⁴⁷

Toinen merkittävä suomalainen vaikuttaja naisasialiikkeen vastustajien riveissä oli Arkkipiispa Gustaf Johansson, joka pohjasi vastustuksensa beekiläiseen raamatuntulkintaan. Sukupuoliero oli pyhä ja sen muuttajat pyrkivät vastustamaan Jumalan luomaa järjestystä.³⁴⁸ Arkkipiispa myös kyseenalaisti naisten tekemää siveystyötä ja syytti naisliikettä epäsiveyden levittämisestä moraalireformin varjolla kun vietiin tietoa esim. prostituutiosta sellaisille joilla ei, arkkipiispan mukaan, mitään tietoa sellaisesta ollut tai pitänytkään olla.³⁴⁹ Naisliikkeen kannattajatkin vetosivat raamattuun etsiessään tukea näkökannoilleen.³⁵⁰

1800-luvun puolivälin jälkeen pohjoismaissa nousi moderni naisasia liike joka vaati naisille poliittisia tai taloudellisia oikeuksia, riippuen katsanto kannoista.³⁵¹ Liike vaati lisäksi tasa-arvoa avioliitossa ja vapaata pääsyä yleiseen koulutukseen, julkisiin virkoihin ja erilaisten yhteiskunnallisten palvelujen piiriin.³⁵² Kaikkia näitä vaatimuksia eivät konservatiivitkaan välttämättä vastustaneet. J.V Snellman vastusti naisasialiikettä mutta koulutukseen liittyen hänkin myönsi ettei ollut syytä joka vapauttaisi valtion pitämästä huolta naisen sivistyksestä yhtäläillä kuin miehen joten naisen opetus tulisi olla yhtäläinen miehen opetuksen kanssa, sillä tieto oli Snellmanille itsearvoinen asia.³⁵³ Tätä kantaa Snellman kuitenkin perusteli pikemminkin valtion edulla kuin naisen oikeuksilla. Hyvin koulutetuista naisista valtio saa hyviä palvelijoita.³⁵⁴

1850-luvulla valtion ylläpitämiä oppikouluja tytöille oli vain kolme, mutta seuraavina vuosikymmeninä määrä kasvoi usealla yksityisvaroin perustetulla koululla. 1860-luvulla avautui mahdollisuus suomenkieliseen opetukseen ja samalla vuosikymmenellä naiset saivat mahdollisuuden kouluttautua opettajiksi. Vuodesta 1872 eteenpäin tytoillakin oli oikeus päästä vapaa oppilaiksi. Vuodesta 1859 naisten oli mahdollisuus kouluttautua kättilöiksi ja 1880-luvulla aloitettiin virallisesti sairaanhoitajatar-koulutus kurssit. Tätäkin ennen naisten oli ollut mahdollisuus toimia sairaanhoitajattarina mutta koulutus tapahtui käytännön työssä sairaalassa.³⁵⁵

Vuonna 1870 ensimmäinen suomalainen nainen Maria Tschetsulin sai oikeuden opiskella yliopistossa ja maisterin arvoon ylsi ensimmäisenä Emma Irene Åström vuonna 1882 nämä naiset olivat saaneet ”erivapauden sukupuolestaan” opiskella yliopistossa, näitä vapauksia myönnettiin 1880-luvun jälkeen vuosittain. Naisasia liike ajoi myös mahdollisuutta tytöille opiskella lyseossa

347 Auvinen 1977, 87–88.

348 Heininen & Heikkilä 2005, 199; Markkola 2002,

349 Markkola 2002, 29, 179–181, 187–188, 202, 319, 364.

350 Markkola 2002, 29, 364.

351 Auvinen 1977, 88; Sulkunen, 1989, 157-176; Olkkonen 2003, 527.

352 Auvinen 1977, 88; Olkkonen 2003, 527.

353 Auvinen 1977, 87.

354 Auvinen 1977, 88.

355 Olkkonen 2003, 527.

oman sukupuolensa mukaisesti yliopistoon oikeuttavan tutkinnon.³⁵⁶

Naisten koulutuksessa ei valtiovalta suosinut yhteiskouluja, mutta käytännön pakosta useimmat maalaiskoulut olivat tällaisia. 1883 Perustettiin Helsinkiin ensimmäinen tällainen yhteiskoulu ja vuonna 1890 oli valtion kouluissa jo neljäsosa oppilaista tyttöjä.³⁵⁷

Naisyhdistys vaati myös naisten vaalioikeutta ja naisten kelpuutusta kunnallisiin tehtäviin. Nämä oikeuden tuli suoda naisille samoin perustein kuin miehelle. Miesten ennakkoluulot näistä asioista olivat syvät ja pelättiin naisten mukaan tulon julkisiin tehtäviin horjuttaisi patriarkaalista valta asemaa. Valtioapäivillä 1888 päädyttiin ratkaisuun, että nainen voitiin valita erillään kunnallislautakunnasta erillään toimivaan köyhäinhoito hallitukseen. Löytyi myös poikkeuksia, esimerkiksi Pohjois-Karjalasta, jossa jo 1880-luvulla enemmistöä koulupitäjiä oli myös kansakoulujen johtokunnissa.³⁵⁸

Naisten itsetunto ja yhteiskunnallinen tietoisuus kasvoi koulutuksen, taloudellisen itsenäistymisen ja yhdistystoiminnan myötä. Kulttuurierientoihinkin osallistuttiin ja tässäkin inspiroivia esikuvia olivat mm. kotoa teatteriin 16-vuotiaana karannut Ida Alberg, taidemaalarit Maria Wiik ja Helene Schjerfbeck ja kirjailija Minna Canth.³⁵⁹ 1800-luvun myötä pohjoismaissa asetettiin kyseenalaiseksi moraalinen käsite siitä että vain naisen tarvitsi säilyttää siveellisyytensä avioliittoon asti.³⁶⁰ Vaikka 1800-luvun myötä pohjoismaissa nousi myöskin eroottisen rakkauden arvostus uuteen kukoistukseen ei seksuaalimoraaleihin tullut höllennystä, pikemminkin päinvastoin. Prostituutio nähtiin suurena kauhistuksena ja syntien syntinä.³⁶¹ Tätä tilannetta parantamaan ja ehkäisemään naisaisaliike ja Yhdysvalloista Suomeen 1896 kotiutunut Valkonauhaliike alkoivat vaatia naisille parempia palkkoja jotta naiset todella saavuttaisivat itsenäisen aseman. Tämän seurauksena lainsäädäntöyön juridiset uudistuksen paransivat naisten oikeuksia siinä määrin että 1920-luvun lopulla ei Suomessa enää voitu puhua lainsäädännöllisestä syrjinnästä sukupuolten välillä.³⁶²

Valkonauhaliike erityisesti ajoi myös moraalireformia mutta tällä oli myös vaikutusta ammattien avautumiseen naisille. Kannettiin huolta naisten joutumisesta miesten armoille pidätysten yhteydessä ja tämän ehkäisemiseksi ensimmäisiä naispoliiseja rekrytoitiin vuosina 1906-1907. Tosin nämä ensimmäiset naispoliisit toimivat lähinnä vartijoina, heitä ei rinnastettu miehiin ja joskus heistä käytettiin nimitystä ”siveyskaitsijat”³⁶³ Valkonauha yhdistys ajoi myös aktiivisesti naisten äänioikeutta ja vaalikelpoisuutta. Tämän toteuduttua 1906 Valkonauhayhdistyksen Turun

356 Olkkonen 2003, 527.

357 Olkkonen 2003, 528.

358 Olkkonen 2003, 528.

359 Olkkonen 2003, 528–529.

360 Auvinen 1977, 88–89; Markkola 2002, 330–341.

361 Auvinen 1977, 89; Markkola 2002, 342–344.

362 Auvinen 1977, 89.

363 Markkola 2002, 194.

osasto nimitti vuotta Suomen juhluvuodeksi. Naisten osallistuminen eduskunnan päätöksen tekoon määriteltiin korkeimman kansallisen velvollisuuden täyttämiseksi.³⁶⁴

Kirkollisella puolella naisen kutsumus tuli uudella tavalla määriteltäväksi kun diakonissa laitos perustettiin Helsinkiin 1867 everstinna Aurora Karamzinin toimesta. Diakonissat edustivat uutta käsitystä naisen kutsumuksesta joka luterilaisessa käsityksessä, kuten yllä mainittiin, oli kotona. Kuitenkin äitiyttä verrattiin diakonissan kutsumukseen. Nuoret naimattomat naiset saivat mahdollisuuden olla äitejä äidittömille ja äitiys kohosi kutsumuksen keskiöön. Tätä kenties osittain korostettiin diakonissa laitoksen kriitikoiden tähden, jotka katsoivat laitoksen asettavan naiset eräänlaiseen luostarisääntöön ja ilmeisesti pitivät sitä jonkinlaisena katolisena hapatuksena.³⁶⁵

Teologiseen tiedekuntaankin kirjoittautui naisoppilaita jo 1800-luvun lopulla mutta tuolloin ei ollut mahdollisuutta löytää töitä seurakunnista, joten suurin osa näistä oppilaista löysi paikkansa uskonnon opettajina tai erilaisten kristillisten yhdistysten parista. Naispappeudesta oltiin keskusteltu jo ainakin vuodesta 1916 alkaen jolloin naispuolisten teologian opiskelijoiden kasvava määrä herätti keskustelua heidän työllistymismahdollisuuksistaan. Kenties pienemmissä piireissä jo vuodesta 1888 alkaen jolloin Washingtonin naiskonferenssin suomalaiset osanottajat (oletettavasti) ensikertaa törmäsivät erilaisten vapaaseurakuntien pappiskäsityksiin joista osa hyväksyi myös naispappeuden. Keskustelua asiasta käytiin puolesta ja vastaan erilain argumentein. Mielenkiintoista on että aina vastustavat kirkollisetkaan tahot eivät välttämättä vedonneet uskonnollisiin argumentteihin. Vuonna 1931 ryhmä naisteologeja kirjoitti arkkipiispa Lauri Ingmanille kirjeen jossa kyseltiin mahdollisuudesta saada töitä seurakunnista ja naisille myönnettävästä oikeudesta jakaa ehtoollista. Ingman ei katsonut naispappeuden olevan sillä hetkellä mahdollista mutta syiksi hän vetosi seurakunnan psykologisen reaktion ja papin tehtävien luonteen. Ingman tosin ei pitänyt mahdottomana etteikö asiaa voisi ottaa tulevaisuudessa uudestaan esiin. Ingman myös toivoi seurakuntien avaavan naisille mahdollisuuden saada töitä lapsi ja nuorisotyön parista. Vastaus arkkipiispan toiveeseen ei hiippakunnissa ollut innokas, toivetta seuranneen 10-15 vuoden aikana seurakuntiin palkattiin vain noin 35 naisteologia.³⁶⁶

4.2 Nouse, ole kirkas; kasvattajan näkökulma naisen rooliin

Pohjanpään teksteistä nouseva käsitys naisen asemasta on mielenkiintoinen, kun ottaa huomioon henkilön taustan. Isänmaallinen intoilija ja pappi. Pappina ja kristittynä Pohjanpää oli osa konservatiivisen patriarkaalisesti miellettyä ryhmää, eritoten tuolloin. Luterilaisen opetuksen määrittelemä kutsumustehtävähän naisille oli palvella Jumalaa perheenemäntinä, vaimoina, äiteinä, tyttärinä ja palvelijattarina.³⁶⁷ Tosin kirkollisia vaikuttajia oli myös ajamassa tai myötävaikuttamassa

364 Markkola 2002, 199–202.

365 Markkola 2002, 287–288.

366 Heikkilä 2005, 244; Lehtiö 2004, 15-148

367 Markkola 2002, 32, 67.

naisliikkeen ja valkonauhaliikkeen pyrkimyksiä jo 1800-luvun lopulla.³⁶⁸ Pohjanpää oli kasvanut kodissa jossa naisväkikin kannatti ”tervettä konservatismia” ja jonka hengellisyys oli evankelista johon vaikutti vielä ripaus Etelä-Pohjanmaan herännäisyyttä.³⁶⁹ Tosin vuosisadan alussa saattoi olla vaikeaa löytää maalliseltaan puolelta varsinaisesti naisedistyksellisiä mielisiä ryhmiä.

Isänmaallisissakin eetoksissa naiset usein nähtiin perinteisissä rooleissa eritoten mitä oikeistolaisemmaksi siirryttiin.

Voisi siis olettaa että Pohjanpään kirjoituksissa naisilla nähtäisiin olevan lähinnä perinteinen asema raamatulliskonservatiivisessa mielessä. Kuitenkaan asia ei ole lähimainkaan näin yksioikoinen eikä helppolukuinen suuntaan tai toiseen. Yrittäessään selvittää miten asia todella on törmää, kirjasta riippuen, jo saman kirjan sisällä kahtalaista erinäkemystä antavaan kuvaukseen. Eikä välttämättä ole helppo sanoa kumpi kuvaa kirjoittajan omaa mielipidettä paremmin.

Helena Anhavan kertoi omassa muistelmateoksessaan *Toimita talosi* isänsä kriittisestä suhtautumisesta fasisteihin. Pohjanpäällä oli ”melkoisia väittelyitä” jopa vaimonsa puoleisten lähisukulaisten kanssa jotka kuuluivat Isänmaalliseen Kansan Liikkeeseen.³⁷⁰ Näin ollen äärioikeistolaisena ei Pohjanpään isänmaallisuutta voitane pitää sillä äärioikeistolaisten nationalistinen naisihannehan oli enemmän aviomiemensä eteen uhrautuvasti raatava kotirouva kuin itsenäinen nainen.

Pohjanpään suhtautumisesta naisiin saattaa kertoa jotakin toinen kohta ”*Toimita talosi*” kirjassa:

Äitini sanoi usein leikkisästi saaneensa vanhatestamentillisen kasvatuksen, joka edellyttää, että miehiä kuuluu passata. No, isää oli helppo passata, koska hän oli vaatimaton eikä katsonut itselleen kuuluvan mitään erivapauksia. Hän nousi sunnuntaisinkin seitsemältä ja ryhtyi ihan kuivin suin töihin, odotti rauhallisena, että perhe herää kahvia keittämään. Oli toisaalta niin epäkäytännöllinen tai poisopilattu ettei ryhtynyt mihinkään keittiöhommiin.³⁷¹

Tekstipätkästä voi päätellä kahdenlaista. Toisaalta aikaisin nouseminen muita häiritsemättä ja työnteon aloittaminen lepopäivänäkin kielii Anhavan mainitsemasta vaatimattomuudesta. Perheen pää ei olettanut naisten nousevan aikaisemmin laittamaan aamiaisen valmiiksi, jotta hänen olisi mahdollisimman vaivatonta tulla vuoteesta ruokapöytään omia aikojaan ja siitä sitten lähteä työntekoon. Muut saivat herätä, kun heräsivät ja tehdä työnsä, kun kerkesivät, hän pärjäsikin vähällä. Toisaalta se, ettei Pohjanpäällä selvästi juolahtanut mieleenkään, että ensimmäisenä herätessä olisi voinut itse laittaa aamiaista tai edes kahvia tai teetä saattaa viitata siihen, että hän mielellään sijoitti, keittiön kuitenkin enemmän naisen reviiiriin.

Pohjanpää kuvasi teoksessaan *Kouluveräjä* erästä isää joka kertoi hänelle aikovansa koulia tyttärestään opettajan sillä tytär oli ”hiukan yksinkertainen”.³⁷² Sukupuoliroolien kannalta

368 Markkola 2002, 352–355.

369 Pohjanpää 1950, 269.

370 Anhava 2006, 15.

371 Anhava 2006, 11.

372 Pohjanpää 1936, 12.

kiinnostavinta tässä vuonna 1936 ilmestyneessä kirjassa ja puheessa oli se että sanamuodoista päätellen oli päivän selvää että tytär koulitaan ammattiin ja että sukupuoli ei estänyt kouluttamasta korkealle tähtäävämpään ammattiin vaan ainoa este oli isän lapsessa näkemä yksinkertaisuus joka ei välttämättä liittynyt mitenkään sukupuoleen.

Luvussa nimeltä ”Naisopettajat” Pohjanpää kuvaa käymäänsä keskustelua erään opettaja kollegan kanssa lehtikirjoituksesta jossa haluttiin että naimisissa olevat naisopettajat irtisanoutuisivat perheensä hyväksi. Tämä opettaja kollega oli pahastunut ajatuksesta. Pohjanpää nostaa esille tässä alkuperäisessä argumentissa näkemiään hyviä huomioita tosin täsmentäen, ettei itse ole välttämättä samaa mieltä, ymmärtää vain kumpaakin puolta. Toisaalta hän antaa luvussa suuremman palstatilan tämän kanssa keskustelijansa argumenteille siitä miksi äidit opettajina olisivat parempia opettajia josta voi ehkä päätellä hänen kokeneen ne hyväksi.³⁷³

Pohjanpää käsitteli *Kouluveräjässä* myös ritarillisuuden hyvettä. Esimerkkeiksi hän antoi monia historian hahmoja. Suurin osa näistä hahmoista on miehiä mutta mahtui joukkoon yksi nainenkin: Placilla, keisari Theodosiuksen vaimo. Omanaikansa ritarillisuutta Pohjanpää kuvasi selvästi sukupuolesta riippumattomaksi hyveeksi.³⁷⁴

Teoksessaan *Jäähyväiset koululle* Pohjanpää ylisti viisasta ja lahjakasta opettaja Hanna Granströmiä tämän tavasta kohdella oppilaitaan aikuisemmin kuin kollegansa ja näin tulla lähemmäksi heitä kuin nuo toiset ylhäisessä kaukaisuudessa olevat opettajat.³⁷⁵ Pohjanpää siteerasi Maria Montessorin ohjetta moraalisten ominaisuuksien tärkeydestä kasvatuksessa ja oli selkeästi sitä mieltä että tätä ohjetta tulisi soveltaa paljon enemmän³⁷⁶

Jäähyväiset koululle kirjan neljäs osa on kokonaan pyhitetty vaikuttaville opettaja hahmoille. Näitä hahmoja on neljä, joista kaksi on naisia. Ensimmäisenä esimerkkinä Matilda von Troil jolle Pohjanpää kantaa useammassakin kirjassa mitä suurinta kunniaa paitsi kasvattajana myös johtajana. Asiat tehtiin hyvin ja ajallaan olivatpa pieniä tai suuria. Johtamistapa oli selvästi maanläheinen ja osallistuva. Asioita ei delegoitu eteenpäin jostakin ylhäisestä yksinäisyydestä vaan johtaja asemassa käyttäydettiin esimerkillisesti myös ympärillä olevien lasten takia.³⁷⁷

Toinen näistä huomattavista naispersoonista oli nimeltään Hellin Leikola.³⁷⁸ Leikola oli papintytär joka suoritti matemaattisten aineiden kandidaatin tutkinnon 1913 ja toimi tämän jälkeen aineen opettajana 28 vuotta eri kouluissa. Pohjanpää ei kitsastellut sanojaan tällekin naiselle laulamassaan ylistyksessä. Leikola oli opettajana räiskyvä ja suorasanainen luonne, mutta selvästi myös velvollisuuden tuntoinen jääden illaksi omalla ajallaan antamaan yksityistunteja heikosti

373 Pohjanpää 1936, 57–59.

374 Pohjanpää 1936, 127–131.

375 Pohjanpää 1955a, 23.

376 Pohjanpää 1955a, 23–24.

377 Pohjanpää 1939, II 121–124; Pohjanpää 1950, 264; Pohjanpää 1955a, 135–137.

378 Pohjanpää 1955a, 156–158.

luokassaan pärjääville oppilaille. Kesäisin hän toimi ehtolaiskurssien johtajana ja, ilmeisesti koulun matemaattisesti lahjakkaimpana tai ainakin sellaisena joille tällaiset asiat tulivat luontaisesti, usein vapaaehtoisesti laski muiden opettajien luokkien keskiarvot säästäten kaikilta aikaa ja energiaa. Jotakin vialla Leikolassa ilmeisesti oli, sillä Pohjanpää mainitsi hänen olleen holhouksen alainen ja raha-asioiden olleen tämän sisaren Laimi Leideniuksen päätettävissä.³⁷⁹ Naisen holhouksen alaisuushan oli jo lainsäädännöllä kumottu naimattoman naisen osalta monia vuosikymmeniä aiemmin.³⁸⁰ Silti Pohjanpää itse ei nähnyt vikaa tällaisen henkilön toimimisesta ammatissa jossa hän on lapsista tai/ja nuorista vastuussa. Kohta jossa holhouksenalaisuus mainitaan (sivuseikkana) oli käytännössä Pohjanpäälle osoitus hyväsydämisen ihmisen avokätisyydestä ja eräänlaisesta pyhästä huolettomuudesta. Pohjanpäälle ei missään vaiheessa tullut mieleenkään pohtia tekisikö holhouksen alaisuus kyseenalaiseksi esimerkiksi ihmisen kyvyn toimia opettajana.

Sinällään mielenkiintoinen asia myös 20 ja 30-luvuilta jolloin Pohjanpää opettajakollegansa tunti (Leikola kuoli vuonna 1940) on huomio holhoojasta, joka on nainen myös ja professori itsekin. Tapa jolla Pohjanpää ohittaa tämän tiedon, ilman että asiasta tehdään minkäänlaista numeroa, viestii kuin tämä olisi kirjoittajan mielestä täysin normaali asia. Aiemminhan naisen holhouksen alaisuus oli väistämättä ollut miehen käsissä. Pohjanpää ohittaa myös vähällä huomiolla opettajan alan ja tausta matematiikan opinnoissa.³⁸¹

Pohjanpään kirjassa *Onnellinen koti* on huomattavasti enemmän huomioita naisen äidin roolista kuin muista mahdollisista tehtävistä. Kuitenkin teoksessa hän kirjoitti myös Hilda Käkikoskesta, joka koki isänmaalliseksi velvollisuudekseen hylätä korkeat tarjotut virat ja houkuttelevan kirjailija uran ryhtyäkseen historioitsijaksi. Tässäkin huomio kiinnittyy siihen, ettei sanallakaan mainita, että Käkikoski olisi ollut epäkelpo virkoihin tai kirjailijaksi naiseuden takia tai että paikka oli kotona vaan koska isänmaallinen velvollisuus kutsui toisiin tehtäviin. Kenties jopa korkeampiin. Historioitsija on kuitenkin tietokirjailija.³⁸²

Opettajan ja kasvattajan näkökulmasta Pohjanpää näyttäisi olleen sitä mieltä että naisilla on annettavaa isänmaalle muuallakin kuin perinteisissä vaimon ja äidin rooleissa vaikka näki näilläkin tehtävillä arvoa eikä välttämättä nähnyt sitä vääränä jos jotkut niihin pitäytyivät.

4.3 Jumalan aseita; naisen roolista kristuksen palvelijana

Kirjoitus kokoelmassa jotka ovat pääpainoltaan uskonnollisia, niin Raamatusta kuin muualtakin, Pohjanpää nosti esimerkeiksi myös naisia, joskus sukupuolen näkökulmasta kuten äitiyden puitteissa mutta myös yleispätevästi toimijoina. Neitsyt Mariaa tietysti käsitellään Marianpäivä teksteissä mutta Pohjanpää toi Marian muutenkin esimerkiksi Jumalan tahtoon alistumisesta ja siitä

379 Pohjanpää 1955a, 157.

380 Olkkonen 2003, 527.

381 Pohjanpää 1955a, 156–158.

382 Pohjanpää 1937b, 48–50

mitä tarkoittaa Paavalin ”olla uskossa iloinen”.³⁸³ Pohjanpää kohotti Marian myös kuuliaisuuden esikuvaksi siinä määrin että katsoi Jeesuksen kuuliaisena, Taivaallisen Isän tahtoon alistuvan luonteen, olevan Marian ansiota.³⁸⁴ Tässä voisi kenties nähdä yhtymäkohtia ajan konservatiiviseen ihanteeseen naisten kuuliaisesta ja alistuvasta luonteesta, mutta toisaalta kun puhutaan Jumalan tahtoon alistumisesta vaadittiin poikkeuksetta miehiltäkin.

Pohjanpää nosti esiin myös Maria Magdaleenaa ja sisaruksia Marttaa ja Mariaa esiin eritavoin Jumalan palvelutehtävän esimerkkeinä. Vaikka saarnaaja tietysti usein huomioi tunnetuimman kohdan josta Martta muistetaan tyypillisellä tavalla sisarensa eduksi on myös huomioitu että Martan käytännön tehtäviä suorittava asenne ei ole millään muotoa väärä³⁸⁵ ja Pohjanpää näki myös sen se yhdeksi Jeesuksen palvelemismuotojen esimerkiksi.³⁸⁶

Hyvänosan valitsemisen lisäksi Martan sisar Marian Pohjanpää kohotti myös kuuliaisuuden esimerkiksi kaikille Johanneksen evankeliumin 11 luvun 28 jakeen valossa.³⁸⁷ Maria Magdaleenan Pohjanpää noi esiin yhtenä niistä ainoista uskollisista jotka seurasivat Jeesusta ristin juurelle asti. Häntä tervehditään myös ensimmäisenä joka sai kunnian lähteä viemään ilosanomaa eteenpäin.³⁸⁸

Päivän Kilvoituksessa naisprofeetta Hannan Pohjanpää otti esimerkiksi vanhuksista ja kuinka he voivat olla avuksi ja esimerkiksi koettelevina aikoina jollaisena kirja oli kirjoitettu.³⁸⁹ Kaananilainen vaimo joka rukoilee Jeesukselta apua tyttärelleen jota riivaaja vaivasi (Matt 15: 21-28) on Pohjanpäälle mitä korkeimmaksi esimerkiksi Jumalan armon varaan kaikkensa ehdoitta jättämisestä.³⁹⁰

Pyhien saatto kautta aikain alaotsikolla ”kirkon historiaa pikakuvina” on teos johon on valikoitu, takakannen mukaan, kirkkohistorian voimakkaimpia persoonallisuuksia. Teokseen on valikoitunut Pohjanpään näkemä sankarijoukko kristinuskonhistorian ajalta. Tämänkin kaartin joukkoon Pohjanpää antoi kymmenelle naiselle päälukuvut ja mainitsee muita toisten lukujen sivuilla. Jeesuksen äidistä ja kahdesta Jeesuksen lapsuusajan legendasta kertovista tytöistä,³⁹¹ Alkuseurakunnan enemmän ja vähemmän tunnettuihin marttyyreihin kuten Flaviaan, Donataan, Vestiaan Vivia Pertuaan ja Felicitaan.³⁹² Diakonissa Olympiasta kirkkoisä Augustinuksen äiti Monicaan³⁹³ Pohjanpää nosti näitä naisia esimerkeiksi nöyryydestä ja rohkeudesta.

Keskiajalta mystikoista Pohjanpää valitsi esimerkeiksi Hildegard Bingeniläinen, pyhä Birgitta ja

383 Pohjanpää 1955b, 201–203; Pohjanpää 1956, 208–209; Pohjanpää 1957; 217–219.

384 Pohjanpää 1942, 111–112.

385 Pohjanpää 1923b, 13.

386 Pohjanpää 1957, 82–84, 77–79.

387 Pohjanpää 1927, 94–98.

388 Pohjanpää 1957, 91–93.

389 Pohjanpää 1942, 67–68.

390 Pohjanpää 1956, 65–67.

391 Pohjanpää 1946, 15–19, 29–39.

392 Pohjanpää 1946, 59–62, 75–77, 87–89.

393 Pohjanpää 1946, 130–131, 149–152.

Sienan Katariina.³⁹⁴ Kahta viimeisintä Pohjanpää kuvaa niin vaikutusvaltaisiksi ja vakavasti otettaviksi että heillä oli vaikutusvaltaa Rooman kirkon ylimpiin virkoihin asti. Katariinan luvussa Pohjanpää mainitsi Paavin istuimen palanneen Avignonista Roomaan samana vuonna, kun Katariina oli käynyt sitä vaatimassa. Pohjanpää tuntui näkevän tässä yhteyden tai syy-seuraus suhteen, vaikka ei suoraan esittänytäkään sellaista väitettä.

Näitä naisia Pohjanpää kiitteli yhdessä ei-mystikko pyhimyksen Elisabethin³⁹⁵ kanssa köyhien huolenpidosta ja tällöin laskeutumisesta vaikutusvaltaisesta asemastaan kaikkein vähäisimpienkin rinnalle ja palvelijaksi. Viimeisenä päälukujen naisista Pohjanpää nostaa kveekari Elisabeth Fryn³⁹⁶ joka niin ikään toimi köyhien hyväksi ja myöskin vankien parissa ja jolle Pohjanpää kantoi kunniaa vankilauudistuksen aloittamisesta. Hänen lisäksi mainitaan saarnanneen seurakunnassaan jossa Pohjanpää ei ilmeisesti näe mitään väärää.

Suomalaisista herätysliikkeistä on päälukuihin päässyt vain miehiä mutta heidänkin kertomuksissaan välillä Pohjanpää mainitsi kuinka tärkeitä rooleja naiset näyttelivät herätysliikkeiden alussa. Esimerkiksi Lestadiolaisuuden perustajan Lars Levi Laestadiuksen kohtaaminen Maria nimisen tytön kanssa jonka ansiosta Laestadiukselle selvisi miten armon tietä kuljetaan.³⁹⁷

Suomalaisten herätyksestä ja nimenomaan herännäisyydestä ja sen naisvaikuttajista Pohjanpää kertoi enemmän tälle alaluvulle nimensä lainanneessa kirjassa *Jumalan Aseita* kirjassa. Kuten *Pyhien saatto kautta aikain* on tämäkin kirja valikoima merkittävistä henkilöistä kristinuskon historian varrelta, tosin suppeampi teos ja sekin suurimmalta osalta miespainotteinen. Viimeinen luvussa Pohjanpää kuitenkin rikkoi tämän kaavan ottamalla teemakseen nimenomaan naisten merkityksen herännäisyyden alkutaipaleen varrelta. Suomen oloissa toimineina nämä merkkihenkilöt ovat olleet milloin rajoitetussa piirissä toimivia esirukoilijoita ja rohkaisijoita. Milloin taas suuren yleisön saavuttaneita hurmossaarnaajia ja profeettoja. Jälkimmäinen tyyppi on tavallisempi liikkeen myrskyisen nuoruusvaiheen aikana.³⁹⁸

Pohjanpää nosti esimerkiksi Liisa Eerontyttären hurmoksellisen kokemuksen karjaa paimentaessa vuonna 1754 herännäisyyden toisen aallon alkuunpanijana. Paimentaessaan karjaa Eerontytär luki pietististä kirjaa, jossa kuvailtiin kadotettujen vaivaa. Nukahtaessaan lukutuokionsa kesken Eerontytär koki painajaismaisen näyn, jossa hän tunsii olevansa Jumalan tuomion alainen. Jättäen karjan omilleen hän juoksi takaisin kyläänsä kertomaan kaikille ja tämä hysteria tarttui koko tienooseen. Kuitenkin siellä missä papit suhtautuivat heräämisiin myönteisesti tuli siitä kirkkoa

394 Pohjanpää 1946, 185–186, 235–237, 252–253.

395 Pohjanpää 1946, 215–216.

396 Pohjanpää 1946, 409–410.

397 Pohjanpää 1946, 451.

398 Pohjanpää 1938, 111–112.

vahvistava voima.³⁹⁹

Pohjanpää otti esiin myös kymmenen vuotta myöhemmin Anna Haapakosken kokemuksen enkelin kehotuksesta ”kulkea minne Jeesus johtaisi ja saarnata tuomiota Jerusalemin ja Siionin tyttärille”. Hänen kirjatut näkynsä muistuttivat Pohjanpään mukaan keskiaikaisten ekstaatikkojen julistuksia ja hän sai aikaan vakavaa herätystä.⁴⁰⁰ Haapakosken aikalainen Anna Rogel oli ekstaatikko ja horrossaarnaaja jonka saarnoja kuulemaan matkasi tuhansia ihmisiä ja jonka vaikutus kirjeenvaihdon perusteella ulottui toiselle puolen Pohjanlahtea.⁴⁰¹

Pohjanpää kertoi Margareeta Högmanista että tätä kunnioitetaan suur-Savon herännäisyyden hengellisenä äitinä. Högman poikkeaa edeltäjistä siinä määrin että hänen ei kerrota saarnanneen tai pitäneen mitään meteliä ja jopa olleen uransa alkupään seurakokoukset lähinnä hiljaa ja vain kuunnelleen. Mutta kun saarnojen ja rukousten jälkeen kaipasi jotakuta jolle uskoutua ei häntä parempaa ollut paikalla. Paljoa annettavaa hänellä ei kuulemma ollut, mutta se mitä hän saattoi antaa, teki hänestä kaivatun kaikkialla uskovien seuroissa. Högmanin kerrotaan jopa onnistuneen parantamaan hermosairaita.⁴⁰²

Pohjanmaan heränneitten merkkihenkilöstä Justiina Rautakorvesta Pohjanpää kertoi että hänestä tuli seurakuntansa hengellinen neuvonantaja ja ilmeisesti jossain määrin paikallisten heränneiden virallinen johtajakin. Myös opettajan lahjaa Rautakorvesta ilmeisesti löytyi sillä hänen luokseen lähetettiin niitä jotka eivät millään oppineet lukemaan.⁴⁰³ Vielä Pohjanpää mainitsi näiden kanta äitien lisäksi heidän seuraajiaan ihan (kirjailijan) nykypäivään asti kuten Karoliina Utraisen ja Helena Konttisen.⁴⁰⁴

Tällaiset herännäisyyden kantaäidit elivät usein syrjässä ja usein ilmeisesti suurta mainetta, ainakaan virallisesti, saavuttamatta. Juhani Aho on heitä muistanut *Äitien muistoksi* nimisessä lastussaan(kertomuksessa)⁴⁰⁵ ja ilmeisesti tämä Pohjanpään teos *Jumalan aseita* sisälsi aikanaan harvinaistakin tietoa tästä unohdetusta kansan ryhmästä.⁴⁰⁶

Pyrkinessä selvittämään Pohjanpään suhtautumista naisten hengelliseen toimintaan löytyy mielenkiintoisin asia kokonaisuudessaan Suomen Herännäisliikkeitten ”Hengellisiä äitejä.” luvun alkulehdiltä kun Pohjanpää otti kantaa väittelyyn naisten asemasta seurakunnassa siteeraten konservatiivi puolen yleisintä vetoomusta raamatun kohtaan ”Olkoot vaimot vaiti teidänkin seurakuntakokouksissanne” (I Kor. 14:34, 1933/38 käännös) ja toteaa että sillä oli merkitystä vain silloisissa oloissa. Tämän lisäksi Pohjanpää argumentoi apostolin julistavan miehen ja naisen täyttä

399 Pohjanpää 1938, 112–113.

400 Pohjanpää 1938, 113.

401 Pohjanpää 1938, 114–115.

402 Pohjanpää 1938, 115–116.

403 Pohjanpää 1938, 117–118.

404 Pohjanpää 1938, 118–119.

405 Pohjanpää 1938, 119–120.

406 SKS:n kansallisbiografia Pohjanpää.

uskonnollista tasa-arvoisuutta käyttäen Galatalaiskirjettä omien sanojensa tueksi. ”Ei tässä ole juutalaista eikä kreikkalaista, ei orjaa eikä vapaata, ei miestä eikä naista, sillä kaikki te olette yksi Kristuksessa Jeesuksessa.” (Gal. 3. 28, 1933/38 käännös). Tämän jälkeen Pohjanpää luettelee monia urheita naisia kristinuskon historian varrelta. Suurin osa näistä naisista on samoja kuin *Pyhien saatoissa*. Tästä eteenpäin alkaa yllä mainitsemieni herännäisliikkeitten naisten kuvaus. Kuitenkin tärkein huomio koko kappaleessa lienee tämä kannanotto naisen ja miehen uskonnollisesta yhdenvertaisuudesta.⁴⁰⁷

Pohjanpään on täytynyt olla tietoinen naispappeudesta käydystä keskustelusta. Voisiko tätä kannanottoa miehen ja naisen uskonnollisesta tasa-arvoisuudesta tulkita niin että Pohjanpää kannatti naispappeutta?

Todistusaineisto on liian vähäistä varmaan vastaukseen. Kuitenkin ottaa huomion ”Hengellisiä äitejä” luvun alun ja muut yllämainitut maininnat naisista koti ja ulkomailta jotka saarnasivat, voidaan kiistattomasti sanoa, että Pohjanpään mielestä naisten ei kuulunut vaieta seurakunnassa. Vähintään hänen on täytynyt kannattaa Ingmanin toivetta naisten mahdollisuudesta työskennellä seurakunnassa.

4.4 Elämän kuvastimessa; muistelmien naisnäkökulma

Naisnäkökulmasta Pohjanpään muistelmateoksessa *Muistojen saatto* kiinnitin huomion nopeasti sukutarinaan eräästä suvun kantaäidistä, joka historian hämärissä kulki Ruotsista Suomeen, jonne hänen miehensä oli karannut ja asettunut asumaan Orimattilan alueelle ilmeisesti päästäkseen perhe elämää pakoon. Esi-isä oli olettanut, ettei kukaan häntä Orimattilasta löydä tai ettei kukaan sinne halua tulla. Lujatahtoinen puoliso ei antanut periksi, vaan samosi Suomen korvet läpi, kunnes löysi miehensä ja siitä sitten ”yhteiselämä jatkui kuten ennenkin”. Pohjanpää myönsi, ettei tiedä onko tarina tosi vaiko vain sukulegenda mutta ylisti kuitenkin naisen sisukkuutta ja hänen asettamaansa esimerkkiä vieläpä raamatullisin perustein. ”minkä Jumala on yhdistänyt, sitä älköön ihminen erottako” (Mark. 10:9).⁴⁰⁸

Äitiään Pohjanpää kuvasi kodin ihmiseksi joka edusti perheessä traditiota ja eräänlaista ”tervettä konservatismia”, hän piti kodin puhtaana ja siistinä ja tästä lapsuuden kuvasta voi myös johtua aiemmin tässä luvussa Anhavan kirjassa kuvattu toiminta. Pohjanpää ei täsmentänyt tarkemmin mitä ”terveellä konservatismilla” tarkoitetaan. Tosin terve-etuliite tarkoittanee ettei hän pitänyt kaikkea konservatismia hyvänä.⁴⁰⁹

Pohjanpään ensimmäistä opettajaa Emma Genetziä luonnehditaan muistoissa maailman parhaaksi opettajaksi. Kokonainen luku nimeltä ”Ensimmäinen opettajani” on hänelle pyhitetty. Lukuun on

407 Pohjanpää 1938, 110–111.

408 Pohjanpää 1950, 8.

409 Pohjanpää 1950, 13–15.

kirjoitettu pikkupojan muistoja paperille sellaisinaan ilman tulkintaa tai myöhempää reflektiota. Tämä luo liikuttavan totuudenmukaisen kuvan pikkulapsen ihailusta parhaana pitämäänsä opettajaa kohtaan. Kokonaisen luvun omistaminen ensimmäiselle opettajalle oli selvä arvostuksen osoitus.⁴¹⁰

Myöhemmät omien opettajien ihailut ovat lähinnä miespuolisista opettajista.⁴¹¹ Tosin vaikka naisia oli alettu kouluttaa opettajiksi vuodesta 1872 lähtien⁴¹² lienee Pohjanpään lapsuusaikoina suurin osa opettajista, ainakin poikakoulujen opettajista, ollut edelleen miehiä joten siitä ei voi välttämättä päätellä mitään. Luvussa ”Värssy hymniin entisajan opettajille” aloituskappale jossa Pohjanpää vertaa naisvoittoisia opettajakokouksiaan ”lempeiksi ompeluseuroiksi”⁴¹³ verrattuna siihen mitä nuo entisaikojen ihailtujen opettajien vastaavat kokoukset mahtoivat olla. Hän kritisoi kokouksia turhista hiusten halkomisesta sen sijaan että olisi keskitytty olennaiseen ja Pohjanpää käytti tässä kritiikissä ”me”-muotoa ottaen siis ilmeisesti näistä ”ompeluseura”-kokouksista osan syystä itselleen ja muille miesopettajille myös.

Tosin voi olla ettei tätä vertailua ole täysin vakavissaan kirjoitettu kun ottaa huomioon että entisaikojen opettajakokouksia verrataan pakanapäälliköiden neuvonpitoon käräjillä.⁴¹⁴ Kommentti naisistuviin ammatteihin kertoo varmasti oman aikansa ihmisen oudoksunnasta muuttuvaa maailmaa kohtaan. Oudoksunta ei ole kuitenkaan automaattisesti paheksuntaa ja toisaalta on meidänkin päivinämmä kirjoitettu suuntaan ja toiseen huolestuneesti siitä kuinka liika nais- tai miesvaltaisia jotkin alat ovat. *Muistojen Saaton* eräessä luvussa Pohjanpää pohtii itseään pedagogina ja mainitsee, kuinka hänellä on ollut onni olla aina hyvien ja ammatistaan innostuneiden opettajien ympäröimä. Näistä ensimmäisenä hän nosti esiin jo aikaisemmin mainitun Matilda von Troilin jota tässäkin kehuu kasvattajana peräti nerokkaaksi⁴¹⁵

Opiskeluajoistaan kertoessa Pohjanpää kertoi vuokra asuntojensa emännöitsijöistä jotka toimivat tuon ajan talonmiehinä eikä hänestä sellaisessa ammatinharjoittamisessa ollut mitään outoa.⁴¹⁶ Vuoden 1918 Saksan vierailun aikana pistää kyllä silmään huomio naisista miehen töissä.⁴¹⁷ Lausetta ei selitetä auki millään tavalla mutta se antaa kuvan ajatuksesta että jotkut työt olivat ennemminkin miehille.

Luku nimeltä ”vanha sanomalehden myyjä”⁴¹⁸ kertoi muistoista liittyen vanhaan naiseen jolla oli sanomalehtikoju naapurustossa. Pohjanpäästä ammatin harjoittajan sukupuolella ei ole mitään omituista ja hän vieläpä pitää lehdenmyyjää tärkeänä tekijänä yhteiskunnassa, tiedonvälittäjänä ja kulttuurin kantajana.

410 Pohjanpää 1950, 22–25.

411 Pohjanpää 1950, 75–78, 80–4.

412 Olkkonen 2003, 527.

413 Pohjanpää 1950, 75.

414 Pohjanpää 1950, 75.

415 Pohjanpää 1950, 264.

416 Pohjanpää 1950, 111–113, 117.

417 Pohjanpää 1950, 197.

418 Pohjanpää 1950, 243–245.

Fiktiivisistä kirjoista, joissa on selvästi omaelämäkerrallisia osia, naiset näyttelivät myös erilaisia vahvoja rooleja. *Kaksi sukupolvea*- kirjassa ensimmäisen sukupolven päähenkilö Elli, joka on mallinnettu osittain Pohjanpään äidin mukaan, on iloinen omapäinen ja lujaluonteinen nainen. Elli on romaanin alussa itsestään selvästi töissä. Elli myös kehittää itseään pystyäkseen paremmin ja monipuolisemmin suoriutumaan töistään.⁴¹⁹ Elli tosin lopettaa työn mentyään naimisiin (Ellistä kertoo ehkä jotain sekin että hän kosi itse, vaikkakin puoli vahingossa), tai viimeistään tultuaan äidiksi, mutta aloittaa ne uudestaan osa aikaisesti tarpeen noustessa.⁴²⁰ Muutenkin avioliitossa mennään usein Ellin mielen mukaan Kustaan, aviomiehen, itsepäisyydestä huolimatta. Varsinkin kun Elli oppii esittämään ajatuksensa kuin Kustaan sanottamina. Vanhasta avioliittokäsityksestä hän esittää nauraen ystävilleen muunnelman/lisäyksen ”mies on vaimon pää mutta vaimo päättää kääntää”.⁴²¹ Kustaan aikana kuoltuakin Elli ei jää toimeksi vaan hankkii uuden ammatin.⁴²²

Toisen sukupolven päähenkilön Eeron ensimmäinen naisystävä Elvi on monella tavalla moderni nainen. Elvi on hyvin lukenut, työssä käyvä ja siinä määrin itsenäinen, että matkustelee jopa ulkomailla yksikseen joka ei siihen aikaan ollut tavallista ihan joka miehellekään. Elvi on myös ailahtelevainen ja levoton ja suhde päättyykin äkisti ja surullisesti mutta ei jää tunne että Elvin mielenkiintoisia puolia, sitä mikä hänessä viehätti Eeroa, esitetään huonoina tai tuomittavina.⁴²³ Kun Eero lopulta romaanin loppupuolella asettuu aloilleen ja tapaa naisen josta tulee hänen vaimonsa kuvaillaan tätä naista, Ailia, sellaiseksi joka muistuttaa Eeroa sekä Elvin että äitinsä parhaista puolista.⁴²⁴ Ailikin on työssä käyvä nainen tosin, kuten Elli, lopettaa työn teon tullessaan äidiksi.⁴²⁵

Kesäyön laulu- kirjan päähenkilö Yrjö tapaa jo pikku poikana tytön nimeltä Elina johon ihastuu ja josta tulee hänen ajatusmaailmansa keskipiste läpi kirjan. Jo ensi esiintymisestään asti Elina osoittautuu määrätietoiseksi, luontaista auktoriteettiasemaa omaavaksi, henkilöksi. Yrjö kuvailee häntä ”pihan kuningattareksi” joka keksi leikit ja pelit ja jakoi osallistujat eri joukkueisiin tai puoliin ja muut taipuvat säyseästi hänen tahtoonsa. Elina ottaa oma-aloitteisesti uustulokas Yrjön siipiensä suojaan niin luontevasti että Yrjöstä tuntuu kuin he olisivat jo pitkään tunteneet hyvin.⁴²⁶

Hiukan myöhemmin eletään venäläistämiskauden aikaa Yrjö ja hänen paras ystävänsä Eero vannovat salaisen poikaviikari valan ryhtyä isänmaalliseen kansanhankkeeseen taistellakseen urhoollisesti kunnes venäläiset on ajettu pois Suomesta. Yrjön uskoutuessa Eerialle tästä Elina ihmettelee melodramaattista valojen vannomista mutta ilmoittaa lähtevänsä mukaan tähän isänmaalliseen koitokseen sairaanhoitajaksi.⁴²⁷ Tässä voi kenties nähdä sukupuoli roolittunutta

419 Pohjanpää. 1960, 9–12.

420 Pohjanpää. 1960, 16–18, 44.

421 Pohjanpää. 1960, 30.

422 Pohjanpää. 1960, 89.

423 Pohjanpää. 1960, 84–86, 90–99.

424 Pohjanpää. 1960, 166–167, 172–177.

425 Pohjanpää. 1960, 179.

426 Pohjanpää 1937a, 46.

427 Pohjanpää 1937a, 59.

ajattelua siitä ettei naisten paikka ole rintamalla juoksuhaudoissa. Sisällissotaan johtaneena aikana tuollainen ajatus oli varsin yleinen ja sisällissodan aikana naiset molemmin puolin palvelivat lähinnä huoltojoukoissa ja sairaanhoitajina.⁴²⁸

Vuodet vierivät ja Elina häipyvä välillä kuvasta lyhyiksi ja pitemmiksikin ajoiksi. Hän ei tosin koskaan ole kaukana Yrjön ajatuksista. Yrjön ja Elinan välit menevät välillä poikkikin. Isänmaallisen aatteen toiminnassa Elina on kuitenkin itsenäisesti mukana tosi toimissa ilmeisesti jo kauan ennen kuin Yrjö siirtyy sanoista tekoihin. Ensimmäisen maailmansodan vuosina muutamien ikävien väärinkäsitysten johdosta Yrjö tekee lyhytnäköisen päätöksen ja ostaa lipun Tornioon mennäkseen sitä Saksaan jääkäri koulutukseen. Elina seuraa Yrjöä hakeakseen hänet takaisin auttamaan Eeron vapauttamisessa joka on venäläishallinnon vastaisista toimista jäänyt kiinni ja vangittu. He kohtaavat yllättäen junassa ja Elinan nopeaälyisyys pelastaa Yrjön junassa liikkuneelta santarmilta jonka silmissä lippu Tornioon nuoren miehen käsissä olisi ollut yhtä kuin valtiopetos.

Elina toimii junassa kuin paraskin salainen agentti huomaten ensimmäisenä siviilipukuiset venäläishallinnon urkkijat ja onnistuu hämäämään heitä tarpeeksi kauan ehtiäkseen välittää tarvittavat tiedot Yrjölle ja vaihtaakseen hänen lippunsa.⁴²⁹ Heidän poistuessaan junasta Elina nauraa iloisesti ja myöntää nauttivansa vaarallisista tehtävistä paljastaa olleensa jo pitkään jonkin itsenäisyysolun juonittelija. Leikillisesti Elina nimittää itseään jopa terroristiksi ja sanoo että kenties hänellä on silläkin hetkellä pommi laukussaan.⁴³⁰ Kyseisessä tilanteessa Elinan sanat ovat selvästi tarkoitettu vitsiksi ja Elina ei, sikäli kun kertoja näkee, itse missään vaiheessa käytä kuolettavaa voimaa tai voima keinoja ylipäätään niitä kohtaan jotka vihollisiksi katsoo, ensin venäläisiä ja myöhemmin, kansalaissodan puhjettua, punaisia. Kuitenkin sanailusta asemalla ja omistautuneesta asenteesta yhteistä tärkeää asiaa kohtaan lukijalle jää sellainen kuva, että tarpeen vaatiessa Elina kenties voisi niin tehdä. Yrjö käyttää Elinaa kuvaillessaan myös sotilaallisia kielikuvia kuinka monen soturipolven itseuri toimi Elinassa tai kuinka Elina oli kuin ”hiuksensa uhraava Karthagon tytär”.⁴³¹

Tiukan paikan tullen kuten kun satunnaiset väkivaltaisuuudet kiihtyvät kohti kansalaissotaa ja Elinan kotitalo poltetaan toimii hän rauhallisesti keskellä liekkejä osallistuen aktiivisesti pelastustoimiin.⁴³²

Myöhemmin, saadessaan tietää missä vastustajien asevarasto on, käy Elina yksin tutkimassa paikan ja kartoittamassa tilanteen. Tämän jälkeen Elina laatii suunnitelman siitä, miten aseet varastetaan ja värvää Yrjön mukaan pannakseen suunnitelmansa toteutukseen. Elina johtaa itsestään selvästi tätä

428 Markkola 2009, 67.

429 Pohjanpää 1937a, 117–120.

430 Pohjanpää 1937a, 122.

431 Pohjanpää 1937a, 59, 163.

432 Pohjanpää 1937a, 156.

vaarallista tehtävää ja menee itse aina edeltä vaaraan.⁴³³

Ainoa kerta kun Elina näkyvästi menettää rauhallisuutensa on kun hänen isäänsä ammutaan ja tällöinkin hänen ensimmäinen reaktionsa on juosta taistelun halki suojaamaan tätä ruumiillaan.⁴³⁴

Tässä vuonna 1937 julkaistussa kirjassa piirtyy selvästi vahvan itsenäisen ja älykkään naisen kuva joka on oikeastaan koko romaanin varsinainen toimija, jopa päähenkilöä enemmän, ainakin tärkeissä asioissa. Samalla missään vaiheessa romaania ei sanallakaan anneta ymmärtää, että Elina olisi jotenkin poikkeuksellinen tai epätavallinen nainen. Ainakaan näiden ominaisuuksien johdosta. Yrjölle Elina on tietysti alusta asti mitä epätavallisin ja ihmeellisin olento koska Elina on Yrjön ihastuksen kohde mutta missään vaiheessa mitään hänen ominaisuuksistaan ei pidetä outona tai epätavallisena asiana naiselle. Yrjöäkään ei näytä haittaavan Elinan tapa ottaa johto omiin käsiinsä tilanteissa. Yrjön ainoat vastustelut johtuvat lähinnä pelosta, että Elinalle tapahtuisi jotakin, ei ajattelusta jota vaivaisivat sellaiset sukupuoliroolit, että miehen kuuluisi tehdä nämä asiat tai että miehen kuuluisi astua johtoon. Luonteeltaan Elina ja Yrjö ovat vastakkaisia. Yrjö tuntuu usein elävän tunteella, tehden päätöksiäkin ailahtelevaisesti, riippuen siitä minkälaiseen tunnetilaan jokin lyhytnäköinen päätelmä on hänet vienyt. Yrjö on räiskähtelevä luonne joka usein selventää tunteitaan monologin, sisäisen tai ulkoisen, kautta lukijalle. Elinan ihannoiti ja isänmaa erityisesti ovat usein ajatuksen tasolla liikkuvien palopuheiden aiheina. Elina on tässä toisenlainen, vaikka toki emme oikeastaan koskaan näe hänen ajatuksiinsa, kun kertojana on Yrjö. Elina kiusoittelee Yrjöä hänen tavastaan ilmaista tunteensa isänmaata ja Elinaa kohtaan ja kutsuu tätä parantumattomaksi romantikoksi.⁴³⁵ Yrjön ilmaisun luonne on Elinalle selvästi vieras ja hän suhtautumisensa siihen vaihtelee hiukan kiusaantuneesta hellän huvittuneeseen.⁴³⁶ Elinan luonteeseen kuuluu suhtautuminen kaikkeen vähäeleisen käytännönläheisesti. Elina ei koskaan ilmaise minkäänlaista hengen paloa tai tee muitakaan suuria eleitä tuodakseen esille ajatuksiaan tai tunteitaan. Elina ei koskaan puhu omista tai muiden toimista isänmaan puolesta kerskatien, ihailien tai muutenkaan ilmaista että tässä nyt olisi jotain erityistä. Korkein ilmaisu muoto on sen myöntäminen että pitää jännityksestä ja leikinlasku vakavista tilanteista.

Elinan isänmaanrakkaus, ja sivuun menneen sanoen muukin rakkaus, on hiljaista tekemistä jossa ei sanoja tarvita. Se ei kuitenkaan tee siitä vähemmän syvää tai totta. Tässä lähestymistavassa luultavasti on kirjan isänmaallisuusteeman tärkein ydin.

Kirjassa on myös toinen moderni naishahmo. Helmi Sara. Hänet palkataan avustamaan Yrjön isää pappilassa. Helmi Sarassa piirtyy modernin oikeuksistaan kamppailevan naisen kuva, joka haastaa perinteisiä katsantoja. Häntä kuvaillaan järkeväksi ja naiiviksi samaan aikaan. Henkilöksi joka on

433 Pohjanpää 1937a, 160–163.

434 Pohjanpää 1937a, 166.

435 Pohjanpää 1937a, 161, 173.

436 Pohjanpää 1937a, 93–94.

ahkera, iloinen ja utelias, hänessä on tiedotonta keimailijaa ja valloittajatarta. Yrjö myöntää, että Helmi Sarasta on melkein mahdoton olla pitämättä. Kuitenkaan Yrjö ja hänen äitinsä eivät Helmi Sarasta pidä, mutta tässäkin syyksi annetaan vaistonvarainen päätelmä. Yhtäkään Helmi Saran ominaisuuksista ei tuomita vääränä tai naiselle sopimattomana.

Syväluku Elinan tapaan nähdä asiat tulee esille kahdessa tilanteessa. Ensimmäinen kun Yrjö kertoo hänelle Eeron ja hänen valasta taistella isänmaan itsenäisyyden puolesta Elinan ensimmäinen reaktio on kommentoida ”Minkä takia sellaisia valoja?... Eikö isänmaata pidä rakastaa ilman valaa, niinkuin Jumalaakin? Eikö se ole itsestään selvä asia?”⁴³⁷. Toinen kohta on romaanin loppu puolelta kun Yrjö lukee sisällissodassa kaatuneen Elinan jäähyväiskirjettä. Kirje etupäässä puhuu Elinan tunteista Yrjöä kohtaan mutta samalla se valaisee hänen maailman katsomustaan ja suhtautumistaan kaikkeen.

”...Minulla on aina ollut se ajatus, ettei rakkaudesta tule puhua, niinkuin ei saa turhaan lausua Jumalankaan nimeä, niinkuin ei isä eikä äiti huuda julki rakkauttaan lapseensa, vaikka rakastavat. Olen isäni tytär, meillä ei koskaan ole puhuttu paljon mutta hiljaisuus on sitonut. Eivät ne rakasta, joka paljon puhuvat rakkaudesta. Niinkuin eivät nekkään eniten rakasta Jumalaa jotka siitä eniten puhuvat. Ei rakkaus mahdu sanoihin, enempää kuin elämäkään. Sanat pienentävät sen ja jollakin lailla ruumiillinen kosketuskin. Se on voima sielunsvyyksissä, se eletään, se on valoisa kuin kesäyö, joka aina loistaa samalla valolla. Minulla on nyt rauha, minulle riittää että olen saanut rakastaa sinua. Ei kukka vaadi, että sen tuoksi huomataan, se tuoksuu ilman vaatimuksia, erämaassakin yksinään. Ei tähti välitä siitä näkeekö joku sen valon, se loistaa, vaikkei sitä nähtäisikään. Ei tähden valoa voi loukata, eikä rakkautta...”

Pohjanpää nostaa Elinan romaanissa etualalle kaikkien ihailtavaksi. Joku kirjallisuus kriitikko voisi varmaankin esittää kritiikkiä hahmosta joka tuntuu liian täydelliseltä ja olevan täysin vailla vikoja (mikäli ei lasketa Elinan kyvyttömyyttä ilmaista tunteitaan Yrjölle ennen kuin oli liian myöhäistä). Kuitenkin hahmo on varmaankin tarkoituksellisesti luotu tällä tavalla. Kun etsimme uskonnollis-isänmaallista henkeä, joka sävyttää Pohjanpään kaikkia teoksia, on teoksessa selvästi esillä kaksi näkökulmaa. Kertoja Yrjö suurimman osan romaanista kokee rakastavansa isänmaata palavasti ja kokee suurta iloa ja innoitusta aina kun isänmaan asia näyttäisi etenevän olipa hänellä itsellä osuutta asiaan tai ei. Tämä on nuoruuden intoa niin hyvässä kuin pahassa, niin henkilön nuoren iän kuin nuoren juuri syntyvän kansakunnankin näkökulmasta.

Se voi olla kaunista ajoittain mutta se voi myös johtaa väärinkäsityksiin ja ylilyönteihin.

Elinan isänmaanrakkaus, kuten yllä nähtiin, on luonnollinen osa häntä joka ei tarvitse esityksiä, todistuksia tai edes olemassaolonsa huomioimista voidakseen toimia ja tuntea tyydytystä. Elinan tapa on lähes platoninen idea siitä mitä rakkauden tulisi olla niin isänmaata, lähimmäistä, kuin Jumalaakin kohtaan. Elinan edustama kypsempi tapa kuvastanee kirjailijan omia tunteita asian suhteen kaksi vuosikymmentä myöhemmin siinä missä Yrjö kuvastaa hänen ja monien muiden tunteita ja oloja itsenäistymisen alkuaikoina Pohjanpään ollessa nuorukainen.

437 Pohjanpää 1937a, 59.

Romaanin epilogissa Yrjö on selvästi omaksunut Elinan tavan nähdä asiat. Nuoruuden tapaan suhtaudutaan selvästi ymmärtäen jopa haikean miitteliäästi, mutta sen todetaan silti olleen ainakin osittain väärä tapa.

”Mitä merkitsee minulle nyt isänmaa, nuoruuden ylin ihanne? Se on työtä ja vaivaa. Se on osa minua itseäni, minun haavojani ja arpiani. Se on kovaa katkeraa, rakasta todellisuutta.”⁴³⁸

Sana rakkaus löytyy yhä kuvailusta. Isänmaa ei ole koskaan lakannut olemasta rakas mutta eletty elämä ja vastaan tulleet kokemukset ovat muuntaneet sen muotoa. Nuoren Yrjön ihanne on kuin tahraton morsiuspuku. Elinan ja vanhemman Yrjön puku on menettänyt hohtoaan ja siihen on tullut monia reikiä mutta se istuu päälle paremmin. Niin Elinalla kuin vanhemmalla Yrjöllä on realistisemmän ja arkisemmän näkemyksensä mukana rauha jonkalaista nuori Yrjö ei koskaan tuntenut. Voi olla huomion arvoista, että tämä isänmaallisen ja kristillisen rakkauden ihanne saa muotonsa tässä naishenkilössä. Sekin että naiseuden esiintuominen puuttuu, että se on niin luonnollista, ettei Pohjanpää kokenut sen mainitsemista huomionarvoiseksi tai että se ei kenties edes juolahtanut hänen mieleensä voi myös olla huomionarvoisa kannanotto.

Muistelmiensa ja elämäkerrallisten romaaniensa sivuilla Pohjanpää kuvaa monia naisia jotka vaikuttivat hänen elämäänsä. Näistä kuvauksista piirtyy ajatus arvostuksesta niin ”tervettä konservatismia” edustaneesta kodin hengetär naistyypistä kuin modernista itsenäisestä toimijasta, lukuunottamatta pientä huomiota naisista miesten töissä vuoden 1918 Saksassa joka tuntui jakavan joitakin asioita eri sukupuolten piiriin ei jää sellaista kuvaa että Pohjanpään mielestä naisten tulisi kovasti itseään rajoittaa.

438 Pohjanpää 1937a, 195.

5. Tutkimustulokset

Tutkimustehtävänäni oli tutkia miten kristillis-isänmaallinen aines suhteessa esivaltaan, koulutukseen ja kasvatukseen, sekä naisen asemaan ilmeni Lauri Pohjanpään teoksissa.

Esivalta saa valtuutuksensa Jumalalta eikä kanna miekkaa turhaan kuului Paavalin opetus. Kuitenkin vaikuttavia kirkon henkilöitä lievennöksiä tai vastakohtia tälle ajatukselle löytyy. Kirkkoisä Augustinus mm. sanoi ettei epäoikeudenmukainen laki ole laki ollenkaan. Se voitaisiin tulkita, että sellaista lakia kohtaan on oikeus ja jopa velvollisuus tehdä vasta rintaa. Jotain samantapaista oikeutusta Pohjanpään teoksista näyttäisi löytyvän, kun puhutaan asenteesta esivaltaa kohtaan Autonomian loppu vuosina. Pohjanpää yhtyi näkemykseen siitä, että Venäjä rikkoi lupauksensa ja ryhtyi horjuttamaan Suomelle luvattua autonomista erityisasemaa. Hän nosti sen usein esiin, kuin tämän asian selväksi tekemiseksi. Pohjanpään teksteistä nousee kuva, että hän olisi ollut itsenäisen isänmaan kannalla alusta alkaen. Se miten Pohjanpää tätä aatetta halusi edistää jää jossain määrin epäselväksi. Toisaalta hän oli jääkäriliikkeessä mukana, toisaalta yliopistossa hän näyttää myös toimineen vanhasuomalaisten joukossa kuten *Raataja*-lehden toimitussihteerinä. Vanhasuomalaisethan olivat yleensä myötäilijöitä tai passiivisen vastarinnan kannattajia. Kenties Pohjanpäänkin ajattelu tässä kehittyi. Kenties *Kesäyön Laulun* kohta jossa Yrjön isä kertoo mielipiteidensä muutoksesta kuvaa tätä. Tämän mielipiteen muutoksen esiin tuominen voi heijastella Pohjanpään oman mielipiteen muutosta. Toisaalta vaikka Pohjanpää olisi aina ollut samalla kannalla osoittaa hänen kuvailunsa itsenäisyyden ajan moninaisesta suhtautumisesta auktoriteettiin sen että hän pyrki ja osasi nähdä hyvää niissä kaikissa.

”Tietä etsimässä läpi pimeän ajan”- alaluvun alussa olevista runoista voi olla pääteltävissä että Pohjanpää näki punaisten kapinaan nousun kapinana laillista esivaltaa kohtaan ja katsoi sen tukahduttamisen tarpeelliseksi. Kuitenkin muista kirjoituksista tulee esiin myös myötätuntoa työväestön asemaa kohtaan ja Pohjanpää piti molempia osapuolia syyllisinä sotaan. Aseellista kapinaa ja siitä johtunutta veristä sotaan hän toki ei hyväksynyt ja katsoikin että hävinneen puolen johtajistoa ja kansankiihottajia tulee rangaista, mutta muut olisi päästävä rakentamaan yhteistä isänmaata mahdollisimman pian jotta rangaistus toimien johdosta se juopa joka maahan syntyi voitaisiin parantaa. Pohjanpää katsoi että vastakkain asettelun ajan tulisi olla ohi.

Pohjanpään filosofia Talioperiaatteen suhteen tulee näkyviin ”Tietä etsimässä läpi pimeän ajan”- alaluvun lopun puheesta ja tiivistyi Pohjanpään ilmaisemaan käsitykseen että rangaistus ja kosto ovat kaksi eri asiaa joista ensimmäiseen voittaneilla valkoisilla oli oikeus, mutta jälkimmäiseen ei. Kosta oli vältettävä mikäli se Suomi jonka puolesta he olivat kamppailleet voisi säilyä oikeusvaltiona.

Venäjäälle uskollisen veteraanin kirjoituksesta *Kahdessa Sukupolvessa* Yrjön isän puheisiin *Kesäyön*

laulussa ja surullisiin päivittelyihin puoluevastakkaisuuksista molemmissa kirjoissa osoittaa että Pohjanpää näki kaikissa puolissa hyvää materiaalia isänmaan rakennukseen ja harmitteli etteivät eripuolten edustajat itse sitä voineet nähdä.

Pohjanpää siis näki oikeanmukaisen esivallan Jumalallisen järjestyksen ylläpitäjänä isänmaassa mutta niin kritiikissään venäläisiä kohtaan, katsottuaan heidän pettäneen autonomiselle suuriruhtinaskunnalle annetut lupaukset, kuin valkoisia kohtaan punavankien kohtelun takia käy selväksi että oikeutuksen voi menettää. Venäläiset olivat sen jo menettäneet ja valkoisille oli vaarassa käydä samoin.

Pohjanpään näkemys koulutukseen ja kasvatukseen oli yhdenmukainen vallalla olleen herbert zilleriläisen metodin kanssa, joka katsoi tärkeintä olevan ei tiedon välityksen vaan nimenomaan henkilön kasvattamisen. Pohjanpään mielstä kurilla järjestyksellä ja rangaistuksilla olevan paikkansa tässä kasvatuksessa joskin häneltä löytyi paljon lapsen erilaisuuden ymmärtämistä ja hän usein asettuikin lasten ja nuorison puolelle teksteissään. Pohjanpäälle nuoret olivat isänmaan toivo ja tulevaisuus ja hän korosti, kodin ohella, koulun tehtävän tärkeyttä siinä että näistä tulevista isänmaan rakentajista kasvaa mahdollisimman hyviä tasapainoisia moraalisia ja siveellisiä toimijoita. Tälle tehtävälle Pohjanpään mielestä ensiarvoisen tärkeä oli kristinusko, joka tarjosi taivaallisten totuuksien lisäksi parhaan mahdollisen moraalissiveellisen pohjan jolle rakentaa tätä tulevaisuuden ihmisen arvopohjaa. Tästä syystä, vaikka kaikki opettajat olivatkin ensisijaisesti moraalin opettajia, ja Pohjanpään teksteistä löytyykin esimerkkejä siitä miten eri aineiden opettajat voivat moraalista opetustehtävässään välittää, on uskonnonopettajalla tässä tehtävässä muita suurempi vastuu.

Kristillis-isänmaallinen aines koulutuksessa ja kasvatuksessa perustui siis moraalin iskostamiseen nuorisoon jossa parasta ainesta oli kristinusko.

Pohjanpään tuotannon perusteella naisen asema ja rooli isänmaata rakennettaessa on tasa-arvoinen miehen kanssa. Teksteistä ei nouse mitään ajatusta naisen velvollisuudesta mennä naimisiin tai hankkia lapsia, tai että hänen paikkansa tai tärkein roolinsa olisi kokonaan tai osittain kotona. Poikkeuksena tähän voi ehkä lukea äidit joiden tärkeää roolia kasvatuksessa kirjailija korosti jossain määrin isä enemmän. Se että esimerkiksi *Kahden sukupolven* naiset lopettavat työntekonsa tultuaan äideiksi voi viitata siihen että Pohjanpää saattoi ajatella että äidin tärkein paikka, ainakin lasten ollessa pieniä on kotona. Toisaalta *Kouluveräjä* kirjassa kuvattu keskustelu opettajan kanssa jonka mukaan perheellisyys on opettajalle eduksi osoittaa että Pohjanpää antoi arvoa tällekin argumentille.

Jumalan Aseita kirjan luku herännäiden hengellisistä äideistä loppuu vielä siteeraukseen Juhani Ahon *Äitien muistoksi* lastusta jossa sanotaan itsenäisten miesten saaneen kasvatuksensa eteviltä ja itsenäisiltä äideiltä. Tämä samaan aikaan tukee ajatusta äidin kasvatustehtävästä, mutta siitäkin että

äidin tulisi olla myös osaava ja itsenäinen nainen.

Joka tapauksessa, vaikka Pohjanpää näkisi äidin velvollisuudeksi, tai ainakin hyväksi jäädä kotiin lapsia hoitamaan ei velvollisuudesta tulla äidiksi löydy mainintaa. Suurin osa ammatillisista esimerkeistä olivat toki koulumaailmasta jossa Pohjanpää itsekin toimi, mutta erialojen naisopettajat saivat kiitosta eikä Pohjanpää näytä näkevän minkäänlaista ongelmaa naisesta johtajan tehtävissäkään.

Pohjanpään teksteistä näkyy että hänen mielestään tytöillä ja naisilla oli yhtäläinen kyky hyveisiin, sellaisiin joiden luulisi nimensä puolesta olevan sukupuolittunut kuten ritarillisuus ja he kelpasivat varsinkin pyhistä teksteistä tai kirkkohistoriallisista teoksista esimerkeiksi siinä missä miehetkin.

Seurakunnassakaan naisen ei tarvinnut olla vaiti. Pohjanpää näki miehen ja naisen uskonnollisesti tasa-arvoisina.

Kommentti yhä naisistuvasta opettajakunnasta voidaan nähdä huolestumisena liian naispainotteisesta alasta. Sen sijaan huomio naisista miesten töissä jonka Pohjanpää teki matkatessaan 1918 Saksan halki kieli siitä, että hän ilmeisesti näki joidenkin ammattien sopivan miehille paremmin kuin naisille ja kenties päin vastoin. Ajan jakson ja siitä johtuvan miespulan huomioon ottaen tämä saattoi tietysti tarkoittaa tehtäviä joissa tarvittiin paljon fyysistä voimaa. Silti jo yksinomaan Elinan hahmo *Kesäyön Laulu* kirjasta näyttäisi asettavan naisen käytännössä yhtä päteväksi kuin miehen rakentamaan isänmaata roolissa kuin roolissa.

6. Lähde – ja kirjallisuusluettelo

Lähteet ja apuneuvot

Pohjanpää, Lauri

- 1910 Lehtoset ja Mehtoset.
1910 Mielialoja. Helsinki: Kansa.
1916 Kanteletar. Ballaadi Tampereen Jäämien sekakuoron 10-vuotisjuhlaan 25.3.1915. Tampere.
1920 Ristiritari. Porvoo: Porvoo: WSOY.
1921 Iäisyyden edessä. Porvoo: WSOY.
1923a Kultaiset langat ja muita kertomuksia. Riihimäki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
1923b Nouse, ole kirkas. Porvoo: WSOY.
1924 Metsän satuja ja muita runoja. Porvoo: WSOY.
1926 Sielukellot. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
1927 Hengessä ja Totuudessa. Helsinki: Otava.
1928a Oppikoulun Raamatun Historia (II painos 1958). Helsinki. Kirja.
1928b Oodi elämälle. Porvoo: WSOY.
1933 Sininen Hämärä. Porvoo: WSOY.
1935 Ministerikoulu. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto oy.
1936 Kouluveräjä. Helsinki. Valistus.
1937a Kesäyön laulu. Porvoo: WSOY.
1937b Onnellinen koti. Porvoo: WSOY.
1938 Jumalan aseita. Porvoo: WSOY.
1939 Kouluveräjä II. Helsinki: Valistus.
1942 Päivän Kilvoitus. Helsinki: Kirjapaja.
1944 Tietä etsimässä läpi pimeän ajan. Helsinki: Kirjapaja.
1945 Elämän kuvastimessa. Porvoo: WSOY.
1946 Pyhien Saatto kautta aikain. Porvoo: WSOY.
1948 Eteenpäin ja ylöspäin. Porvoo: WSOY.
1950 Muistojen saatto. Porvoo: WSOY.
1952 Ylentäkää Sydämet. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto oy.
1953 Kirjoja ja ihmisiä. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto oy.
1955a Jäähyväiset koululle. Porvoo: WSOY.
1955b Tie, totuus ja elämä. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto oy.
1956 Suurin kaikista on rakkaus. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto oy.
1957 Katso Jumalan karitsa. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto oy.
1958 Varjele Sydämesi. Porvoo: WSOY.
1960 Kaksi sukupolvea. Porvoo: WSOY.
1962 Lastenrunoja.

Pohjanpää, Lauri & Kaskimies, Saimi

- 1955 Hyvän paimenen askelissa. Helsinki: Valistus.

6.2 Kirjallisuus

Ahonen, Sirkka

2011 Millä opeilla opettajia koulutettiin?

- Valistus ja koulunpenkki

Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle.

Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. WSOY oppimateriaalit Oy.

Anhava, Helena

2006 Toimita talosi. Helsinki: Otava.

Auvinen, Riitta

1977 Nainen miehen yhteiskunnassa. Historiallinen teoreettinen ja empiirinen tutkimus naisen asemasta.

sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia no 25

Helsinki: R. Auvinen, Sosiaalipoliittinen yhdistys 1977 (väitöskirja).

Haapala, Pertti

2009 Kun kansankirkko hajosi.

- Sisällissota 1918 ja kirkko.

Toim. Ilkka Huhta. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Heininen Simo & Heikkilä Markku

2005 Suomen kirkkohistoria 5. painos. Edita.

Hentilä, Seppo

2009 Itsenäistymisestä jatkosodan päättymiseen 1917-1944.

- Suomen poliittinen historia 1809-2009.

Toim. Anna-Liisa Karhula, Johanna Tanner ja Pertti Vehkalahti. WSOY oppimateriaalit Oy.

Hirvonen, Maria (toim.)

1993 Suomen kirjailijat 1809-1916. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Huttunen, Niko

2010 Raamatullinen sota: Raamatun käyttö ja vaikutus vuoden 1918 sisällissodan tulkinnoissa.

Helsinki : Suomalaisen Kirjallisuuden Seura : Suomen kirkkohistoriallinen seura 2010.

Hyyrö, Tuula

2011 Alkuopetus kiertokoulusta alakansakouluun.

- Valistus ja koulunpenkki

Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle.

Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. WSOY oppimateriaalit Oy.

Isotalo, Leena

2012 Yhteinen hyvä ja yksilön oikeus. kansakoulun uskonnonopetus Kansallisen kokoomuspuolueen politiikassa 1918-1923. Suomen kirkkohistoriallinen seura

Jyväskylä: Bookwell Oy 2012 (väitöskirja).

Jalava, Marja

2011 Kansanopetuksen suuri murros ja 1860-luvun väittely kansakoulusta.

- Valistus ja koulunpenkki

Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle.

Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. WSOY oppimateriaalit Oy.

Junkaala, Timo

2004 Osmo Tiililä, Protestantti. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Jussila, Osmo

1989 Suomalaisuusliike Venäjän paineessa vuosina 1890-1917.

- Herää Suomi, Suomalaisuusliikkeen historia.

Toim. Päivö Tommila ja Maritta Pohls. Kuopio: Kustannuskiila Oy.

Jussila, Osmo

2009 Suomi suuriruhtinaskuntana 1809-1917.

- Suomen poliittinen historia 1809-2009.

Toim. Anna-Liisa Karhula, Johanna Tanner ja Pertti Vehkalahti. WSOY oppimateriaalit Oy.

Kaarninen, Mervi

2009 Kirkko, lapset ja sisällissota.

- Sisällissota 1918 ja kirkko.

Toim. Ilkka Huhta. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Korkiakangas, Pirjo

2004 Lapsuus, leikki ja kulttuuri.

- Suomen kulttuurihistoria 4 Koti, kylä, kaupunki.

Toim. Kirsi Saarikangas, Pasi Mäenpää, Minna Sarantola-Weiss

Helsinki: Tammi.

Lehtiö Pirkko

2004 Nainen ja kutsumus. Naisteologien tie kirkon virkaan 1800-luvun lopulta vuoteen 1963.

Helsinki: Kirjapaja Oy.

Leino-Kaukiainen, Pirkko & Heikkinen, Anja

2011 Kansa ja koulu.

- Valistus ja koulunpenkki

Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle.

Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. WSOY oppimateriaalit Oy.

Liikanen, Ilkka

1995 Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty.

Suomalaisen kirjallisuuden seura. Historiallisia tutkimuksia 191.

Gummerus kirjapaino Oy(väitöskirja).

Luukkanen, Tarja-Liisa

2009 Teologian ylioppilaat, työväenkysymys ja sosialismi.

- Sisällissota 1918 ja kirkko.

Toim. Ilkka Huhta. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Markkola, Pirjo

2002 Synti ja siveys naiset uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1880-1920.

Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Markola, Pirjo

2009 Kirkko, naiset ja sisällissota.

- Sisällissota 1918 ja kirkko.

Toim. Ilkka Huhta. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Murtorinne, Eino

1995 Suomen kirkon historia 4 Sortovuosista nykypäiviin 1900-1990. Porvoo: WSOY.

Mustakallio, Hannu

2009 Kirkon johto, pappispoliitikot ja herätysliikkeet.

- Sisällissota 1918 ja kirkko.

Toim. Ilkka Huhta. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Nokelainen, Mika

2009 Ortodoksit ja sota.

- Sisällissota 1918 ja kirkko.

Toim. Ilkka Huhta. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Nygård, Toivo & Kallio, Veikko

2003 Rajamaa

- Suomen historian pikkujättiläinen

Toim. Seppo Zetterberg. Porvoo: WSOY .

Ojakangas, Mika

2004 Pedagoginen vallankumous.

- Suomen kulttuurihistoria 4 Koti, kylä, kaupunki.

Toim. Kirsi Saarikangas, Pasi Mäenpää, Minna Sarantola-Weiss
Helsinki: Tammi.

Olkkonen, Tuomo

2003 Modernisoituva suuriruhtinaskunta.

- Suomen historian pikkujättiläinen.

Toim. Seppo Zetterberg. Porvoo: WSOY .

Paavolainen, Olavi

1936 Kolmannen valtakunnan vieraana. Jyväskylä: Gummerus.

Pekkalainen, Tuulikki

2009 Punavankien kasvattajat.

- Sisällissota 1918 ja kirkko.

Toim. Ilkka Huhta. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Pohjanpää, Arvi

1937 Jumalan käskynhaltija. Helsinki: SKS.

1943 Keisarin käräjät. Helsinki: Suomen kirja.

Poteri, Juha

2009 Valkoisten sankarihautajaiset.

- Sisällissota 1918 ja kirkko.

Toim. Ilkka Huhta. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Rahikainen, Marjatta

2011 Kansakoulun vuosisata 1866-1966 tilastojen valossa.

- Valistus ja koulunpenkki

Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle.
Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. WSOY oppimateriaalit Oy.

Rantala, Jukka
2011 Kansakouluopettajat.
- Valistus ja koulunpenkki
Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle.
Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. WSOY oppimateriaalit Oy.

Rantala, Jukka
2011 Oppikouluopettajat.
- Valistus ja koulunpenkki
Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle.
Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. WSOY oppimateriaalit Oy.

Rommi, Pirkko & Pohls Maritta.
1989 Poliittisen fennomanian synty ja nousu.
- Herää Suomi, Suomalaisuusliikkeen historia.
Toim. Päivö Tommila ja Maritta Pohls. Kuopio: Kustannuskiila Oy.

Sala, Kaarina

2006 Pohjanpää Lauri biografia. Kansallisuusarkiston verkkomateriaali.
<https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/4977>

Salokangas, Raimo
2003 Itsenäinen tasavalta.
- Suomen historian pikkujättiläinen.
Toim. Seppo Zetterberg. Porvoo: WSOY.

Sihvo, Hannes
1989 Suomalaisuuden pyhä tuli.
- Herää Suomi, Suomalaisuusliikkeen historia.
Toim. Päivö Tommila ja Maritta Pohls. Kuopio: Kustannuskiila Oy.

Sillanpää, Frans Emil
1956 Päivä korkeimmillaan. Helsinki: Otava.

Sulkkunen, Irma
1989 Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus.
- Kansa liikkeessä
Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle.
Toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikkanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Helsinki: Kirjayhtymä.

Tikka, Marko
2009 Kirkko ja suojeluskunnat. Järkiavioliitto vaiko epäpyhä allianssi?.
- Sisällissota 1918 ja kirkko.
Toim. Ilkka Huhta. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Tommila, Päiviö
1989 Mitä oli olla suomalainen 1800-luvun alkupuolella.
- Herää Suomi, Suomalaisuusliikkeen historia.

Toim. Päivö Tommila ja Maritta Pohls. Kuopio: Kustannuskiila Oy.

Tuomaala, Saara

2003 Katekismuksesta Päättötodistukseen.

- Suomen kulttuurihistoria 3 Oma maa ja maailma.

Toim. Anja Nevanlinna & Laura Kolbe. Helsinki: Tammi.

Tuomaala, Saara

2011 Pulpeteista pihaille, metsiin ja kaduille.

- Valistus ja koulunpenkki

Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle.

Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. WSOY oppimateriaalit Oy.

Vahtola, Jouko

2003 Keskiaika.

- Suomen historian pikkujättiläinen.

Toim. Seppo Zetterberg. Porvoo: WSOY .

Virtanen, Matti

2002 Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka.

Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 831.

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus ja kehittämiskeskus (Stakes) julkaisuja (väitöskirja).

Voipio, Aarni

1940 Virsiemme synty ja olemus: evankelisen hymnologian pääpiirteet. Porvoo. WSOY

Zetterberg, Seppo & Pulma, Panu

2003 Autonominen suuriruhtinaskunta.

- Suomen historian pikkujättiläinen.

Toim. Seppo Zetterberg. Porvoo: WSOY .